T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

SELANİK ZİRAAT MEKTEBİ (1889-1912)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

EZGİ DEDE

Tez Danışmanı

YRD. DOÇ. DR. ÖZKAN KESKİN

Çanakkale – 2017

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **"Selanik Ziraat Mektebi (1889-1912)"** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

23 / 01 / 2017

Ezgi DEDE

İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Ezgi DEDE'ye ait **Selânik Ziraat Mektebi (1889-1912)** adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üye Yrd. Doç. Dr. Özkan KESKİN

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

Üye Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU

Üye Doç. Dr. Murat KARATAŞ

Üye Yrd. Doç. Dr. Aziz TEKDEMİR

Tez No: 10140705

Tez Savunma Tarihi : 23/01/2017

ONAY

Doç. Dr. Şerif Korkmaz

Enstitü Müdürü

23./02./2017

ÖZET

SELANİK ZİRAAT MEKTEBİ (1889-1912)

Osmanlı Devleti temel gelir kaynağı olan ziraatı geliştirmeye yönelik reformları sistemli olarak Tanzimat döneminde uygulamaya başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde tarım alanında yapılan reformların başarıya ulaşabilmesi için uzman kadroların yetiştirilmesine özen gösterilmiştir. Bu çerçevede ilk olarak ziraat reformlarını uygulayacak kadrolar istihdam edilmiş, ardından 1847 yılında İstanbul'da ilk ziraat mektebi açılmıştır. Ayamama Çiftliği'ndeki başarısız ilk girişimden otuz yıl sonra Ziraat Müdürü Amasyan Efendi döneminde ziraat mekteplerinin açılması konusunda ciddi adımlar atılmıştır. Açılması planlanan ziraat mektepleri ile halka yeni tarım metotları öğretilerek ülkedeki ziraî verimliliğin arttırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Amasyan Efendi'nin çabaları ile Halkalı, Edirne ve Selanik'te ziraat mektepleri açılmıştır.

Selanik Ziraat Mektebi'nin kuruluşunda vilâyetin ziraat müfettişi Aram Efendi ve Vali Galip Paşa'nın büyük emeği vardır. Mektebin yerinin belirlenmesi ve inşaat masraflarının karşılanma şekli ise Selanik Ziraat Odası, Ticaret ve Nafia Nezâreti arasında yapılan yazışmalar ve son olarak Meclis-i Vükelâ'da yapılan müzakereler sonucunda belirlenmiştir. Mektebin inşaatı 1889 yılında tamamlanmıştır. Mektepte eğitim teorik ve pratik olmak üzere iki yönlüdür. Pratik dersler, mektebe bağlı bulunan numûne çiftliğinde uygulanmaktadır. 1905 yılından itibaren mektep bünyesinde bir ipekçilik mektebi olan Harir Dârüttalimi açılmıştır.

Mektebin derecesi 1909 yılında Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'nin Bâb-ı Âli'ye sunmuş olduğu lâyiha sonucunda âliye yükseltilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nde İstanbul'daki Halkalı Ziraat Mektebi'nden sonra Selanik'te de âli düzeyde eğitim veren ikinci bir ziraat mektebi teşkilatlandırılmıştır. 1912 yılında Balkan Savaşı'nın başlaması ve Selanik'in Yunanlılar tarafından işgali nedeniyle mektebin öğrencileri Bursa ve Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Selanik Ziraat Mektebi, Numûne Çiftliği, Selanik Harir Dârüttalimi, Ziraat, İpekçilik

ABSTRACT

SELANIK AGRICULTURAL SCHOOL (1889-1912)

The Ottoman Empire started systematically implementing the reforms intended for improving agriculture, which was the main revenue source, during the Tanzimat Period. The Ottoman Empire cared to train expert staff for the achievement of the reforms in agriculture during the Tanzimat Period. To that end, firstly, personnel were employed for implementation of agricultural reforms, and then the first agricultural school was established in Istanbul in 1847. 30 years after the unsuccessful attempt at Ayamama Field, concrete steps were taken towards establishing agricultural schools during the term of Amasyan Efendi, the Director of Agriculture. The agricultural schools planned to be opened were intended to increase the agricultural productivity in the country through teachings of new agricultural methods to the public. Thus, agricultural schools were opened in Halkali, Edirne and Selanik with the efforts of Amasyan Efendi.

Aram Efendi, the agriculture inspector of the province, and Governor Galip Pasha made great efforts in establishment of Selanik Agricultural School. The location of the school and the manner of covering the construction expenses were determined as a result of the correspondence between Selanik Chamber of Agriculture and the Ministry of Commerce and Public Works and, finally, the negotiations in Council of Ministers. The construction of the school was completed in 1889. The school offered two-way education, theoretical and applied education. The applied courses took place at the model field of the school. In 1905, Harir Daruttalimi, a sericulture school, was opened as part of the school.

In 1909, the level of the school was raised to the sublime level as a result of the report submitted by the Ministry of Forest, Mine and Agriculture to the Sublime Porte. Thus, in the Ottoman Empire, the second agricultural school to offer education at sublime level after Halkali Agricultural School in Istanbul was opened in Selanik. In 1912, the students of the school were transferred to Bursa and Halkali Agricultural School due to the Balkan War that broke out and the invasion of Selanik by the Greek.

Key Words: Selanik Agricultural School, Model Field, Selanik Harir Daruttalimi, Agriculture, Sericulture

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti Tanzimat ile birlikte zirâî üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve tarımda verimliliği arttırmaya yönelik çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla ziraat reformlarını uygulayacak ziraat bürokrasisi istihdam edilirken diğer taraftan 1847'den başlanarak çeşitli dönemlerde ziraat okulları açılmıştır. Vilayetlerin tarım potansiyeli ve özellikleri dikkate alınarak açılan mekteplerle, çiftçilerin yeni aletlerle ve metotlarla tanıştırılması, böylece tarımda ürün çeşitliliğinin ve veriminin artırılması hedeflenmiştir. Bu mekteplerden biri olan Selanik Ziraat Mektebi 1889 yılından itibaren eğitime başlamıştır.

Selanik Ziraat Mektebi ve ona bağlı bulunan numûne çiftliği hakkında kaynak eser diyebileceğimiz kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu tezin amacı daha önce tafsilatlı olarak çalışılmamış olan Selanik Ziraat Mektebi'ni, bütün yönleriyle ortaya koymaktır. Çalışmamızda büyük ölçüde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan arşiv vesikalarından istifade edilmiş olup, dönemin basını, salnameler, düstur, Meclis-i Meb'ûsân Zabıt Cerideleri ve ilgili literatür taranmıştır.

Tezin birinci bölümünde Selanik Ziraat Mektebi'nin kurulma kararının alınması, inşası, nizamnâmesinin hazırlanışı, mektebin bütçesi ve mektep binasında yapılan tamirat ve inşaatlar ile mektebin kapatılması ele alınmaktadır. İkinci bölüm, mektebin öğrenci alımı ve eğitimine ayırılmıştır. Mektebe alınacak öğrenci sayısı, kabul edilecek öğrencilerde aranan özellikler ve mektebe giriş sınavı bu bölümde anlatılan konular arasındadır. Daha sonra mektebin öğrenim süresi, müfredâtı, mektepte yapılan sınavlar, disiplin cezaları, diploma alımı ve mektebin mezunlarının Osmanlı ziraatına katkıları ve mektebin 1912 yılında kapatılması ile tahsilleri yarıda kalan öğrencilerin durumu ile ilgi detaylı bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde mektebin personeli ve görevleri ile eğitim kadrosunun Osmanlı ziraatine katkıları ele alınmaktadır.

Bu çalışmamın ortaya çıkmasında, sınırlarının belirlenmesinde bana yardımcı olan ve yoğun çalışma ortamında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Özkan Keskin'e teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda arşiv belgelerine ulaşmamda kolaylık sağlayan Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca annem Aynur Dede ve babam Sinan Dede'ye çalışmam boyunca sağlamış oldukları maddi ve manevi desteklerden dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Ezgi DEDE Çanakkale 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

KISALTMALAR ..... **vii**

TABLOLAR ..... **ix**

GİRİŞ **1**

BÖLÜM I

SELANİK ZİRAAT MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ

1. Selanik Ziraat Mektebi'nin Kurulma Kararının Alınması 11
2. Selanik Ziraat Mektebi'nin İnşa Edilmesi 14
3. Selanik Ziraat Mektebi'nin Resmen Eğitime Başlaması 16
4. Selanik Ziraat Mektebi'nin Kuruluş Nizamnâmesi'nin Hazırlanışı 16
   4.1. Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi 17
5. Selanik Ziraat Mektebi Binalarında Yapılan Yenilikler ve Tamirat 18
   5.1. Mektebin Mevcut Binasının Genişletilmesi 18
   5.2. Süthane ve Böcekhane İnşası 19
   5.3. Harir Dârüttalimi'nin İnşa Edilmesi 19
   5.4. Kuluçkahane ile Güvercinlikhane'nin Yeniden İnşası ve Kümeslerin Tamiri 21
   5.5. Mektebin Nakil Teşebbüsü 21
6. Selanik Ziraat Mektebi'nin Bütçesi 27
7. Selanik Ziraat Mektebi'nin Kapatılması 28

BÖLÜM II

SELANİK ZİRAAT MEKTEBİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM

1. Öğrenci Alımı 30
1.1. Mektebe Kabul Edilecek Öğrencilerde Aranan Özellikler 30
1.2. Mektebe Giriş İmtihânı 31
1.3. Mektebe Alınacak Öğrenci Sayısı 31
2. Eğitim-Öğretim 32
2.1. Öğrenim Süresi 32
2.2. Ders Programı 33
2.3. Ders Kitapları 36
2.4. Numune Çiftliği ve Teçhizat 37
2.5. Selanik Harir Dârüttalimi 46
2.5.1. Selanik Harir Dârüttalimi'nin Eğitime Başlaması 49
2.6. Selanik Ziraat Mektebi'nin Derecesinin Mekteb-i Âli'ye Yükseltilmesi 50
2.6.1. Tedrisât-ı Ziraîye Nizâmnâmesi 52
3. Öğrencilerin Cezalandırılmaları 53
4. Mezuniyet 54
4.1. Mektepte Yapılan İmtihânlar 54
4.2. Diploma Töreni 54
5. Selanik Ziraat Mektebi Mezunlarının Osmanlı Ziraatine Katkıları 55
6. Mektebin Kapatılması Nedeniyle Tahsilleri Yarım Kalan Öğrenciler 59

BÖLÜM III

SELANİK ZİRAAT MEKTEBİ'NİN PERSONELİ VE FAALİYETLERİ

1. Mektebin İdarî ve Eğitim Kadrosu 61
2. Mektebin Müstahdem Kadrosu 66
2.1. Çiftçi Başı 66
2.2. Ahırlar Memuru 66
2.3. Korucular 67
2.4. Bahçıvanlar 67
2.5. Aşçı 67
2.6. Kapıcılar 67
2.7. Yanaşma 67
2.8. Sığırtmaç ve Çoban 67
2.9. Mevsimlik Amele 68
3. Selanik Ziraat Mektebi Muallimleri'nin Osmanlı Ziraatine Katkıları 69
3.1. Vitalis Efendi 69
3.2. İbrahim Edhem (Soysal) 71
3.3. Suad Bey 71
3.4. Nişan Kalfayan 72
3.5. Ahmet Nesib Bey 74
3.6. Ali Haydar 74
3.7. Tevfik (Ortaç) 75
3.8. Ohannes Avadisyan 76
3.9. Onnik İhsan 77
3.10. Pol Kalavas 78
3.11. Ali Rıza (Erten) 79

SONUÇ 82
KAYNAKÇA 85
EKLER 91

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

a.g.t. : adı geçen tez

BEO. : Bab-ı âli Evrak Odası

Bkz. : Bakınız

BOA. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C.H.P. : Cumhuriyet Halk Partisi

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

DH. MKT. : Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemi

DH. SAİD.d. : Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri

DTCF : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

D.P. : Demokrat Parti

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

İ.DH. : İrâde Dâhiliye

İ. DUİT. : Dosya Usûlü İrâdeler

İ.MMS. : İrâde Meclis-i Mahsus

İ.ML. : İrâde Maliye

İ.OM. : İrâde Orman ve Maadin

İ.RSM. : İrâde Rüsûmat

Krş. : Kuruş

MF. MKT. : Maarif Nezâreti Mektûbi Kalemi

MV. : Meclis-i Vükelâ Mazbataları

Nr: : Numara

OTAM. : Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

s. : Sayfa

ŞD. : Şûra-yı Devlet

T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

T. d. : Ticaret Ziraat Orman ve Ma'âdin Nezaretleri Defterleri

TFR.1.A. : Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrakı

TFR.1.KV. : Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı

TFR.1.MN. : Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı

TFR.1.SL. : Rumeli Müfettişliği Selânik Evrakı

TFR.1.ŞKT. : Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri

T.NFİ. : Ticaret Nezâreti Nafia İdâresi

T.ZTİ. : Ticaret Nezâreti Ziraat İdâresi

Y.A.HUS. : Yıldız Sadâret Hususi Marûzat

Y.MTV. : Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

Y.PRK. TNF. : Yıldız Perakende Evrakı Tasnifi

Y.A.RES. : Sadâret Resmi Maruzâtı

TABLOLAR

Tablo 1- Selanik'te Kurulacak Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin İnşaat Planı ve Harcama Kalemleri 13
Tablo 2- Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin Harcama Kalemleri ... 15
Tablo 3- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1909 Senesi Osmanlı Bankası'ndaki Bütçesi 27-28
Tablo 4- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1893 Senesi Ders programı 34
Tablo 5- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1902, 1905 ve 1906 Senelerine Ait Ders Programı .. 35
Tablo 6- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1903 Senesinde İhtiyacı Olan Tohum ve Alet-Edevat Listesi 40
Tablo 7- Selanik Ziraat Mektebi Süthanesi İçin Gerekli Olan Araç-Gereç Listesi 42
Tablo 8- Selanik Ziraat Mektebi'ne Bağlı Dutlukta Yetiştirilip Ücretsiz Olarak Dağıtılan Dut Fidanlarının Miktarı 44
Tablo 9- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1909 Yılındaki Çiftlik Hasılâtı 45-46
Tablo 10- Selanik'te Kurulacak Harir Dârüttalimi'nin Harcama Kalemleri 47-48
Tablo 11- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1893-1895 Senesi Muallim Kadrosu 63
Tablo 12- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1900 Senesi Muallim Kadrosu 63
Tablo 13- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1902, 1904 ve 1906 Senesi Muallim Kadrosu 64
Tablo 14- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1910-1911 Senesi İdari ve Eğitim Kadrosu 65
Tablo 15- Selanik Ziraat Mektebi'nde Harman ve Orak Zamanı İstihdamı Lazım Gelen Amele ile Diğer Masraflar 68
Tablo 16- Selanik Ziraat Mektebi'nin 1909 Senesi Müstahdem Kadrosu 68-69

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, ekonomisi tarıma dayanan bir ülkeydi. 1800 ve 1900'lü yıllarda devletin nüfusunun beşte dördü geçimini topraktan sağlıyordu.[1] 19. yüzyılda devletin topladığı vergiler büyük ölçüde tarımsal nüfustan toplanan vergilere dayanıyordu. Kırsal nüfustan toplanan brüt bitkisel üretimin %10-13'ü arasında değişen *öşür* ve beslenen her hayvan başına konan hayvan vergisi *ağnam* bu vergilerin başında geliyordu. Bu iki vergi toplam vergi gelirlerinin % 34-44'ünü meydana getiriyordu.[2]

Tarımın Osmanlı ekonomisindeki önemine rağmen 19. yüzyıl ortalarına kadar bu konuda köklü bir reform yapılmamıştı. Ziraatte, eskiden beri uygulana gelen ilkel metotlar babadan oğula geçerek ilerliyordu. Osmanlı çiftçisi çağdaş ziraî metotlardan habersizdi ve toprağını ağaçtan yapılmış saban, orak, tırpan, çapa ve süngü gibi geleneksel metotlarla işlemeye devam ediyordu. Ziraî ürünlerdeki olası verimliliğin sebebi ise sadece elverişli topraklardı. Modern araç ve gereçlerin olmayışı nedeniyle el emeğine dayalı yetersiz iş gücü ziraatın gelişmesini engelleyen nedenler arasındaydı. Ayrıca vilâyetlerin idaresinde görevli bulunan ziraat müdürleri, yöre ahalisinden oldukları ve ziraî eğitime sahip olmadıkları için herhangi bir yenilik getirmekten uzaktılar.[3] Diğer taraftan devletin ulaşım imkanları son derece yetersizdi. Mesela kara yolu yapımına önem verdiği 19. yüzyılın sonunda bile Anadolu ve Rumeli'de km² alana düşen kara yolu uzunluğu 0,01 km idi. Oysa İngiltere'de 1860 yılında mil kare alana 4,72 mil karayolu düşüyordu. Demiryollarının durumu da karayollarından farksızdı. 1875'te Avupa kesimindeki demiryollarının uzunluğu 1.300 km'yi bulurken Anadolu'daki demiryolu uzunluğu sadece 180 km idi. Devletin ulaşım imkanlarının sınırlılığına bağlı olarak taşıma maliyetleri yüksekti. Örneğin Anadolu'da taşıma işleri genelde at ve deve sırtında yapılıyordu. Oysa ki deve ile yapılan taşıma demiryolu ile yapılana oranla 7; deniz ve nehir yolu ile yapılana oranla 24 kat daha

---

[1] Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri 1812-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, (Ed: Halil İnalcık – Donald Quataert), Cilt: 2, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 961.

[2] Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul 1984, s. 1556.

[3] M. A. Ubıcını, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, (Çev: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s. 261-272; *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul 1938, s. 100-106.

pahalıydı. Taşıma maliyetlerinin yüksekliği çiftçi nüfusun geçimlik düzeyde üretim yapmaya zorlayan ve üretimin artırılmasını engelleyen faktörlerin başında geliyordu.[4]

Ziraatı geliştirmeye yönelik reformların sistemli olarak uygulamaya konması ise Tanzimat döneminde gerçekleşmiştir. Tanzimatın tarım alanındaki reformlarının dış kaynağını 1800'lerden sonra hızla büyüyen Avrupa ekonomisinin dünyanın her bölgesinde artan bir ölçüde ziraî ürün talebinde bulunması, iç kaynağını ise Osmanlı yönetiminin ekonomik gelişmeyi hedef alan politikaları oluşturmuştur.[5]

Tanzimat yönetimi öncelikle ziraî kalkınma politikalarını yürütecek ziraat bürokrasisini oluşturmakla işe başlamıştır.[6] Bu açıdan ilk gelişme tarım, ticaret ve sanayiinin eş zamanlı olarak geliştirilmesi için 1838'de Hariciye Nezâreti'ne bağlı olarak *Ziraat ve Sanayi Meclisi*'nin kurulmasıdır. Birkaç ay sonra meclisin adı görüştüğü konuların tamamını ifade etmediği gerekçesiyle *Meclis-i Umûr-ı Nafia* olarak değiştirilmiştir. Bu meclis 1838 eğitim reformu için çalışmalar yapmış ve ziraat mektebi kurulması için girişimde bulunmuştur. Ancak ziraat mektebinin kuruluşu kağıt üzerine kalmış ve hayata geçirilmemiştir. *Meclis-i Umûr-ı Nafia*, müstakil bir Ticaret Nezâreti'nin kurulması ve ele aldığı konuların birbirleri ile aynı olması nedeniyle 1839 yılında Ticaret Nezâreti'ne bağlanmıştır. Kısa bir süre sonra Ticaret Nezâreti'nin gümrük emanetine ilhak edilmesi ile *Meclis-i Umûr-ı Nafia*'ya gerek kalmadığından bu meclis kaldırılmıştır.[7]

Ziraî bürokrasisinin doğuşu açısından bir diğer önemli gelişme 1843 yılında Maliye Nezâreti'ne bağlı *Ziraat Meclisi*'nin kurulması olmuştur. Bu meclis, daha sonra Ticaret Nezâreti'nin bünyesine dâhil edilmiştir. *Ziraat Meclisi*'nin temel görevleri, ziraî üretimin arttırılması, dış ticaret dengesinin sağlanması ve halkın refah düzeyinin yükseltilmesi hususlarında inceleme ve araştırma yaparak tavsiyelerde bulunmaktı.[8]

Tanzimat döneminde ziraat bürokrasisinin oluşturulması için atılan bir başka adım da ihtisas nezâretlerinin kurulmasıdır. Bu doğrultuda 16 Ocak 1846'da *Ziraat Nezâreti* teşkil edilmiştir. Ancak kurulan bu nezâret uzun ömürlü olmamış ve dört ay sonra Ticaret Nezâreti ile birleştirilmiştir. Nezâretlerin birleşmesi için gösterilen neden, *Ziraat*

---

[4] Tevfik Güran, "Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910", *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 78-80, 82.
[5] Güran, "Ziraî Politika ve Ziraatta Gelişmeler 1839-1876", *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 64.
[6] Güran, "Ziraî Politika ve Ziraatta …", s. 48.
[7] Aziz Tekdemir, *Ticaret Nezareti (1839- 1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 90-98.
[8] Güran, *a.g.m.*, s. 48.

Nezâreti'nin girişeceği çalışmalar için büyük miktarlarda para sarf etmesi gerektiği, buna karşılık sağlanacak olan faydaların kendini uzun vadede göstereceğidir. Bu yüzden Ziraat Nezâreti'nin müstakil bir nezâret olarak kalmasının gereksiz olduğu ve Ticaret Nezâreti'ne bağlanmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir.[9]

Ziraat Nezâreti'nin kurulmasından iki yıl sonra yani 1848 yılında *Nafia Nezâreti* teşkil edilmiştir. Bayındırlık, sanayi, tarım, orman ve su ile ilgili işler bu nezâretin idaresi altına verilmiştir. *Nafia Nezâreti*, I. Meşrutiyet'in ilanına dek bazen müstakil bazen de Ticaret Nezâreti'nin idaresi altında varlığını sürdürmüştür. Nezâret müstakil olduğu zamanlarda ve Ticaret Nezâreti'nin idaresi altında birçok alanda faaliyette bulunmuş; ticaret için gerekli olan şose yolları, demiryolları ve devlet binalarının yapımını sağlamıştır.[10]

1858 yılında çeşitli altyapı işleriyle ilgilenmek üzere *Meclis-i Maâbir* adı altında bir kurum oluşturulmuş ve 1863'te bu meclis içinde 3 kişilik bir *Ziraat Fırkası* kurulmuştur. *Ziraat Fırkası*'na, tarım alanında teklif edilen projelerin görüşülerek karara bağlanması, ticarî değeri yüksek ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi ve bu ürünlerin üretimi ve ticareti ile ilgili istatistiklerin derlenmesi görevi verilmiştir.[11]

1868'de mahalli düzeyde yapılacak ekonomik gelişmeyle ilgili çalışmaları organize etmek üzere Şura-yı Devlet'in içerisinde *Nafia Dairesi* kurulmuştur. *Nafia Dairesi*'ne ziraî gelişmeler ile ilgili konular ve bu konuda verilecek olan imtiyazları görüşme görevi verilmiştir. Bu doğrultuda her sene vilâyetlerde toplanan Vilâyet Genel Meclisleri'nin düzenleyeceği ve o bölgenin ekonomik gelişmesi ile ilgili teklifleri içeren raporlar bu daire tarafından müzakere edilerek gereği yapılacaktı.[12]

Ziraatın geliştirilmesi amacıyla atılan bir başka adım da 1876'da İstanbul ve taşrada *Ticaret ve Ziraat Cemiyetleri*'nin kurulmasıdır. Cemiyet üyeleri, yörenin önde gelen ziraatçı ve tüccarları arasından seçilmekte ve maaşsız olarak çalışmaktaydı. Bu cemiyetler, her hafta toplanarak dört ayda bir bulundukları yörenin tarımsal koşulları ve ziraî gelişiminin arttırılması hakkında tavsiyeleri içeren raporları İstanbul'a göndermekle mükellefti. Ancak, Sadrazam Said Paşa'nın cemiyetlerin kurulması ile ilgili emri kâğıt

---

[9] *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. 90; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 140; Tekdemir, *a.g.t.*, s. 39-40.

[10] Nafia Nezâreti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aziz Tekdemir, "Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2011, s. 109-132.

[11] Güran, *a.g.m.*, s. 49.

[12] Güran, *a.g.m.,* s. 49-50.

üzerinde kalmış olacak ki 1880 yılında, İstanbul ve taşrada *Ticaret ve Ziraat Cemiyetleri* ile bürokratik yapısı, koşulları ve bileşimi ile aynı nitelikte olan *Ziraat Odaları* teşkilatlandırılmıştır. Ziraat Odaları'nın, Ticaret ve Ziraat Cemiyetleri'nden tek farkı İstanbul Ziraat Odası'nın bir kâtip istihdam etmek ve bir toplantı yeri tedarik etmek için özel fonlar almasıydı. Amaçları bakımından ve yapısal olarak birbirine benzeyen bu iki kurum 1882 yılından itibaren birleşmiş ve bu tarihten sonra, *Ticaret ve Ziraat Odaları* olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Ticaret ve Ziraat Odaları, Ticaret Odası'nın resmi yayın organı olan *Ziraat ve Sınaat Tercüme-i Fünun Odaları Mecmuası* ile faaliyetlerine daha etkili bir biçimde devam etmiştir.[13]

Ziraat bürokrasisinin oluşumunda atılan nihaî adım 7 Şubat 1893 tarihinde *Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti*'nin kurulmasıdır. Bu nezâretin başına, Duyûn-ı Umûmiye eski müdürü Selim Melhame getirilmiştir.[14] Nezâretin kuruluşuyla imparatorluğun önemli gelir kalemlerinden olan orman, maden ve ziraatın idaresi müstakil bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca, aynı yıl Ticaret ve Nafia Nezâreti'nin denetiminde olan *Ziraat Hey'et-i Fenniyesi* Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'nin denetimine girmiştir. *Ziraat Hey'et-i Fenniyesi*, tarımsal reformu yöneten kurum olarak bir başkan tarafından idare edilen beş ayrı şubeden oluşmaktaydı. Her şubenin başında alanında uzman olan birer ziraat müfettişi görev alıyordu. Birinci şube arazi ıslahı, sulama, ziraî teşvik ve ziraat sergilerinin açılması gibi genel tarım reformu konularında çalışmalar yapmakla görevliydi. İkinci şube yani *Bağ ve Filoksera Şubesi* bağların tanzimi, filokseranın tahrip ettiği yerlerin yeniden düzenlenmesi ve bu hastalığın yayılmasının önlenmesi, İstanbul ve İzmir'de açılan ve daha sonra diğer yerlerde de açılacak olan fidanlık ve Aşı Ameliyat Mektepleri ile ilgili işlemlerden sorumluydu. Üçüncü şube yeni ziraat mektepleri, numune çiftliklerinin ve tarlalarının açılması, mevcut olanların ıslahı, dördüncü şube ise ispirto, nişasta, yağ, peynir ve ipek üretiminin artırılması ve meyve kurutma yöntemlerinin yaygınlaştırılması ile görevliydi. Baytar müfettişi tarafından yönetilen *Islahat-ı Hayvaniye ve Umûr-ı Baytariye* adındaki beşinci şube, bulaşıcı hayvan hastalıklarının önlenmesi, hastalananların tedavisi, cins hayvanlar yetiştirilmesi için özel hara ve ahırların kurulması ile mükellefti.[15] Nezâret, 17

[13] Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, (Çev: Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 79, 81.
[14] Özkan Keskin, *Orman ve Ma'adin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 57.
[15] Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu…,* s. 89; Keskin, *a.g.t.*, s. 79-80.

yıl faaliyet gösterdikten sonra 1911 yılında kaldırılarak yetki alanındaki tüm işler Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne havale edilmiştir.[16]

Osmanlı yönetimi ziraat bürokrasisi oluştururken bununla eş zamanlı ziraî üretimi teşvik edici politikaları uygulamaya koymuştur. Tanzimat'ın ziraî üretimi teşvik için getirdiği ilk ve önemli yenilik ziraî ürün ticaretinin serbestleştirilmesidir. Bu çerçevede devlet tekelleri ve devlet mübayaaları büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Ziraî ürün ve hammaddelerin ticareti üzerine konmuş sınırlamaların kaldırılmasıyla piyasa ekonomisi düzenine geçilmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca ziraî gelişme politikası kapsamında çiftçinin ticarî değeri yüksek ürünlerin üretimini arttırmaya ve modern araç ve gereçlerin kullanımını teşvik etmeye yönelik tedbirler uygulamaya konmuştur. Bu doğrultuda ekiminin yaygınlaştırılması istenen ürünler için geçici vergi muafiyetleri sağlanmış ve ziraî metotların modernleştirilmesi amacıyla da Avrupa'dan getirilecek araç ve gereçler gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.[17] Ziraatta modern araç ve gereçlerin kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla Avrupa'dan getirilecek araç ve gereçlerin gümrük vergisinden muaf tutulmasının yanı sıra 1907 yılında vilâyetlerde *Alât ve Edevât-ı Ziraiye Depoları* oluşturulmuştur. Bu depolar modern tarım araç ve gereçlerini ithal ederek bu aletleri çiftçilere iskeledeki maliyet fiyatına satıyordu. Bozulan aletlerin onarımı ise depolar tarafından ücretsiz olarak yapılıyordu.[18]

Ziraî üretimi teşvik edici politikaları uygulanması kapsamında atılan bir diğer önemli adım da çiftçilere ziraî kredilerin verilmesidir. Bu doğrultuda devletin tarımsal kredi kurumları aşamalı olarak oluşturulmuştur. 1864'te teşkil edilen *Memleket Sandıkları*, 1883'te kurulan *Menafi Sandıkları* ve son olarak 1888'de kurulan *Ziraat Bankası* devletin tarımsal kredi piyasasının temel kurumları olmuştur.[19] Bu kurumlardan *Ziraat Bankası* tarım reformlarının finansörü konumundadır. Banka ziraat mekteplerinin açılması, Avrupa'ya ziraat alanında eğitim almak üzere öğrenci gönderilmesi, örnek numûne tarlalarının kurulması, yol, köprü yapımı ve tamiri gibi reformların masraflarını karşılamakla beraber vilâyet ziraat müfettişlerinin, ziraat okulları, örnek çiftlik ve tarlaların

[16] Keskin, *a.g.t.*, s. 70.
[17] Güran, *a.g.m.*, s. 54.
[18] Güran, "Tarım Politikası (1839-1913)", *Osmanlı*, Cilt: 3, Ankara 1999, s. 309.
[19] Güran, "Ziraî Kredi Politikasının Genişlemesi", *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 179-182.

personelinin, özel amaçlar için işe alınmış tarım uzmanlarının ve umumî ziraat müfettişlerinin maaşlarını da ödemiştir.[20]

Tanzimat'tan sonra başlayan ve II. Abdülhamid döneminde yoğunlaşan tarım alanında uzman kadroların yetiştirilmesine yönelik çalışmalar iki yönde gelişti: Ziraat mektepleri ile numune tarlaları kuruldu; ziraat eğitimi almak üzere Avrupa'ya öğrenci gönderildi.[21] Açılan ziraat mektepleri eğitimden sorumlu olan Maarif Nezâreti tarafından değil, daha çok meslekî ve teknik hayatın düzenlenmesiyle görevli ihtisas nezâretlerinin (Nafıa, Ziraat, Ticaret, Nezâretleri) eliyle kurulup yürütüldü.[22]

Osmanlı Devleti'nin ilk ziraat mektebi 1847 yılında Yeşilköy civârında Ayamama Çiftliği'nde, *Ziraat Talimhânesi* adıyla kuruldu.[23] Mektebin kuruluş amacı pamuk ziraatını geliştirmek ve İstanbul'da kurulması planlanan basma fabrikasının ihtiyaç duyduğu pamuğu yetiştirmekti.[24] Bu amaçla mektepte tecrübeli kadrolardan faydalanıldı ve pamuk ziraatının modern yöntemlerle yapıldığı ülke olan Amerika'dan, Davis adında bir uzman getirildi.[25] Mektebin eğitim kadrosunda Bekir Âğa, Eski Postahane Nazırı Agaton Efendi[26],

---

[20] Quataert, *a.g.e.*, s. 129-130, 134-135.

[21] Güran, "Tarım Politikası…", s. 307. Ziraat eğitimi almak üzere ilk olarak 1879 yılında Fransa'ya 8 öğrenci, daha sonra 1883'te Almanya'ya 6 öğrenci, 1890'da Fransa'ya 13 ve Almanya'ya 5 öğrenci, 1891'de Fransa ve Almanya'ya beşer öğrenci gönderildi. Avrupa'ya ziraat eğitimi almak üzere gönderilen öğrenciler ile ilgili detaylı bilgi için bkz.; Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, (Çev: Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 94-95; Mustafa Gençoğlu "Sultan II. Abdülhamid'in Yurtdışı Eğitim Politikası" *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı 2, Temmuz 2014 s. 45-47; Özkan Keskin "Osmanlı Ziraatının Modernleştirilmesi Bağlamında Avrupa'ya Gönderilen Öğrenciler ve Osmanlı Ziraatına Katkıları", *Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyo-Kültürel Siyasi Yansımalar*, (Ed: Gülden Sarıyıldız – Fatma Ürekli- Recep Karacakaya – Neriman E. Hacısalihoğlu), Derin Yayınları, İstanbul 2015, s. 157-168.

[22] Faik Reşit Unat, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s. 77; Sevtap Kadıoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve "Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnâmesi", *Kutadgubilig*, Sayı 8, İstanbul (Ekim) 2005, s. 240.

[23] Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Cilt:1, (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s. 332-333; Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", *OTAM*, No: 24, Ankara 2010, s. 223.

[24] *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, s. 91; Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısiyle Türkiye Maarif Tarihi, Eser Matbaası*, Cilt: 1-2, İstanbul 1977, s. 564; Yıldırım, "Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu…", s. 225.

[25] Yıldırım, *a.g.m.*, s. 227.

[26] 1823 yılında İstanbul'da doğdu ve 1868'te Paris'te vefat etti. Ziraat eğitimini 1843 yılında Grignon Yüksek Ziraat Mektebi'nde tamamladı. Pratik bilgisini artırmak amacıyla önce Fransa'daki önemli çiftlikleri gezdi, ardından Belçika ve İngiltere'ye giderek, muhtelif çiftlikleri ve ipekböcekçiliği merkezlerini ziyaret etti. 1847'de İstanbul'a döndü ve "Ziraat Talimhânesi" adıyla açılan mektepte hocalık yaptı.Bu mektebin kapatılmasından sonra kendini ilmi çalışmalara vererek, tarımla ilgili bilimsel araştırmalara sayfalarında sıkça yer veren *Journal de Constantinople* gazetesinin yanı sıra ziraat eğitiminde model bir ülke olan Fransa'nın çeşitli dergi ve gazetelerinde ziraat ve ticaretle ilgili makaleler yazdı. 1856 yılından itibaren Osmanlı bürokrasisine dönüş yaptı. Aynı yıl Yüksek Ticaret Encümeni üyeliğine ve 1866'da Postahâne Nâzırlığına tayin edildi. Kevork Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, Aras, İstanbul 2003, s. 8-9; Mahmut Akpınar, "Bir Tanzimat Bürokratının Portresi: Krikor Ağaton

Rusçuk vilâyeti ziraat nazırı Kigork Efendi ile Fransız mühendislerinden Mösyö Karınca yer almaktaydı.[27] Mektepte öğrencilere nazarî ve amelî dersler öğretilmekteydi. Gösterilen derslerden bazıları; coğrafya, usul-ı hendese, hikmet, yol ve köprücülük, teşrih-i hayvanat, fenn-i baytari, ilm-i nebatat, ilm-i ziraat, bahçıvanlık, şeker üretimi, ipekçilik, merinos koyunu yetiştirilmesi idi.[28] Eğitim süresi altı yıl olarak belirlenen mektep ilk mezunlarını veremeden 1851 yılında kapatılmıştır.[29] Mektebin kapatılmasında mektebin yeteri kadar tanıtılarak taşradan öğrenci çekememesi, çiftliğin yerinin elverişsizliği, öğrencilerin büyük bir kısmının İstanbul'dan seçilmesi ve İstanbullu öğrencilerin yeni ziraat metotlarını taşrada tanıtmak konusunda isteksiz davranmaları, öğrencilerin okutulan derslere hazırlanmamış olması, hocaların mesailerini mektebe verememeleri, yabancı uzmanlardan yeteri kadar istifade edilememesi, ders araç ve gereçlerinin yetersizliği, öğrencilerin mektepte ağır şekilde çalıştırılması etkili olmuştur.[30]

Ziraat Tâlimhânesi'nin kapatılmasından sonra yeni bir ziraat mektebi açılması konusunda harekete geçilmesi yaklaşık yirmi yıl sürdü. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ile yetişmiş insan gücü yokluğu yeni bir ziraat mektebinin kurulamamasında etkili oldu. 1871 yılında Ziraat Nezâret'inin yönetiminde Ziraat Talimhânesi'nin yeniden açılmasına teşebbüs edildi. Hatta mektenin açılması için *Dersaâdet Civarında Tesis Olunacak Numune Çiftliği Hakkında Nizamnâme* kaleme alındı ve bu nizamâme 23 Şubat 1871 tarihli irade ile onaylandı. Ancak mektebi faaliyete geçirmeye yönelik fiili bir girişim olmadı. Bundan yaklaşık altı yıl sonra nizamnâmenin hazırlanmasında aktif bir şekilde görev almış olan Amasyan Efendi[31]'ye Osmanlı'da ziraî eğitiminin ne yolda olması gerektiğine dair yeni bir çalışma yapması talimatı verildi. Bunun üzerine Ticaret ve Ziraat Nezâreti Meclisi üyesi bulunan Amasyan Efendi vakit kaybetmeden işe koyuldu ve 2 Nisan 1877 tarihinde konu hakkındaki fikirlerini bir lâyiha halinde nezârete sundu.

Efendi (1823-1868)", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi,* Sayı 28/2, 2013, s. 332-336, 342.

[27] Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri ve…,* s. 565-567; Rifat Önsoy, "Tanzimatta Üretimi Çağdaşlaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi (12-15 Nisan 1999) Tebliğler*, (Der: Hidayet Yavuz Nuhoğlu), İstanbul 2001, s. 482.

[28] Ergin, *a.g.e.*, s. 567; Rifat Önsoy, "Tanzimatta Üretimi Çağdaşlaştırma…", s. 482.

[29] Yıldırım, *a.g.m.*, s. 227, 234.

[30] Ergin, *a.g.e.*, s. 567; Önsoy, *a.g.e.*, s. 483.

[31] Ünlü Ermeni ziraatçı ve devlet adamıdır. Ziraat tahsilini 1849-1852 yıllarına Fransa'da Grignon Ziraat Mektebi ve 1852-1854 yıllarında Versaille'de Institut Agronomique'de tamamladı. 1854-1865 yıllarında Amasya'da babasının çiftliğini idâre etti. Paris'te tanıştığı Sadrazam Âli Paşa'nın teşvikiyle 1865 yılından itibaren devlet hizmetine girdi. Bir süre Hüdavendigâr Vilâyeti Ziraat Müdürü olarak görev yaptıktan sonra 1870'te Ziraat Meclisi azalığına ve 1879'da Ziraat Müdürlüğü'ne atandı. Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe…*, s. 18-19; Keskin, "Osmanlı Ziraatının Modernleştirilmesi…", s. 158.

Amasyan Efendi lâyihasında Fransa'nın ziraî eğitim sisteminden esinlenmişti. Buna göre Fransa'da ziraî eğitim birkaç farklı eğitim kurumu içerisinde verilmekteydi. Bunlardan ilki yüksek ziraat mektepleri, ikincisi mekteb-i ziraat-ı iklimiyyeler (mahalli ziraat mektepleri) ve üçüncüsü vilayetlerin sayısı nispetinde tesis edilmiş olan mektep çiftlikleri idi. Yüksek ziraat mektebi nitelikli çiftçiler, ziraî politikaları uygulamaya muktedir memurlar, hocalar ve ziraat müdürleri yetiştirmek amacıya açılan eğitim kurumu olarak değerlendirmekteydi. Mekâtib-i ziraat-i mahalliye, yüksek mektebe ait derslerin yaygınlaştırılması, ilm-i ziraatın teorik ve pratiği ve kasaba-köy idaresinin başlıca kısımlarına vakıf kimseleri tayin için açılmışlardı. Mektep çiftliğinin kuruluş sebebi kendi arazisinde veya ortakçı sıfatıyla başka birinin toprağında çalışacak donanımlı çiftçiler ile çiftçi yardımcısı, çiftlik kethüdası, işçi ve katarcıbaşı gibi ehliyetli ziraat erbabı yetiştirmek amacıyla açılan eğitim kurumlarıydı.[32]

İstanbul'da yeni bir ziraat mektebi kurulması 1878-79 yıllarında Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmet Cevdet Paşa döneminde yeniden gündeme gelmiştir. Bu dönemde, Ticaret ve Ziraat Nazırlığı bünyesinde teşkil edilmiş olan ziraat müdürlüğünün başına geçirilmiş olan Amasyan Efendi, ziraat mektebi açılması fikrine öncülük etmiştir. Avrupa'ya ziraat eğitimi almak üzere öğrenci gönderilmesi programın yeterli olmayacağını belirten Amasyan Efendi kalifiye ziraatçı yetiştirmek üzere Avrupa'daki ziraat mekteplerine benzer nitelikte bir mektebin kurulmasını teklif etmiştir.[33] Amasyan Efendi'nin bu teklifi, Halkalı'dan arazi satın alınması ve mektep binasının inşası nedeniyle uzun süre hayata geçirilemedi. Nihayet mektebin inşaatı 1891 yılında tamamlandı. Aynı yıl Baytar Mektebi ile birleşen Halkalı bu tarihten itibaren *Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi* adıyla anıldı. Bir yıl sonra yani 1892 yılında mektebin ziraat bölümü eğitime başlamıştır. 1894 yılında ise baytar sınıfı öğrencileri İstanbul'a nakledildi ve mektep müstakil olarak eğitim verdi. Orman Mektebi'nin 1893 yılında Halkalı Ziraat Mektebi ile birleşmesi sonucunda ise mektep âli düzeyde eğitime başladı. Halkalı Ziraat Mektebi'nin 1893 yılından itibaren mekteb-i âli şeklinde teşkilatlanması nedeniyle bu yapının nizamnâmeye yansıyarak nizamî bir hal alması için çalışmalar yapıldı. Nihayet 1903 yılında yeni bir nizamnâme hazırlandı ve mektebin adı *Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi* olarak değiştirildi. 1909'da Bahçeköy'de Orman Mekteb-i Âlisi adıyla müstakil bir orman okulunun açılmasıyla Halkalı'daki ormancılık bölümü öğrencileri bu okula nakledildi ve mektep yeniden

[32] Mehmet Ali Yıldırım, "Halkalı Ziraat Mektebi'nin Açılış Sürecine Dair Bazı Mülahazalar ve Amasyan Efendi'nin Layihası", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXXII, Sayı 53, Ankara, Mart 2013, s. 266, 268-269, 271-273, 289.
[33] Faik Reşit Unat, Türkiye'de Eğitim Sisteminin…, s. 80; Quataert, *a.g.e.*, s. 97-98.

müstakil olarak eğitim vermeye devam etti. Halkalı Ziraat Mektebi, 1928 yılında kapatılarak, öğrencileri İstanbul'daki Yüksek Orman Mektebi'ne nakledilmiştir.[34]

Ziraat Müdürü Amasyan Efendi'nin ziraatta uzman kadroların yetiştirilmesine dayanan programına bağlı olarak İstanbul dışındaki vilâyetlerde de ziraat mektepleri açılmaya başlanmıştır.[35] Vilâyetlerde açılan bu mekteplerin büyük kısmı ziraat ameliyat mektebi olup bu mekteplerin bazılarına Sultan II. Abdülhamit'in ismine izafeten *Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi* adı verilmiştir.[36] Bu mekteplerden ilki, 1881 yılında Edirne Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği adıyla kurulmuştur. Ancak bu mektebin ömrü kısa sürmüş, tahsisatsızlık ve hoca yetersizliği nedeniyle kuruluşundan üç yıl sonra kapatılmıştır. 1891 yılında Bursa'da tahsil müddeti üç seneden ibaret bir ziraat ameliyat mektebi açılmıştır.[37]

Ziraat mekteplerinin yanı sıra devlet eliyle özel amaçlı ziraat mektepleri de kurulmuştur. Bu mekteplerden ilki, Osmanlı'da 1887 yılından itibaren yayılmaya başlayan ve üzüm bağlarına zarar veren filoksera hastalığının önüne geçmek amacıyla İstanbul Göztepe'de açılan, Amerika Asma Fidanlığı, Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi'dir. Bu mektebe ek olarak, İzmir Seydiköy'de bir Bağcılık Aşı ve Ameliyat Mektebi açılmıştır.[38] Bursa'da 1888 yılında bir ipekçilik mektebi olan Harir Dârüttâlimi kurulmuştur.[39] Aynı vilâyette ikinci bir ipekçilik mektebi 1899 yılında Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi'ne bağlı olarak açılmıştır.[40] Bursa'dan sonra Selanik Ziraat Mektebi'ne bağlı bir Harir Dârüttâlimi'nin inşaatına karar verilmiş olup bu mektep 1905 yılında eğitim vermeye başlamıştır.[41] Bu mektebi takiben Antakya, Amasya ve Beyrut'ta ipekçilik mektepleri kurulmuştur.[42] Ayrıca Ankara'da tiftik keçileri neslinin ıslahı ve bakımı için bilgili eleman yetiştirmek üzere 1898 yılında Numune Tarlası ve Çoban Mektebi

---

[34] Önsoy, *a.g.e.*, s. 484; Volkan Çeşme, "Osmanlı'da Ziraatı Modernleştirme Sürecinde Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928): Kuruluşu ve İdari Yapısı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XV/2, İstanbul 2014, s. 58, 61-64, 74.
[35] Quataert, *a.g.e.*, s. 108; Keskin, "Osmanlı Ziraatının Modernleştirilmesi…", 158-159.
[36] Kadıoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de…", s. 243.
[37] Ragıp Ziya Mağden, *Ziraî Öğretimde 110 Yıl*, Ankara 1959, s. 28-29.
[38] Ergin, *a.g.e.,* Cilt: 3-4, s. 876, 1163-1164; Unat, *a.g.e.*, 80 m.
[39] Ergin, *a.g.e.,* s. 875.
[40] Cafer Çiftçi, "Hudâvendigâr Vilâyetinde İpekböcekçiliğinin Canlandırılmasında Düyûn-u Umûmiyye İdâresi'nin Rolü", *Belleten*, Cilt: LXXVI-Sayı: 277, Aralık 2012, s. 917.
[41] BOA. TFR I. SL. Nr: 35/3407, (23 Muharrem 1323, 30 Mart 1905); BOA, T.ZTİ. Nr: 3044/60, Lef 1 (15 Safer 1323, 21 Nisan 1905).
[42] *Tanzimattan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1839-1924)*, (Haz: Mehmet Ö. Alkan), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt: 6, Ankara 2000, s. 276-277.

açılmıştır.[43] Ankara'da açılan Çoban Mektebi II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ziraat ameliyat mektebine dönüştürülmüştür. Mektebin eğitimi 1914-1918 yılları arasında hüküm süren savaş şartları nedeniyle kesilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara'ya geldiği tarihte mektep binası karargâh olarak kullanılmıştır.[44]

Sultan II. Abdülhamit döneminde Edirne'den sonra orta dereceli ziraat ameliyat mektebi yapısında teşkilatlandırılan ve *Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi* adıyla da anılan çalışmamızın konusunu oluşturan ikinci mektep Selanik'te kurulmuştur. Bu mektep 1889 yılında Sedes Çiftliği'nde inşa edilmiştir.[45] Selanik Ziraat Mektebi'nin 1909 yılında Halkalı Ziraat Mektebi gibi yüksek ziraat okulu (âli düzeyde) şeklinde teşkilatlandırılmasına karar verilmiş olup mektebin âli bölümünün birinci sınıfı 1910 tarihinde teşkil edilmiştir.[46] Ancak 1912'de Balkan Savaşı'nda Selanik'in kaybedilmesi nedeniyle mektep kapatılmıştır.

[43] Mağden, *Ziraî Öğretimde…*, s. 31; Özkan Keskin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi", *OTAM*, No:28, Ankara 2012, s. 92.
[44] Keskin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern…", s. 95.
[45] BOA. Y. A. HUS. Nr: 230/49, Lef 2 (10 Rebî'ül-evvel 1307, 4 Kasım 1889); BOA. Y. MTV. Nr: 41/13 (11 Rebî'ül-evvel 1307, 5 Kasım 1889); BOA. DH. MKT. Nr: 676/68 (30 Rebî'ül-evvel 1307, 24 Kasım 1889); Ergin, *a.g.e.*, Cilt: 3-4 s. 875; Mağden, *a.g.e.*, s. 28; Meropi Anastassıadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik 1830-1912*, (Çev: Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 174.
[46] "Makale-i Mahsûs: Ziraat Teşkilâtı" *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 3, (20 Rebî'ül-evvel 1327, 11 Nisan 1909) s. 33; Ethem Nejad, "Selanik Ziraat Mektebi'ni Ziyaret", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 20, (14 Safer 1328, 25 Şubat 1910,) s. 320; Unat, *a.g.e.,* 80 m.

BÖLÜM I

SELANİK ZİRAAT MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ

Osmanlı Devleti'nin ziraatı geliştirmeye yönelik politikaları Ziraat Müdürü Amasyan Efendi döneminde büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde özellikle ziraat alanında eğitimli kadroların yetiştirilmesine önem verilmiştir. Yurtdışına ziraat eğitimi almak üzere öğrenci gönderilmesininin yanı sıra İstanbul dışındaki vilâyetlerde orta dereceli ziraat ameliyat mektepleri ve numûne çiftlikleri açılmaya başlamıştır. Vilâyetlerde açılan ziraat ameliyat mekteplerinin bazılarına Sultan II. Abdülhamit'in ismine izafeten *Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi* adı verilmiştir. Bu mekteplerden ilki 1881 yılında Edirne'de kurulmuş ve iki yıl sonra Selanik'te de böyle bir mektep kurulması için hazırlıklara başlanmıştır.

1. Selanik Ziraat Mektebi'nin Kurulma Kararının Alınması

Selanik Vilâyeti'nde orta dereceli bir ziraat ameliyat mektebi ve numûne çiftliği kurulmasında ziraat müfettişi Aram Efendi[47] ile Vali Galip Paşa[48] gibi devlet adamlarının büyük emeği vardı.[49] Mektebin kurulma kararının alınması, yerinin belirlenmesi ve inşaat masraflarının karşılanma şekli ise Selanik Ziraat Odası, Selanik Valisi Galip Paşa, Ticaret ve Nafia Nezâreti arasında yapılan yazışmalar ve son olarak Meclis-i Vükelâ'da yapılan müzakereler sonucunda belirlendi.

---

[47] Fransa'daki ziraat eğitimini 1880 yılında tamamladı. İlk memuriyeti Trabzon ve Sivas Vilâyetleri ile Canik Sancağı ziraat müfettişliği idi. 1886'dan itibaren Selanik Ziraat Müfettişliği görevini yürüten Aram Efendi, Selanik Ziraat Mektebi'nin kurulmasındaki çabalarından dolayı 1892'de Ziraat Hey'et-i Fenniyesi Müdürlüğü'ne tayin edildi. 1893'te salgın hayvan hastalıklarının yayılmasını önlemek amacıyla teşkil edilen Zabıta-yı Sıhhıye-i Hayvaniye Komisyonu üyeliğine seçildi. Ayrıca, 1893-1897 yıllarında Halkalı Ziraat Mektebi'nde Hendese-i Ziraat ve İlm-i Servet hocalığı yaptı. Keskin, "Osmanlı Ziraatının Modernleştirilmesi…", s. 160; Volkan Çeşme, *Halkalı Ziraat Mektebi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 107, 114.

[48] Galip Paşa, Sultan Abdülmecit döneminde Maliye Nazırlığı yaptıktan sonra, Sultan II. Abdülhamit döneminde 1882-1883 ve 1886-1891 yılları arasında iki kez Selanik Vilâyeti'nin başına getirildi. François Georgeon, "Müslüman ve Dönme Selânik", *Selânik 1850-1918: Yahudilerin Kenti ve Balkanlar'ın Uyanışı*, (Der: Gılles Veınsteın), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 135.

[49] Mağden, *a.g.e.*, s. 28; Pamukciyan, *a.g.e.*, s. 19.

Selanik Ziraat Odası, mektebin ve numûne çiftliğinin kurulacağı yer ve masraflarının karşılanma şekli ile ilgili ilk projeyi 7 Aralık 1883 tarihinde Vali Galip Paşa ile paylaştı. Selanik Ziraat Odası mektebin *Deve Ahırları* olarak bilinen mevkide sekiz dönümlük arazi üzerine inşa edilmesini; mektebin arazi, inşaat ve alet-edevat ile tohum masraflarının ise Selanik Menâfi Sandıkları'ndan ödenmesini teklif etti. Selanik Valisi Galip Paşa, 9 Haziran 1884 tarihinde ziraat odasının bu teklifine karşılık olarak; Selanik Menâfi Sandıkları'nın açılması planlanan ziraat mektebi ve numûne çiftliği için gerekli olan masrafları karşılamada yetersiz kalacağını, bu masrafların bir kısmının Selanik'te tesis edilmesi planlanan idadî için tahsis edilen 1.375.000 kuruştan 2.500 liranın alınarak karşılanabileceği cevabını verdi.[50]

Ziraat odası ve Vali Galip Paşa arasında mektebin masraflarının nasıl karşılanacağı konusunda fikir birliğine varılamaması mektebin kurulma kararının alınarak inşa edilmesini geciktirdi. 1888 yılında bu kez Selanik Valisi Galip Paşa mektebin kurulması için harekete geçti ve konuyu Ticaret ve Nafia Nezâreti'nin gündemine taşıdı. Vali Galip Paşa; Amerika ve Hindistan'dan ithal edilen tahılın yerli tahıla oranla ucuza satılmasının bu ürünlere rağbetin artmasına yol açtığını, Osmanlı Devleti'nin liman, karayolu ve demiryolu yapımına önem vermesinin ithal tahılın Selanik'e girişini hızlandırdığını, tüm bu gelişmelerin Selanik'te yerli tahıl üreticilerinin ithal ürünlerle rekabet edememesi ve tahıl ziraatının gerilemesi sonucunu doğurduğunu ifade etti. Çözüm olarak çiftçiye bol mahsul verir tohumların seçilmesi, ekimi ve modern ziraat aletlerinin kullanımının öğretileceği bir ziraat ameliyat mektebi ve ona bağlı bir numûne çiftliğinin kurulmasına ihtiyaç olduğunu dile getirdi.[51] Bunun üzerine Ticaret ve Nafia Nezâreti, Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin kuruluşunu önemli bularak konuyu Meclis-i Vükelâ'ya havale etti. Meclis-i Vükelâ'da yapılan müzakereler sonucunda mektebin kurulması kesinleşti ve mektebin inşaat ve teçhizât masraflarının Selanik Menâfi Sandıkları'ndan karşılanması konusunda fikir birliğine varıldı. Mektep ve çiftliğin inşaatına nezâret etmek ve gerekli olan teçhizâtın satın alınması hususları ile ilgilenmek üzere Selanik Valisi'nin başkanlığında, Selanik Ziraat Odası üyeleri ve Selanik Ziraat Müfettişi'nden oluşan bir komisyonun kurulmasına karar verildi.[52] Kararın alınmasından kısa bir süre sonra ziraat odası Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin

[50] BOA. İ. MMS. Nr: 99/4178, Lef 5 (29 Cemâziye'l-âhir 1304, 25 Mart 1887).
[51] BOA. İ. MMS. Nr: 99/4178, Lef 3 (12 Ramazan 1306, 12 Mayıs 1888).
[52] BOA. İ. MMS. Nr: 99/4178, Lef 1 (14 Şevval 1305, 24 Haziran 1888); Lef 8 (15 Şevval 1305, 25 Haziran 1888).

inşaat planını, teçhizâtını ve hayvanların listesini içeren keşif defteri Ticaret ve Nafia Nezâreti'ne gönderdi.[53]

Tablo 1: Selanik'te Kurulacak Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin İnşaat Planı ve Harcama Kalemleri [54]

Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin İnşaat Planı		**Ücret (Kuruş)**
Mektep binası 200 metre kare alana inşa edilecektir.		42.000
Çiftlik 800 metre kare alana kurulacaktır.		80.000
Teçhizât		**Ücret (Kuruş)**
300 Metrelik Kayış		176.000
Saman Kesen Harman Makinesi		35.000
2 Adet Orak Makinesi		6.000
Elek Portalı		1.200
2 Adet Barabam Pulluğu		3.000
2 Adet Adi Pulluk		1.200
10 Adet Saban		1.500
Demir Tırmık		2.500
Mısır Tanesi Çıkartmak İçin Makine		400
Pancar ve Patates Doğramak İçin Makine		700
Kırma İçin Makine		5.000
Hayvan ile Kullanılan Çapa		1.000
Çift Koşumu		15.000
Demirhane ve Marangozhane İçin Gerekli Teçhizât		10.000
Süthane İçin Gerekli Teçhizât		10.000
Yatak, Mefrûşât Ve Mutfak Takımları		10.000
Demirbaş Ve Tohum Bedeli		7.500
Hayvan Yemi		10.000
Çeşme Ve Diğer Masraflar		81.000
Arazi Bedeli		250.000
Çiftlik Hayvanı	**Çift**	**Ücret (Kuruş)**
Öküz	10	20.000
Eşek	4	12.000
Fransa'dan Percheron Cinsi At	2	20.000
Binek Atı	1	2.000
Macar Kısrağı	1	12.000
Çiftlik Hayvanı	**Re's (Baş)**	**Ücret (Kuruş)**
Yerli Kıvırcık Sağmallarından Koyun	100	10.000
Fransa'da Yetiştirilmiş Savon Dövon Cinsinden Koç	4	12.000
Yerli İnek	10	10.000
İsviçre Boğası	1	5.000
Toplam		850.000

[53] BOA. İ. MMS. Nr: 99/4178, Lef 7 (23 Şevval 1305, 3 Temmuz 1888).
[54] BOA. İ. MMS. Nr: 99/4178, Lef 6.

2. Selanik Ziraat Mektebi'nin İnşa Edilmesi

Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin inşaatının mâliyetinin hesaplanması amacıyla 1889 yılında ikinci kez keşif yapıldı. Ticaret ve Nafia Nezâreti'ne gönderilen birinci keşifte mektep binasının 200 metre kare alana, çiftlik binasının ise 800 metre kare alana inşa edilmesi öngörülüyordu. Fakat yapılan ikinci keşifte mektep binasının iki katlı olarak 305 metre kare alana ve çiftlik binasının da tek katlı olarak 749 metre kare alana inşa edilmesi kararlaştırıldı.[55]

Mektebin inşaat, demirbaş hayvan ve teçhizât bedeli olarak Selanik Vilâyeti Menâfi Sandığı'ndan 400.975 kuruş tahsis edilmiştir. Ancak, mektep inşaatında yaşanan birtakım sorunlar, mektebe sonradan eklenen mahaller dolayısıyla fazladan 40.332 kuruş sarf edilmesi gerekmiştir. Mektep ve numûne çiftliğinin inşaatının denetimiyle görevlendirilmiş olan komisyonun raporuna göre; binanın temeli kazılırken, temelde çöküntü oluşmuştu ve çöküntünün giderilebilmesi için mektebin temeline satranç tahtasına benzer bir yapı inşa edilmesi, temele kazık yerleştirilmesi ve duvar örülmesi gerekmişti. Bunun için müteahhide fazladan 9.000 kuruş ödenmiştir. Mektep ve çiftlik binasına yerli kiremitlerin konulması kararlaştırılmasına rağmen sonradan bu karardan vazgeçilerek frenk kiremidinin konulması uygun görülmüştür. Frenk kiremidi için 6.632 kuruş ödeme yapılmıştır. Mektebin bahçesine döşenen kaldırım ve kum için 2.050 kuruş ödenmiştir. Çinko oluklar, mektebin ortasında yer alan havuzun etrafında kullanılan mermerler ve mektep kapısının üzerinde yer alan kitabenin taşıma ücreti ve nakliye bedeli için toplamda 3.600 kuruş sarf edilmiştir. At koşumları, kapılar ve bahçenin düzenlenmesi için 20.000 kuruş, mektep ve çiftliğin su ihtiyacını karşılayan borular, kuyu, tulumba ve demirden imâl edilmiş çark için 10.675 kuruş harcanmıştır. Mektebin ve numûne çiftliğinin teçhizâtını muhafaza etmek üzere inşa edilen depo ile bekçi kulübesi için 800 kuruş ve mektebe gelir getirmesi planlanan çiftlik yakınlarında inşa edilmiş olan bakkal dükkânı ile iki katlı kahvehaneye 45. 322 kuruş 25 para sarf edilmiştir. Ağustos 1889'da mektebin inşaatı tamamlanmıştır.[56] Bakiye kalan 40.332 kuruş 25 paranın Selanik Vilâyeti Menâfi Sandığı'ndan karşılanması kararlaştırılmıştır.[57]

[55] BOA. ŞD. Nr: 1189/26, Lef 1 (11 Muharrem 1307, 7 Eylül 1889).
[56] BOA. ŞD. Nr: 1189/26, Lef 3 (15 Zilhicce 1306, 12 Ağustos 1889).
[57] BOA. İ. ŞD. Nr: 97/5799, Lef 2 (25 Safer 1307, 21 Ekim 1889).

Tablo 2: Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin Harcama Kalemleri [58]

	Tahsisât (Krş.)	**Sarfiyât (Krş.)**	**(Para)**	**Fazla Sarf Olunan (Krş.)**	**(Para)**
Arazi Bedeli	150.000	150.075		75	
Binaların İnşaat Masrafları	158.775	180.857	25	22.082	25
Alet-Edevât	21. 200	20. 282	10		
Demirbaş Hayvanlar	27. 500	6. 184	20		
Mutfak Takımları, Mefrûşât ve Hayvan Yemi	150.000	12. 956			
İlk Sene Ekilecek Tohumlar Bedeli	6.000	4.225	20		
Koşum Takımları Kuyu Ve Bahçe Masrafları	20.000	30.675		10. 675	
Demirhane	2.500				
Kahvehane		7.500		7.500	
Toplam	400.975	413.199	75	40. 332	25

Birinci keşifte mektebin inşaatı, arazi bedeli, teçhizâtı ve ilk sene ekilecek olan tohumlar ile demirbaş hayvanların masrafları için 850.000 kuruş tahsis edilmesi gerekli görülmüştü. Mektebin inşaatının tamamlanması sonucunda ise 413.199 kuruş 75 para sarf edilmiştir. Böylece, mektebin inşaatı sonrasında sarf edilen tutar ile birinci keşifte sarf edilmesi öngörülen tutar ile arasında iki katından fazla bir fark oluşmuştur. Oluşan bu farkın temel nedeni mektep ve çiftliğin inşaatına nezâret etmek ve gerekli olan teçhizâtın satın alınması için görevlendirilen komisyonun yaptığı pazarlık sonucunda masrafların düşürülmesi, diğer bir sebep de birinci keşifte öngörülen teçhizâtın ve hayvanatın alınmamasıdır. Örneğin, komisyonun yaptığı pazarlık sonucunda birinci keşifte mektebin arazisine 250.000 kuruş değer biçilmiş olmasına rağmen arazi 150.075 kuruşa satın alınmıştır. Birinci keşifte alınması öngörülen 103.000 kuruş değerindeki demirbaş hayvan yerine 6. 184 kuruş 20 para değerinde hayvan satın alınmıştır. Son olarak birinci keşifte mektep için 377.000 kuruş değerinde tohum ve teçhizât alınmasını öngörülürken, mektebin inşa edilmesi sonrasında 20. 282 kuruş 10 para değerinde teçhizât ve 4.225 kuruş 20 para değerinde tohum satın alınmıştır.

[58] BOA. ŞD. Nr: 1189/26, Lef 4.

3. Selanik Ziraat Mektebi'nin Resmen Eğitime Başlaması

Selanik Ziraat Mektebi ve Numûne Çiftliği, Selanik'in yedi kilometre batısında Sedes Çiftliği üzerine 150 hektar arazi üzerine inşa edildi. Mektebin açılış töreni Ekim 1889'da Vali Galip Paşa, üst düzey bürokratlar ile memurların ve yörenin ileri gelenlerinin katılımıyla gerçekleştirildi.[59] Ayrıca mektep öğrencilerinin iki adet fotoğrafı ve yazlık-kışlık elbiseleri Selanik Valisi tarafından Sultan II. Abdülhamit'e takdim edildi.[60]

4. Selanik Ziraat Mektebi'nin Kuruluş Nizamnâmesi'nin Hazırlanışı

Ticaret ve Nafia Nezâreti, Selanik Ziraat Mektebi'nin idare ve işleyişi ile ilgili olarak dahilî ve esasî olmak üzere iki adet nizamnâme layihası kaleme aldı. Nezâretin kaleme aldığı nizamnâme layihaları Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde müzakere edildi. Tanzimat Dairesi, Selanik Ziraat Mektebi'nin esasî nizamnâme layihasının Sultan II. Abdülhamit'in vilâyetlerde kendi adıyla kuracağı Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektepleri'ni kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesine karar verdi. Bu çerçevede esasî nizamnâme layihasının bazı maddeleri değiştirildi ve yeni maddeler eklendi. Buna göre, mektebe kayıt olacak öğrencilerin yol masraflarının öğrencilerin ikamet ettikleri kazaların mensup oldukları belediyeler tarafından karşılanması maddesi; öğrencilerin yol masraflarının ikamet ettikleri kazaların Ziraat Bankası şubeleri tarafından karşılanması olarak değiştirildi. Nazarî ve amelî eğitim veren ziraat mekteplerinin ders programlarının Ziraat Nezâreti tarafından düzenlenmesi; ziraat mektepleri ve numune çiftliklerinin kuruluş ve idare masraflarının Ziraat Bankası tarafından karşılanması; mektepten birincilik ve ikincilikle mezun olan öğrencilerin altın madalya, üçüncülük ile mezun olan öğrencilerin gümüş madalya ile ödüllendirilmesi maddeleri esasî nizamnâme layihasına ilave edildi. Tanzimat Dairesi, dâhili nizamnâme layihasının vilâyetlerde kurulması planlanan ziraat mekteplerinin tamamlanmadan evvel kaleme alınmış olması nedeniyle hükümlerinin uygulanmasının uygun olmadığını belirterek mektebin idâresi hususunda dâhili nizâmnâme

[59] BOA. Y. MTV. Nr: 41/13, (11 Rebî'ül-evvel 1307, 5 Kasım 1889); Mağden, *a.g.e.*, s. 28; Ahmet Orhun Akarlı, *Growth And Retardation In The Ottoman Economy The Case Of Ottoman Selanik 1876-1912*, London School Of Economics and Political Science The Degree of Ph.d., August 2001, s. 141.
[60] BOA. Y. A. HUS. Nr: 230/49, Lef 1 (11 Rebî'ül-evvel 1307, 5 Kasım 1889); BOA. DH. MKT. Nr: 1676/68, (30 Rebî'ül-evvel 1307, 24 Kasım 1889).

yerine Ticaret ve Nafia Nezâreti'nden gelecek talimatlara göre hareket edilmesine karar verdi.[61]

4. 1. Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi

Selanik Ziraat Mektebi'nin esasî nizamnâme layihası ile ilgili düzenlemeler Şurâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ'da yapılan müzakereler sonucunda son şeklini aldı. Mektebin esasî nizamnâmesi vilâyetlerdeki orta dereceli ziraat ameliyat mekteplerini kapsayacak şekilde düzenlendi ve *Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi* adını aldı. Nizâmnâme 21 Şubat 1891 tarihinde Sultan II. Abdülhamit tarafından onaylandı.[62]

Beş bölümden oluşan *Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi* otuz altı maddeden meydana gelmektedir. Nizâmnâmenin *Ziraat Mekteplerinin Sûret-i Te'sîsi* başlığını taşıyan birinci bölümünde (madde 1-4) ziraat ameliyat mekteplerinin kuruluş amacı, eğitim süresi hakkında bilgi verilmektedir. *Talebenin Şerâît-i İntihâb ve Kabulleri* başlığını taşıyan ikinci bölümde (madde 5-11) öğrencilerin mektebe alınma koşulları düzenlenmiştir. *İdâre Hey'etleri* başlığını taşıyan üçüncü bölümde (madde 12-20) mektebin idâre hey'etlerini oluşturan kişiler ve bu kişilerin görevlerine yer verilmektedir. *Tedrîs Hey'etleri'nin Sûret-i Tertibi ve Vezâifi* başlıklı dördüncü bölümde (madde 21-28) tedrîs hey'etlerinin kimlerden oluştuğu ve görevlerinin neler olduğu belirlenmiştir. *İmtihânların Zaman-ı İcrâsı İle Talebe Hakkında Olunacak Mükâfat* başlığını taşıyan beşinci bölümde (madde 29-32) mektepte öğrencilere uygulanacak imtihânlar ve dereceye giren öğrencilere verilecek ödüller düzenlenmiştir. Şurâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi, dâhili nizamnâme layihası yerine Ticaret ve Nafia Nezâreti'nden gelecek talimatlara göre hareket edilmesine karar vermiş olmasına rağmen bu bölümün yirmi dokuzuncu ve otuz ikinci maddesinde dâhili nizâmnâmeye atıfta bulunulduğu görülmektedir. Yirmi dokuzuncu maddede imtihânların yapılma şekli ve notların düzenlenmesi, otuz ikinci maddede ise mektep kurallarına uymayan öğrencilerin cezalandırılma şeklinin dâhili nizâmnâmede izâh

[61] BOA. MV. Nr: 62/46, (6 Recep 1308, 15 Şubat 1891); BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 1 (9 Recep 1308, 18 Şubat 1891).
[62] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 4 (12 Recep 1308, 21 Şubat 1891); BOA. DH. MKT. Nr: 1818/41, (26 Recep 1308, 7 Mart 1891).

edileceği ifade edilmektedir. Nizâmnâmenin sonuç bölümünde (madde 33-36) ise mektebin tatil günleri ve masraflarının karşılanma usûlüne yer verilmiştir.[63]

5. Selanik Ziraat Mektebi Binalarında Yapılan Yenilikler ve Tamirat

Selanik Ziraat Mektebi'nin, artan öğrenci sayısı ve mevcut binalarının ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması nedeniyle binaların genişletilmesine, yeni binaların inşa edilmesine ve zamanla eskiyen ve kullanılamaz hale gelen bölümlerin yenilenmesine özen göstermiştir. Yapılan tüm bu çalışmalar mektebin ve eğitimin seviyesini arttırmaya yöneliktir.

5. 1. Mektebin Mevcut Binasının Genişletilmesi

Selanik Ziraat Mektebi binası inşa edildiği 1889 yılında her sınıfa onar öğrenci yerleştirmek üzere toplamda otuz öğrenci kapasiteli olarak inşa edilmiştir. Mektebe gösterilen yoğun ilgi nedeniyle ertesi yıl alınacak öğrenci sayısının ondan yirmiye yükseltilmesi kararlaştırılmıştır. Alınan bu karar sonucunda 1890 yılında mektebin öğrenci mevcudu kırka yükselmiş, fakat bu kez otuz öğrenci kapasiteli olan yatak koğuşu öğrencilere yeterli gelmemeye başlamıştır. 1891 yılında öğrenci mevcudunun altmışa ulaşacağı ve mektepte istihdâm edilen muallim ve hizmetlilerin sayısının on beş olması göz önünde bulundurularak mektebin genişletilmesi uygun görülmüştür. Mektepte yapılacak olan genişletme çalışmalarının öğrenci kayıtlarının alınmaya başlayacağı 1890 senesi Ekim ayına kadar tamamlanması planlanmıştır. Mevcut olan mektep binasının her iki baş taraftan arka cihete doğru uzatılmasına, binaya 120 metre karelik bir kat daha ilave edilmesine karar verilmiştir. Binaya mescit ve mutfak eklenmesi, müdür, muavin ve muallimlerin bulundukları odaların bölmeleri kaldırılarak başka bir alana nakledilmesi uygun görülmüştür. Üst kata üç adet yatak koğuşu, memura mahsus bir oda, alt katta sınıflar, ders programına ilave edilecek kimya dersinin alet ve edevatının muhafazasını sağlayan kimya laboratuarı, rahatsızlananlar için revir eklenmesi kararlaştırılmıştır.[64]

Mektebin genişletme bedeli yapılan birinci keşif sonucunda 73. 600 kuruş olarak hesap edilmişse de mektebin masrafları 94. 846 kuruşa ulaşmış, toplamda 21. 246 kuruş

---

[63] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2-3; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 918-923.
[64] BOA. ŞD. Nr: 1190/18, Lef 1(29 Şaban 1307, 20 Nisan 1890).

açık meydana gelmiştir. Bunun sebebi Selanik'te meydana gelen büyük 1890 yangınının[65] kereste, tuğla ve kireç gibi malzemelerin fiyatlarını %20 oranında zamlandırması, mektebin genişletme çalışmaları sırasında şiddetli yağan yağmur nedeniyle inşaat malzemelerinin bir kısmının zarar görmesi ve birinci keşif haricinde mektep binasında kullanılan malzemeler ve odaların inşa edilmesidir. Genişletme çalışmaları sırasında yağan şiddetli yağmur 2.000 kuruş değerindeki tuğla, kereste ve kireç gibi malzemelerin sele kapılarak zarar görmesine yol açmıştır. Mektebin iç cephesinde, keşif defterinde olmamasına rağmen yağlı boya kullanılmış, öğrenciler için tuvalet yapılmıştır. Mutfak başka bir mahalle taşınmış, hemen yanına da yemekhane ilave edilmiştir. Mutfağın yakınına aşçı ve yamağı için iki küçük oda yapılmıştır.[66] Bakiye kalan 21. 246 kuruş ise Selanik ve Kosova Vilâyetleri Ziraat Bankası şubelerinin üçte birlik hasılâtından ödenmiştir. [67]

5. 2. Süthane ve Böcekhane İnşası

1902 yılında Selanik Ziraat Mektebi öğrencilerine yağ ve peynir imalâtının uygulamalı olarak göstermek ve ipek böceği yetiştiriciliğini öğretmek üzere süthane ve böcekhane inşa edilmiştir.[68] Süthane ve böcekhane binalarının inşaat masrafı olan 43.078 kuruş 20 paranın mektebin 1902 ve 1903 seneleri tahsisâtından tasarruf edilen meblağdan karşılanmasına karar verilmiştir.[69]

5. 3. Harir Dârüttalimi'nin İnşa Edilmesi

Selanik Ziraat Mektebi Müdürü Suad Bey ve Vilayet Ziraat Müdürü Vitalis Efendi'nin 1904 yılında hazırlamış olduğu rapor sonucunda mektebe bağlı harir dârüttalimi

---

[65] Büyük Selanik yangını, kentin bir kermesle kutladığı Meryem'in göğe kaldırıldığı gün 15 Ağustos'ta meydana gelmiştir. Yangın bir rakı tüccarının evinde başlamıştır. Binaların büyük bir bölümünün ahşap olması ve şiddetli esen rüzgârın etkisiyle yangın neredeyse bütün kentte yayılmıştır. Yangın sonucunda 5.000'i Yahudi 6.000 aile evsiz kalmış, 3.500 ev ve mağaza, 7 büyük 25 küçük sinagog, Ortodoks Katedrali ve bunların yanında Yunanlıların bütün hayır kurumları ve camiye dönüştürülmüş olan Ayasofya Kilisesi yanıp kül olmuştur. Alexandra Yerolympos-Vassılıs Colonas, "Kozmopolit Bir Kentleşme", *Selânik 1850-1918: Yahudilerin Kenti ve Balkanlar'ın Uyanışı*, (Der: Gılles Veınstaın), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 206-207.

[66] BOA. ŞD. Nr. 1192/18, Lef 2 (4 Mart 1307, 16 Mart 1890).

[67] BOA. İ.ŞD. Nr: 107/6410 , Lef 2 (9 Zilkade 1308, 16 Haziran 1891).

[68] BOA. BEO. Nr: 1858/139303, Lef 2 (5 Safer 1320, 14 Mayıs 1902).

[69] BOA. İ.OM. Nr: 8/32, Lef 4 (23 Zi'lhicce 1320, 23 Mart 1903).

inşa edilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Birinci keşifte dârüttalim binasının inşaat masrafları 93. 100 kuruş olarak hesap edilmiş ve bu masrafların mektep ile çiftliğin geçmiş yıllar hasılatından tassaruf ettiği meblağdan karşılanmasına karar verilmiştir.[70] Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame'nin mektebe bağlı bir harir dârüttalimi kurulması fikrini Şûrâ-yı Devlet'in gündemine taşıması üzerine dârüttalim binasının inşaat masrafları için ikinci kez keşif yapılmıştır. İkinci keşif sonucunda dâruttalim binasının inşaat masraflarının 63. 900 kuruşa mâl olacağı tespit edilmiştir. Mektebin alet ve edevat masrafı ise 18. 200 kuruş olarak hesap edilmiştir. Toplamda 82.100 kuruşa mâl olacağı anlaşılan dârüttalim masraflarının mektep ile çiftliğin geçmiş yıllara ait hasılâtından ödenmesi uygun görülmüştür. Selanik Harir Dârüttalimi binasının ihale suretiyle inşası kararlaştırılmıştır. Böylece, dârüttalim binasının inşaası talibi Usta İlya isimli bir müteahhide ihale edilmiştir.[71]

Dârüttalim binasının inşası 1905 yılında tamamlanmıştır. Müteahhit Usta İlya dârüttalim binasına bir takım eklemeler yapmıştır. Binanın mahzen kısmına 10 metre uzunluğunda putrel ile kolon ve 7 metre uzunluğunda mermer merdiven ilave etmiştir. İmzalanan mukavele gereğince 4 metre kare olması gereken ve binanın en üst katına tarassudât-ı hevâîyye alâtının (meteorolojik gözlem yapmaya mahsus aletlerin) muhafazası için inşa edilecek olan köşkü, 10 metre kare olarak inşa etmiştir. Bu yüzden, 63. 900 kuruş haricinde fazladan 2. 550 kuruş sarf edilmesi gerekmiştir.[72] Bakiye kalan 2. 550 kuruş, Selanik Ziraat Mektebi ve Numûne Çiftliği'nin geçmiş yıllar hasılâtından ödenmiştir.[73]

Selanik Harir Dârüttalimi, mektebe bağlı süthanenin yanına inşa edilmiş ve bu mektebin öğrencileri için süthanenin en üst katına yatakhane oluşturulmuştur. Dut fidanlıkları ise dârüttalim binasına yakınında yer almaktadır.[74]

---

[70] BOA. ŞD. Nr: 534/29, Lef 3 s. 1 (26 Rebî'ül-âhir 1322, 10 Temmuz 1904).
[71] BOA. ŞD. Nr: 534/29, Lef 3 s. 2 (4 Cemâziye'l-âhir 1322, 16 Ağustos 1904); BOA. BEO. Nr: 2621/196566, Lef 3 (13 Rebî'ül-evvel 1323, 18 Mayıs 1905).
[72] BOA. ŞD. Nr: 535/52, Lef 6 (30 Cemâziye'l-evvel 1323, 2 Ağustos 1905).
[73] BOA. ŞD. Nr: 535/52, Lef 7 (23 Zilhicce 1323, 18 Şubat 1906).
[74] Edhem Nejad, "Selanik Ziraat Mektebi'ni Ziyaret", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 20, (14 Safer 1328, 25 Şubat 1910) s. 320.

5.4. Kuluçkahane ile Güvercinlikhanenin Yeniden İnşası ve Kümeslerin Tamiri

1906 yılında Selanik Ziraat Mektebi'ne bağlı çiftlikte yeniden bir kuluçkahane ve güvercinlikhanenin inşasına ve mevcut kümeslerin tamir edilmesine karar verilmiştir. Yapılan keşif sonucunda 11. 200 kuruş sarf edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu masrafların mektebin 1906 senesi bütçesinden karşılanması uygun görülmüştür.[75] Ancak, mektebin bünyesinde inşa edilen harir dârüttaliminin masrafları dolayısıyla bu karardan vazgeçilerek kuluçkahane ve güvercinlikhanenin inşası ve mevcut kümeslerin tamir masraflarının çiftliğin 1903 senesi hasılâtından karşılanmasına karar verilmiştir.[76] İnşaat ve tamirat Usta Ömer isimli bir müteahhide ihale edilmiştir. Fakat Sultan II. Abdülhamit'in masrafların çiftlik hasılâtından ödenmesine dair kararının üzerinden bir yıl geçmesi ve geçen süre zarfında malzeme fiyatlarının bir buçuk kat artması dolayısıyla 11. 200 kuruş olan tahmini masrafı 19. 900 kuruşa yükselmiştir.[77] Usta Ömer ile inşaat ve tamirât ücreti konusunda anlaşma sağlanamayınca ikinci kez keşif yapılmıştır. Keşif sonucunda inşaat ve tamirât masrafı 18.430 kuruşa indirilmiştir.[78] Kuluçkahane ve güvercinlikhane inşası ve kümeslerin tamiri bu kez 18. 430 kuruş bedel ile Usta İskender ve Anesti'ye ihale edilmiştir. 11. 200 kuruşun numûne çiftliğinin 1903 senesi hasıâltından karşılanmasına geriye kalan 7. 230 kuruşun da Ziraat İdaresi'nin 1906 senesi bütçesinden ödenmesine karar verilmiştir.[79]

5. 5. Mektebin Nakil Teşebbüsü

Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nin derecesinin 1909 yılında âliye yükseltilmesinden sonra mektebin müdürü Suad Bey'in talimatları çerçevesinde mektebin genişletilmesi ve tamiri için hazırlıklara başlandı. Bu masraflar için 3. 400 kuruş ödenek ayrıldı. Ancak Selanik Valiliği'nden gelen 23 Kasım 1909 tarihli telgraf hazırlıkların kesilmesine yol açtı. Telgrafta, Selanik Ziraat Mekteb-i Âli'sinin kurulduğu arazinin eğitim görmeye müsait olmadığı ve bu yüzden mektebin başka bir bölgeye nakil edilmesi hususunun vilâyette oluşturulacak olan bir komisyon marifetiyle araştırılıp, karara bağlanması gerektiği ifade ediliyordu. Mektep arazisini araştırmak üzere Selanik Ziraat Müdürü Nesip Bey görevlendirildi. Ziraat Müdürü Nesip Bey'in arazi üzerinde yaptığı

[75] BOA. İ.OM. Nr: 11/13, Lef 2 (16 Safer 1324, 11 Nisan 1906).
[76] BOA. BEO. Nr: 2985/ 222836, Lef 2 (25 Zilkade 1324, 10 Ocak 1907).
[77] BOA. TFR. I.SL. Nr: 142/14124, (12 Safer 1325, 27 Mart 1907).
[78] BOA. ŞD. Nr: 539/12, (21 Zilhicce 1325 25 Ocak 1908).
[79] BOA. Y.A.RES. Nr: 154/87, Lef 2 (4 Safer 1326, 8 Mart 1908).

araştırmalar sonucunda hazırladığı raporda mektep arazisinin eğitim görmeye müsait olmadığı, mektep öğrencilerinin yüzde yetmişinin sıtma hastalığına yakalandığı, doktor raporu ile desteklenmekteydi.[80] Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin naklinin gündeme gelmesinin temel sebebi arazi üzerinde bulunan bataklıklar nedeniyle mektep personeli ile öğrencilerinin sıtma hastalığına yakalanması ve mektebe bağlı numûne çiftliğinin kuzeydoğu sınırını oluşturan Sedes Deresi'nin kar suları ve yağmurun etkisiyle taşarak mektep arazisine zarar vermesiydi. Bu yüzden mektebe bağlı dört yüz dönüm arazi üzerinde ziraat yapılamamaktaydı.[81] Mektep idaresi ve Selanik Vilâyeti'nden oluşan komisyon Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'ndeki personel ve öğrencilerin sıtma hastalığından korumak amacıyla mektebin Davud Bali Çiftliği'ne nakledilmesine karar verdi. Davud Bali Çiftliği'nde yeniden teşkil edilecek olan Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin masraflarının mektebin eski bina ve arazisinin yedi veya sekiz bin liraya satılarak ve eski mektep binasının tamirat ve genişletme bedeli olan 3.400 kuruşun da bu ücrete eklenerek karşılanması uygun görüldü.[82]

Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin nakli meselesi Meclis-i Meb'ûsân'ın gündemine taşındı. Meclis-i Meb'ûsân'da yapılan müzakereler sıtma hastalığına yol açan bataklığın kurutulması ya da mektep binasının ve arazisinin satılarak başka bir alana nakli hususlarında cereyan etti. Müzakere sonucunda mektep arazisinin satılarak başka bir mevkiye nakledilmesi kararlaştırıldı.[83]

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi muhabiri Edhem Nejat 1910 yılında mektebe yaptığı ziyarette mektebin nakli hususundaki gözlemlerini ve düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır:

> "…. Esasen mektebin nakli meselesi meydana çıktığından mualimîn esaslı sûrette çalışamamaktadırlar. Mektebin talebeye mahsûs kısmının yeniden inşası için hazırlıklarda bulunulmuş ise de bi'l-âhire inşaat icra ettirilememiştir. Mektep hey'et-i muhteremesi de Ziraat Nezâreti gibi mektebin nakline hiç taraftar bulunmuyorlar. Yalnız vilâyetin ahz-ı âmâli mektebin nakli arzusudur.
>
> Mektebin naklinden millet pek çok mutazarrır olacaktır. Çünkü yetiştirilen mükemmel dutluklar, bağçeler, ağaçlar, bina, hâra hepsi haliyle terk olunacak düşük fiyatla elden çıkarılacaktır. Mektebin nakli

[80] BOA, T.ZTİ. Nr: 3055/42, Lef 1 (13 Kanun-ı Sani 1325, 26 Ocak 1910).
[81] BOA. TFR. I. SL. Nr: 119/11870, Lef 4 (24 Cemâziye'l-âhir 1324, 15 Ağustos 1906).
[82] BOA. T.ZTİ. Nr: 3055/71, Lef 6-7-8.
[83] *Meclis-i Meb'ûsân Zabıt Ceridesi*, TBMM Kütüphanesi, Cilt: 2, Devre 1, İnikad 46 (13 Şubat 1325, 26 Şubat 1910), s. 488-490.

> için sarf olunacak paranın nısfı ile ihtimâl yalnız denizin içeri girmesi ile hâsıl olan bataklık kurutulabilir. Mektebin arazisi gerek mualimîn ve gerek mütehassısların verdiği ma'lûmâta nazaran pekiyidir."[84]

Mektebin nakledilmesi veya bataklıkların kurutulması meselesi Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi sütunlarını uzun bir müddet meşgul etti. Bu sütunlarda mektebin muallim, personel ve öğrencilerin sıtma hastalığı nedeniyle ders, iş, imtihân ve ameliyat yapamaz hale geldiklerine şahit oluyoruz. Mektebin ameliyat muallimi Fazıl Bey sıtma hastalığına yakalanan öğrenci ve personelin durumunu şu satırlarla anlatıyordu:

> "… geçen senelerde harman zamanından bir ay mukaddem muallimîn ve talebe efendiler yekdiğerlerini müteâkıb güyâ birbirlerini kıskanıyorlarmış gibi sıtma müsabakasına girmişlerdi. Mektepte değil çalışmak iş görmek dahi mümkün olmuyordu. Hastahane talebeyi istiâb edemediğinden birçoğunu imtihândan evvel memleketlerine velilerinin yanlarına göndermeğe mecbur olmuştuk. Mualimîn kendi işlerini hep kendileri görüyorlardı. Çiftlik işleri ilerlemiyordu. Zirâ bir taraftan garsonlar diğer taraftan ameleler armut gibi düşüyorlardı. O esnada ameliyat muallimi bulunuyordum görülecek iş çok amelem yok idi. Talebe efendilerin sıtmadan mütevellit dermansızlıklarını gördükçe efendiler iş başına demeğe bi't-tabi cesaret edemiyordum. Bu iki silsile-i tazyik arasında bana yalnız avunmak ve kendi sıtmamla sayıklamak düşüyordu. Nihayet imtihân-ı umumî başladı. Temiz saffetiyle imtihânlarda isbât-ı vücud eden zevatın taht-ı tasdikindedir ki imtihâna giren efendiler teşbîhim afv buyrulsun mezardan çıkmış bir canlı cenazeden başka bir şeye benzemiyordu hey'et imtihânda değil suâl sormaya efendilerin yüzlerine bakmağa dahi cesaret edemiyorlardı …"[85]

Gazetenin sütunlarında Selanikli Lütfi Arif isimli bir zatın mektebin nakledilmesinin planlandığı Davud Bali Çiftliği'nin ziraat mektebi kurulmaya uygun bir arazisinin olmadığı ve mektep arazi ile binalarının Amerikalı misyonerlere ucuza satılmasına itiraz ettiği, Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nazırı Mavrokordato'ya ithafen yazdığı bir açık mektuba rastlıyoruz. Selanikli Lütfi Arif, mektep bina ve arazisinin satılması yerine mektebin arazisi üzerine gerekli araştırmaların yapılarak bataklıkların kurutulması ve mektebin nakil edilmesinin masraflarının arasındaki fiyat farkının tespit edilmesi; mektebin naklinin daha ucuza mâl olması durumunda mektep arazisinin değerinin tespit edilerek satılması, mektebin Davud Bali Çiftliği yerine ziraate daha elverişli bir mevkiye nakledilmesi gerektiği kanaatidedir:

---

[84] Edhem Nejad, "Selanik Ziraat Mektebi'ni Ziyaret", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 21, (21 Safer 1328, 4 Mart 1910), s. 336.

[85] Selanik Ziraat-ı Mekteb-i Âlisi Muallimlerinden Fazıl, "Selanik Ziraat Mektebi'nde Sıtma Var mı? Mektebin Nakli İcap Eder Mi?", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 25, (19 Rebî'ül-evvel 1328, 31 Mart 1910) s. 391-392.

> "Davud Bali Çiftliği nefs-i Selanik'in garbında merkez kasabaya bir buçuk saat bu'dunda Langaza tarikinin sol cenabında bir arazi üzerinde vakîdir. Mezkûr arazinin tam ortasından sekiz metre vüsatında ve beş metre umkunda bir dere ile ayrılmıştır. Hey'et-i umûmîye itibariyle arazi taşlık killi, kuvve-i enbâtdan mahrûm tabir-i icra-ı salahiyet-i ziraîyyesi pek nakıstır. Yazın kurak hatta hayat-ı ziraîyye âsâr-ı tevlîdine elverişli sudan hemen külliyen mahrûm bir mahîyettedir.
>
> ... Mevsûken haber aldığımıza göre mekteb nakl olunduktan sonra eski mevkî yani arazisi ebniye ve müştemilâtı sekiz bin lira mukabilinde Amerikalı misyonerlerine satılacakmış! … bu müessisâtın haiz olacağı fiyat seksen, yüz bin lira kadar bir yekûn teşkil edeceği aşikâr iken sekiz on bin lira için mektebi elden çıkarmağa ne diyelim?
>
> … Nazır-ı gayûr Mavrokordato Efendi Hazretleri'nden rica ederiz bir hey'et-i teftîşe Selanik'e kadar iğzâm olunsun mühendisler ve ustasıyla mezkûr bataklığın tathîr ve mâsârif-i sairesi neden ibaret bulunacağı tahmin ve takdir edilsün âdem-i vüs'atına mebni mektebin tevsi'i için sarfı muktezî paranın miktarı dahi ba-hesap bu miktara ilave olunsun, bâdehu bataklığın kurutulmasıyla tahsîl edilecek arazinin kıymeti dahi tahmin edilerek masarıf-ı umûmîyeden tenzil olunsun mütebâki miktar ile mektebin nakli hususu için sarf edilecek miktar-ı yekûna bir nispet-i mikyâsta yapılsın ve netice-i iktizâiyesine göre bir karar-ı kat'i verilerek mesele anlaşılsın ki hakikat bütün safahâtıyla tezâhür eylesin.
>
> … Eğer hakikaten mektebin nakli ba-teklif kurutulmasından daha iktisadî ise o zaman bile, Davud Bali gibi bir çiftlikte değil ancak bir ziraat mekteb-i âlisi olabilmek mahîyetine haiz bir mahalle nakline çalışmak elbette menâfi-i millet iktizâsındandır…[86]

Selanikli Lütfi Arif'in Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nazırı Mavrokordato'ya yazdığı açık mektuba Selanik Ziraat Mektebi öğrencisi Mustafa Said'ten cevap gecikmemiştir. Öğrenci, kendisi ve arkadaşlarının sıtma hastalığı nedeniyle derslerine gerekli vakti ayıramadığı, büyük kısmının hastanelerde tedavi olduğu ve evlerine istirahatte gönderildiğini söylemektedir. Hatta bu hal böyle devam ederse tahsillerini yarıda bırakmaya mecbur olduklarını dile getirmiştir. Ayrıca öğrenci, bataklıkların kurutulması fikrine de karşı çıkmaktadır. Bataklığın sadece mektebin arazisinde değil, civar çiftliklerin arazisinde de olduğu, bataklıkların kurutulmasına çiftlik sahiplerinin onay verip vermeyeceklerinin belirsiz olduğunu dile getirmektedir:

> "… bataklığın mevcudiyeti sebebiyle vücudumuza îrâs ettiği mazarrât harikü'l-âdedir. Bataklıklar ki arkadaşlıklarımdan birçoğunu hastahanede o müthiş sıtmanın netice-i kahrında çırpındırmaktadır. Müddet-i tahsîliyesi hastahanede daimî bir işkence içersünde imrar etmeğe

[86] Selanikli Lütfi Arif, "Açık mektup: Ziraat Nazırı Mavrokordato Efendi Hazretlerine, İstikbali De Düşünelim !", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 26, (26 Rebî'ül-evvel, 1328, 7 Nisan 1910), s. 405-407.

> mahkûm olan bir masuma nasıl olur da terakkîye sa'y eder? Elbette etmez edemez. Çünkü terakkî ve teallî sıhhatin yakınıyla kaimdir… Önümüzde böyle hal mevcut idiğüni gördükçe yevmî dersimize bile çok çalışamıyoruz. Daima mustarip bir halde imrar-ı vakit eylemeğe mahkûmuz. Bu hal devam edecek olursa bazılarımız da mektebi terke mecbûr olacağımızı söylesem elbette inanırsınız…
>
> … bataklığın kurutulması fikrini ileri sürüyorsunuz bu da nâ mümkündür. Bataklık yalnızca mektebin arazisinde değildir civarda Ali Paşa'nın vesair mutasarrıfların arazilerinde de mevcuttur ki bataklığı kurutmak hususunda onlar mektebin fikrine iştirâk edecekler mi? Velev ki iştirâk etseler bile mazarrât bir sene değil iki üç sene zarfında mündefi' olabilir mi?
>
> Lütfi Bey! Biz de sizin gibi Ziraat Nezâreti'nden istirhâm ederiz ki bir Hey'et-i Fennîye mektebimize i'zâm edilsin şu muntazam dershanelerimiz ve'l-hâsıl her bir mevcûdiyetimiz bütün safahâtıyla görünsün, görünsün de öteden beri mektebin adem-i nakli taraftarı olanlar anlasunlar ki Selanik Ziraat Mektebi kabil-i ıslah bir hale vaz' edilmez ve edilemez! "[87]

Mektebin başka bir mevkiye taşınması kesinlik kazanmış olmasına rağmen bu konuda herhangibir teşebbüste bulunulmadığı; aksine mektebin arazisinin ıslahı için çalışmalar başlatıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nazırı Mavrokordato, Selanik Nafia Müdürü'ne 1 Haziran 1910 tarihinde sel sularının mektebe bağlı harada yarattığı tahribatı anlatan bir telgraf kaleme almıştır. Nazır telgrafta, sel sularının haraya girmesi nedeniyle ahırlardaki hayvanların dizlerine kadar su içinde kaldığını, hayvanların zarar görmesini engellmek için mektebin ahır ve anbarlarına nakledildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, sel sularının çekilmesi ile mektep arazisinde bataklıkların oluştuğunu da eklemiştir. Nazır, Selanik Nafia Müdürü'ne sel sularının mektep ve çiftlik arazisi üzerinde yaratacağı tahribatı önlemek için sedd inşa edilmesini, mektep arazisi üzerinde oluşan bataklıkların kurutulup temizlenmesi için mektebe uzman bir heyetin gönderilmesini; bu heyetin yapılacak ameliyatın planını ve masraflarını içeren keşfname ve raporları hazırlaması talimatını vermiştir. Nafia Müdürü, nazırın talimatları doğrultusunda mektep arazisine heyet göndermiş; heyetin hazırlamış olduğu rapor ve keşfnameleri 7 Eylül 1910 tarihinde nezarete iletmiştir.[88] Raporda; mektep binaları ile deniz arasında bataklık haline almış olan arazinin 1 milyon 40 bin metre kare civarında olduğu; bataklık haline gelen arazinin 240 bin metre karesinin mektebe ait olup geriye kalan 800 bin metre karenin çiftlik sahiplerine ait olduğu belirtilmiştir. Bu araziler

[87] Selanik Ziraat Mektebi Sınıf-ı Âli Talebesinden Mustafa Said, "Açık Mektup: Lütfi Arif Bey'e", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 28, (11 Rebî'ül-ahir 1328, 22 Nisan 1910) s. 448.
[88] BOA, T.NF. Nr: 1377/103, Lef 4 (5 Şevval 1328, 10 Ekim 1910).

üzerindeki bataklıkların kurutulup temizlenmesi ile sel sularının yönünü değiştirilerek denize dökülmesini sağlayacak kanalların ve seddin inşasının 93 bin liraya mal olacağı hesap edilmiştir. Heyet raporda mektep binalarının da yeniden inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mektep binasının alt katındaki kiriş döşemeler rutubetin etkisiyle çürümüş; binanın yemekhane ve yatakhane bölümleri de bu yüzden kullanılamaz bir hale gelmiştir. Mektenin abdestlik ve abdesthane bölümlerindeki su borularına ise bazen sel suları karışmakta öğrenciler bu sularla yıkanmakta; hatta bu suları içmektedirler. Bu durum da öğrencilerin tifo, dizanteri gibi hastalıklara yakalanmalarına yol açmaktadır.[89]

Mektep ve etrafındaki bataklık arazinin ıslahı ve bu araziler üzerinde inşa edilecek 510 metre uzunluğundaki ahşab seddin masrafları için Selanik Nafia İdaresi tarafından 147 bin 936,5 guruş ödenek ayrılmıştır.[90] Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezareti ise mektep arazisi üzerindeki ıslah çalışmalarına bir an evvel başlanması talimatını vermiştir.[91]

Mektep arazisi üzerinde yapılacak ıslah çalışmalarının devam etmesine rağmen aynı binada eğitim görmek üzere öğrenci alınmasına karar verilmiş ve 1911 yılı Temmuz ayında alınacak öğrencilerin kabul şartları Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi ile Rumeli Gazetesi'nde ilân edilmiştir.[92] İlânda mektebe 26 ücretsiz ve yatılı öğrencinin kabul edileceği duyurulmasına karşın sadece 16 kişi başvuruda bulunmuştur. Bu yüzden başvuru sayısının artması beklenmiştir.[93] Ancak başvuruda bulunan aday sayısında bir değişiklik olmayınca adayların Hicrî 17 Eylül cumartesi günü sabah saat 9'da imtihân edilmelerine karar verilmiştir.[94]

Öte yandan 1912 yılında Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle beraber mektep ve civarındaki arazinin ıslah çalışmalarının tamamlanması mümkün olmamamış; mektep önce tatil edilmiş, 9 Kasım 1912'de Selanik'in Yunanlılar tarafından işgali sonrasında da tamamen kapatılmıştır.

---

[89] BOA. T.NF. Nr: 1377/103, Lef 1 (7 Ağustos 1326, 20 Ağustos 1910); Lef 2 (27 Ağustos 1326, 9 Eylül 1910).
[90] BOA. T.NF. Nr: 1380/35, Lef 2 (27 Teşrin-i Sani 1326, 11 Aralık 1910).
[91] BOA. T.NF. Nr: 1380/63, Lef 3 (30 Kanun-ı evvel 1326, 12 Ocak 1911).
[92] "İlanât: 1911-1912 Sene-i Tedrîsiyesi İçin Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne Dâhil Olunacak Talebenin Şeraît-i Kabuliyesidir", *Rumeli*, Nr: 490, (19 Recep 1329, 16 Temmuz 1911), s. 4; "1911-1912 Sene-i Tedrîsiyesi İçin Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne Dâhil Olunacak Talebenin Şeraît-i Kabuliyesidir", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Dördüncü sene, Nr: 156, (3 Şaban 1327, 30 Temmuz 1911), s. 448-449.
[93] "Şehrimiz Ziraat Mektepleri", *Rumeli*, Nr: 514, (18 Şaban 1329, 14 Ağustos 1911), s. 3.
[94] "Ziraat Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti'nden", *Rumeli,* Nr: 514, (18 Şaban 1329, 14 Ağustos 1911), s. 4.

6. Selanik Ziraat Mektebi'nin Bütçesi

Selanik Ziraat Mektebi bütçesini idarî kadro (müdür, müdür muavini ve muallimler) yönetiyordu. Bu kadronun mektebin tahsisâtı çerçevesinde levazımâtın alınıp satılması ve yapılan anlaşmaları kontrol etme ve onaylama yetkisi vardı. Ayrıca idarî kadro mektebin bütçesi haricinde mecburî ya da çiftliğin ziraî ürünlerinin verimini arttıracak bir masraf çıkarsa bunu mektep ve numûne çiftliğin hasılâtından ödenmesine karar verirdi. Ancak bunun için ilk olarak valilikten izin alırdı. Gelen cevabın olumsuz olması durumunda vali aracılığı ile Ziraat Nezâreti'nden izin ister ve nezâretin verdiği talimatlar çerçevesinde hareket ederdi.[95]

Mektebin tahsisâtının dört kısma ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi mektebin kurulduğu vilâyetin Ziraat Bankası şubesinin ödediği tahsîsât[96], ikincisi mektebe bağlı birimlerden elde edilen hasılât[97], üçüncüsü Ziraat Nezâretinin bütçesi[98] ve dördüncüsü mektebe bağlı dut fidanlığında yetiştirilip ücretsiz olarak dağıtılan fidanlar için Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin 1907 yılından itibaren ödemeye başladığı 3.000 kuruştur.[99] Ayrıca mektep, kendisine bağlı birimlerden elde ettiği geliri Osmanlı Bankası'nın Selanik şubesine yatırmaktaydı. Tablo 3'te mektebin 1909 yılına ait Osmanlı Bankası'ndaki bütçesi gösterilmektedir.[100]

Tablo 3: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1909 Senesi Osmanlı Bankası'ndaki Bütçesi

	Varidât (Kuruş)
Çiftlik Hasılâtı	118.440
Varidât-ı Gayri Mukarrere	18.000
Ziraat Bankası Şubesi Sülasât-ı Temettuatı	255.410
Han ve Dükkan Bedel-i İcarı	3.950
Vasıta Bedeli	4.500
Bank-ı Osmanî'deki Akçenin Faizi ve Akçe Sarfı	6.000
Muhtelif Satış	550
Dut fidanlığı Bedeli Olarak Düyûn-ı Umûmiyye'den Alınan	3.000

[95] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 920.
[96] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 3; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 923.
[97] BOA. Y.A.RES. Nr: 154/87, Lef 2 (4 Safer 1326, 8 Mart 1908).
[98] BOA. ŞD. Nr: 528/1, (2 Zi'lka'de 1317, 4 Mart 1900); BOA. BEO, Nr: 1506/112892, (16 Safer 1318, 15 Haziran 1900)
[99] BOA. TFR. I.SL. Nr: 148/14751, Lef 1 (31 Mayıs 1323, 13 Haziran 1907).
[100] BOA. TFR. I. M. Nr: 24/2382, Lef 5-7 (4 Temmuz 1325, 17 Temmuz 1909).

Toplam	409.850

Mektebin devlet bütçesinden aldığı tahsisat dışında ek gelir kalemleri de mevcuttu. Meselâ 1889 yılında mektebin inşaatı sırasında mektebe akar olması için çiftlik yakınlarında bakkal dükkânı ve iki katlı kahvehane inşa edilmiştir. Bakkal ve kahvehane yıllık on beş liradan üç seneliği kırk beş lira peşinâtla kiraya verilmiştir.[101] Bu doğrultuda numûne çiftliğinin etrafındaki tarlaların da kiraya verildiği görülmektedir. Bu tarlalar 900 metre kare olup, metre karesi 121,5 kuruştan kiraya verilmekteydi. Ancak numûne çiftliği sınırındaki diğer çiftlik sahiplerinin tarlalarını metre karesini 100 kuruşa kiraya vermesi, mektep tarlalarına olan rağbeti düşürmüştür. Mektep idaresi, tarlaların atıl bir duruma düşmemesi ve mektep tahsisâtının azalmaması için tarlaların diğer çiftlik sahipleri gibi metrekaresi 100 kuruştan kiraya verilmesine karar vermiştir.[102]

Osmanlı Bankası'nın Selanik şubesindeki mektep tahsisâtının çeşitli kalemlere ayrıldığı görülmektedir. 1909 yılında mektep tahsisâtının 70.200 kuruşu mektep personelinin maaşına, 28.000 kuruşu öğrencilerin elbise ve mektebin mefrûşât masrafına, 29.110 kuruşu mektebin yakacak, kırtasiye ilaç ve aydınlatma masraflarına, 6.300 kuruşu numûne çiftliğine ekilecek olan tohum ve ağaç bedeli olarak, 29.000 kuruşu hayvan yemi ve 11.000 kuruşu da dut fidanlığı masrafı olarak ayrılmıştır.[103]

7. Selanik Ziraat Mektebi'nin Kapatılması

Birinci Balkan Savaşı sırasında 9 Kasım 1912'de Selanik'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle beraber Selanik Ziraat Mektebi tamamen kapatılmıştır. Mektebin öğrencilerinin büyük bir kısmının İstanbul'da sefalet içinde dolaşmaları onların tahsillerinin heba olmasına sebep olduğundan harcanan emeklerin boşa gitmemesi için bu öğrencilerin Bursa ve Halkalı Ziraat Mektepleri'ne nakledilmelerine karar verilmiştir.[104] Ayrıca Selanik Ziraat Mektebi'nin Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nde yer alan bütçelerinin Halkalı ve taşradaki ziraat mekteplerinin bütçelerine eklenmesi uygun görülmüştür. Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin 1910 yılı on sekizinci faslında yer alan Selanik Ziraat Mektebi

[101] BOA. ŞD. Nr: 1189/26, Lef 3 (15 Zi'lhicce 1306, 12 Ağustos 1889).
[102] BOA. T.ZTİ. Nr: 3046/86, Lef 1 (1 Muharrem 1325, 14 Şubat 1907).
[103] BOA. TFR. I. M. Nr: 24/2382, Lef 5- 8 (4 Temmuz 1325, 17 Temmuz 1909).
[104] BOA. İ.DUİT. Nr: 83/21, Lef 3 (19 Safer 1331, 28 Ocak 1913); Volkan Çeşme, *a.g.t.,* s. 59; İbrahim Toruk *Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilimdalı Yüksek lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 29.

bütçesi olan 119. 000 kuruşun 82. 000 kuruşu nezaretin on ikinci faslında yer alan Halkalı Ziraat Mektebi'nin bütçesine ve geriye kalan 37. 000 kuruş nezaretin yirminci faslında yer alan Bursa Ziraat Mektebi bütçesine eklenmiştir.[105] Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin 1911 senesi on sekizinci faslında yer alan Selanik Ziraat Mektebi'nin bütçesi olan 122. 500 kuruşun 82. 500 kuruşu nezaretin Halkalı Ziraat Mektebi için ayrılmış olan on ikinci faslına, geriye kalan 40. 000 kuruşun ise nezâretin yirminci faslında yer alan Adana, Ankara ve Bursa vilâyetlerindeki ziraat mekteplerinin bütçesine eklenmiştir.[106]

[105] BOA. İ. DUİT. Nr: 83/21, Lef 1 (23 Safer 1331, 1 Şubat 1913).
[106] BOA. İ. DUİT. Nr: 84/13, Lef 1-3 (12 Cemazi'ül-evvel 1331, 19 Nisan 1913).

BÖLÜM II

SELANİK ZİRAAT MEKTEBİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM

1. Öğrenci Alımı

Selanik Ziraat Mektebi'nde öğrenci alımları bazı şartlara göre yapılmaktaydı. Bu şartlar 1891 yılında yayınlanmış olan *Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizâmnâmesi* ile düzenlenmişti.

1.1. Mektebe Kabul Edilecek Öğrencilerde Aranan Özellikler

Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'ne girebilmek için öncelikli şart ibtidaîyye tahsilinin tamamlanmasıydı.[107] Ancak bu koşul daha sonra değiştirilmiş öğrencilerin rüştiye tahsillerini tamamlamaları istenmiştir. 1897 ve 1907 tarihli belgelerde bu örneklere rastlanmaktadır.[108]

1891 tarihli nizamnâmeye göre mektebe girmek isteyen adaylarda dört ayrı şart aranmaktaydı. Birinci şart Osmanlı tebaasından olmak, ikinci şart çiftlik, bağ ve bahçe sahibi veya çocuklarından olmak, üçüncü şart on beş yaşından aşağı ve yirmi beş yaşından yukarı yaşta olmamak ve dördüncü şart öğrencinin herhangi bir hastalığı ya da fiziksel sorunun olmamasıydı.[109]

---

[107] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1311 (1893) s. 147; 1312 (1894) s. 121; 1313 (1895) s. 125; 1315 (1897) s. 261; 1318 (1900) s. 326; 1320 (1902) s. 385; 1322 (1905) s. 303; 1324 (1906) s. 240; 1325 (1907) s. 470.

[108] 1897 yılında Zor Mutassarıflığı, Zor Mekteb-i Rüştîyesi'nden mezun iki öğrencinin Sanayi ve Baytar Mektepleri'nin idadî sınıflarına kabul edilmesi hakkında Orman, Maʿadin ve Ziraat Nezareti'ne müracaat etmiştir. Nezâret, Sanayî Mektebi'nin öğrenci almaya müsait olmadığını Baytar Mekteb-i Âlisinin de idadî bölümünün olmaması nedeniyle öğrencilerin Bursa ve Selanik Ziraat Ameliyat Mektepleri'ne alınacaklarını beyan etmiştir. Benzer şekilde 1907 yılında Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'ne kayıt olmak üzere müracaat eden Hafız Murad bin Halid'e, Selanik Ziraat Müdürü öğrencilerde rüştiye tahsilinin tamamlanmasının öncelikli şart olduğunu ifade etmiştir. BOA. BEO. Nr: 1022/76595, (9 Cemâziye'l-evvel 1315, 6 Ekim 1897); BOA. TFR. I.ŞKT. Nr: 117/11609, (16 Cemâziye'l-evvel 1325, 27 Haziran 1907).

[109] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 919.

1.2. Mektebe Giriş İmtihânı

Selanik Ziraat Mektebi'ne girmek isteyen adaylar imtihâna tâbi tutulur ve bu imtihân neticesinde başarılı olan adaylar mektepte öğrenim görmeye hak kazanırdı. 1891 tarihli nizamnâmeye göre giriş imtihânı için şöyle bir sıra takip edilmekteydi: Ziraat ameliyat mekteplerinde eğitim yılı Ekim ayında başlayacağından her sene üç ay evvel ziraat müfettişlerinin teklifi ile valiler tarafından kazalardan belirli miktarda öğrenci istenirdi. Valilikten gelen istek üzerine, kaza merkezlerinden beşer âzâdan oluşan bir seçim heyeti belirlenerek mektebe gönderilecek olan öğrenciler tespit edilirdi. Ziraat ameliyat mekteplerine girmek isteyen adaylar kıraat, imlâ ve hesaptan imtihân olurdu. Her kazanın seçim heyeti adaylar arasından imtihânda en başarılı olanı seçerek mektebe gönderilmelerini sağlardı. İmtihânda başarılı olup, mektebe girmeye hak kazanan öğrencilerden kayıt için belgeler istenirdi. Bu belgeler şunlardır; Kimlik (Tezkire-i Osmaniye), ikamet ettikleri kasaba veya köyün belediye ya da ihtiyar meclisi tarafından onaylanan iyi hal raporu, belediye tabibi tarafından onaylanmış sağlık raporu ve son olarak adayın mektebi gayr-ı meşrû bir sebeple terk etmesi durumunda mektebe girdiği tarihten ayrıldığı tarihe kadar geçirdikleri müddetin masraflarını ödeyeceklerine dair velilerin imzalamış olduğu teminat senedi. Mektebe kabul edilen öğrencilerin yol masrafları ikamet ettikleri köy veya kasabanın mensûp oldukları kazanın Ziraat Bankaları tarafından karşılanırdı.[110] Örneğin Üsküp'ten Selânik Ziraat Mektebin'e gidip gelmekte olan üç öğrencinin yol masrafları olan 170,5 kuruş Üsküp Ziraat Bankası şubesi tarafından ödenmiştir.[111]

1.3. Mektebe Alınacak Öğrenci Sayısı

Mektep eğitime başladığı 1889 yılında birinci, ikinci ve üçüncü sınıfa onar öğrenci almaktaydı ve mevcudu 30'du. Ertesi yıl yani 1890 yılında mektebe olan ilginin artması nedeniyle öğrenci sayısının her sınıf için 20'ye yükseltilmesine karar verildi. Böylece 1890 yılında öğrenci mevcudu 40'a ulaştı.[112] Mektebe kabul edilen öğrenciler ücretsiz ve yatılıydı.[113] Öğrencilerin ihtiyaçları Selanik Ziraat Mektebi tarafından karşılanır ve

[110] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 919-920.
[111] BOA. T.d. 2186, (4 Zilhicce 1316, 15 Nisan 1899), s. 17.
[112] BOA. ŞD. Nr: 1190/18, Lef 3 (22 Şevval 1307, 11 Haziran 1890).
[113] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 919.

öğrencilere cep harçlığı olarak aylık 10 kuruş verilirdi. 1893-1895, 1897, 1900, 1902, 1905-1907 yıllarına kadar mektebin öğrenci mevcudunun 60 olduğu görülmektedir.[114] Mektebin 1895-1896 eğitim-öğretim döneminde öğrencilerinin 35'i Müslüman 22'si Gayrimüslim olmak üzere toplamda 57 öğrencisi vardı.[115] 1898, 1899 ve 1900 yıllarında ise mektebin öğrencilerin 35'i Müslüman ve 25'i Gayrimüslim olmak üzere toplamda 60 öğrencisi bulunmaktaydı.[116] Ayrıca, Bursa ve Selanik Ziraat Mektepleri'nin 60 ücretsiz öğrenciye yetecek kadar bütçelerinin olmaması nedeniyle, 1903 yılından itibaren bu mekteplere 10 ücretli öğrenci alınmasına karar verildi. Ücretli öğrencilerin her birinden 16 Osmanlı altını tahsil edilecekti. Tahsil edilen 16 Osmanlı altınından, 10 altın öğrencilerin kılık kıyafet masrafı, 4 altın ilaç masrafları ve 2 altın da diğer masrafları için ayrılmıştı.[117]

2. Eğitim-Öğretim

Selanik Ziraat Mektebi'nde ziraat eğitimi nazarî ve amelî (teorik ve pratik) olmak üzere iki yönlüydü. Ziraat eğitiminin nazarî kısmı mektebin dersliklerinde, amelî kısmı mektebe bağlı olan numune çiftliğinde muallimler tarafından verilmekteydi.

2.1. Öğrenim süresi

Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nde dersler Ekim ayının başından Haziran ayının sonuna kadar sürmektedir.[118] Mektebin öğrenim süresi ise ileride görülecek lüzuma göre arttırılmak koşuluyla üç yıldır.[119] Nitekim mektebin ilk mezunlarını vereceği 1892 yılında öğrenim süresinin bir defa olmak şartıyla bir yıl uzatılmasına karar verilmiştir. Mektebin öğrenim süresinin uzatılması için gösterilen nedenlerin başında 1889 yılında ilk kez kayda alınan ve büyük çoğunluğu çiftçi evladı olan bu öğrencilerin ibtidaî tahsillerini tamamlamamış olması, hatta bu öğrencilerin doğru dürüst Türkçe okuma-yazma bilmemeleri nedeniyle birinci senenin öğrencilere ibtidaî derslerinin öğretilerek boşa geçirilmesi gösterilmekteydi. Bir başka neden de mektebin müdür muavini ve ilm-i idare-i ziraîyye ve inşaat-ı ziraîyye muallimi Edhem Bey'in, sultanın mektebe hediye etmiş

---

[114] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1311 (1893) s. 147; 1312 (1894) s. 121; 1313 (1895) s. 125; 1315 (1897) s. 261; 1318 (1900) s. 326; 1320 (1902) s. 385; 1322 (1905) s. 303; 1324 (1906) s. 240; 1325 (1907) s. 470.
[115] *Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umumiye*, 1316 (1898) s. 1060.
[116] *Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umumiye*, 1318 (1900) s. 1349; 1319 (1901) s. 624.
[117] BOA. İ.OM. Nr: 9/13, (14 Rebî'ü'l-evvel 1321, 10 Haziran 1903).
[118] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 3; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 922.
[119] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 918.

olduğu demirbaş hayvanları getirmekle görevlendirilmiş olması nedeniyle derslere girememesi ve bu yüzden öğrencilerin derslerinden geri kalmalarıydı. Oysaki çiftçi evladı olan bu öğrencilerin mektepte öğrenmiş oldukları yeni ziraat usullerini çiftliklerinde uygulamaları arzu edilmekteydi. Öğrencilerin Selanik Ziraat Mektebi'nden yetersiz tahsille mezun olmaları, mektebin itibarını sarsacağından eğitim süresinin bir yıl daha uzatılması uygun görülmüştür.[120]

2.2. Ders Programı

Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nin ders programı Ziraat Nezareti tarafından düzenleniyordu.[121] Öğrencilerin günlük beş buçuk saati ders, üç buçuk saati çiftlikte ameliyat, üç saati teneffüs, sekiz saati uyku ve dört saati namaz, yemek ve şahsî işleri ile geçiyordu. Sabahları öğleye kadar iki sınıf derste ve diğer iki sınıf çiftlikte ameliyatta bulunuyor, öğleden sonra sabahleyin çiftlikte ameliyatta bulunmuş olan sınıf derse giriyor ve diğer sınıf ameliyata çıkıyordu.[122]

Mektebin ders programı Fransa'daki ziraat okullarının ders programı örnek alınarak oluşturulmuştur. Birinci sınıf ders programında Türkçe, coğrafya, dört işlem, geometri, din gibi temel dersler yer almakta; ikinci ve üçüncü sınıfta ziraat dersleri ağırlık kazanmaktadır.[123] Mektebin ziraat eğitiminde Fransız ziraat okullarının ders programının etkisi olduğu kadar dil eğitiminde de Fransızca'nın etkisi vardır. 1893 yılında ders programında yalnızca üçüncü sınıfta yer alan Fransızca, 1894 yılında ikinci sınıfa eklenerek iki yıla 1902 yılında birinci sınıfa eklenerek üç yıla çıkarılmıştır.

---

[120] BOA. ŞD. Nr: 1196/3, Lef 2 (5 Zilhicce 1309, 1 Temmuz 1892); BOA. BEO. Nr: 46/3384, Lef 2 (8 Muharrem 1310, 2 Ağustos 1892).
[121] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 3; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 922.
[122] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1311 (1893) s. 147; 1312 (1894) s. 121; 1313 (1895) s. 125; 1315 (1897) s. 261; 1318 (1900) s. 326; 1320 (1902) s. 385; 1322 (1905) s. 303; 1324 (1906) s. 240; 1325 (1907) s. 470.
[123] Akarlı, *a.g.t.*, s. 142.

Tablo 4: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1893 Senesi Ders programı[124]

Ders Programı			
BİRİNCİ SENE		**İKİNCİ SENE**	**ÜÇÜNCÜ SENE**
Birinci Şube	**İkinci Şube**	Fenn-i Ziraat (Ziraatçilik İlmi)	Fenn-i Ziraat (Ziraatçilik İlmi)
Kur'ân-ı Kerîm ve Akaid-i Dîniyye[125]	İlm-i Tabakatül'l-Arz (Jeoloji)	Kitâbet	Fransızca
		İlm-i Nebâtât (Botanik)	Fenn-i Eşcâr (Ormancılık), Bağcılık, Bahçıvanlık
Ta'lîm-i Kırâat	Kitâbet	Muhasebe-i Ziraîyye	Usûl-ı İdare-i Filâhat ve Nizâmât-ı Ziraîyye (Çiftlik İdaresi ve Ziraat Kanunları)
Yazı ve İmlâ	İlm-i Nebâtât (Botanik)	Hikmet-i Tabîiyye (Fizik)	
Hesab-ı Amal-i Erbaa (Dört İşlem)	Hesap ve Cebîr	Fenn-i Mevâşi (Hayvancılık, hayvan yetiştirilmesi ve bakımı)	
	Coğrafya-yı Umûmî ve Hususî	Fenn-i Mesâha-ı Arazi (Arazi Ölçümü)	Böcekçilik, Arıcılık, Balıkçılık
Muhtasar Coğrafya	İlm-i Hayvânât (Zooloji)	Kimyâ-yi Gayr-ı Uzvî (İnorganik Kimya)	Fenn-i Mevâşi
	Hendese (Geometri)		Hendese-i Ziraat
			Kimyâ-yi Uzvî (Organik Kimya) ve Ziraî
			Sanayi-i Ziraîyye

Selanik Ziraat Mektebi'nin 1894 ve 1895 yıllarındaki ders programı 1893 yılı ders programıyla aynı niteliktedir. Fakat 1894 ve 1895 yılı ders programına bazı dersler eklenmiş ve bazı dersler de çıkarılmıştır. Bu farklılıklar şunlardır: Birinci sınıf ikinci şube dersi olan kitâbet dersi kaldırılarak yerine Kimya dersi konulmuş ikinci sınıfa Fransızca dersi ilave edilmiştir.[126] 1897 ve 1900 yıllarındaki ders programının 1894 ve 1895 yıllarındaki ders programından tek farkı ikinci sınıf dersi olan Muhasebe-i Ziraîyye'nin bu sınıftan kaldırılarak üçüncü sınıf derslerine ilave edilmesidir.[127]

[124] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1311 (1893) s. 148-149.
[125] Dini inanışlar ve bu inanışlardan söz eden kitap. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 23.
[126] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1312 (1894) s. 122-123; 1313 (1895) s. 126-127.
[127] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1315 (1897) s. 261-262; 1318 (1900) s. 327-328.

Tablo 5: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1902, 1905 ve 1906 Senelerine Ait Ders Programı[128]

Ders Programı			
BİRİNCİ SENE		**İKİNCİ SENE**	**ÜÇÜNCÜ SENE**
Birinci Şube	**İkinci Şube**	Akaid-i Dîniyye ve Ahlak	Türkçe (Kitâbet)
Kur'ân-ı Kerîm ve Akaid-i Dîniyye	Akaid-i Dîniyye ve Ahlak	Türkçe (Nahv-ı Osmanî)	Fransızca
Ta'lîm-i Kırâat	Türkçe (Sarf-ı Osmanî)	Fransızca	İnşaat-ı Ziraîyye
Yazı ve İmlâ	Hendese	Hesap	Sanayi-i Ziraîyye ve İpekçilik
Hesab-ı Amal-i Erbaa	Hüsn-i Hatt (Güzel Yazı Yazma)	Coğrafya Umranî ve Ziraî	Fenn-i Mevâşi ve Baytarî (Teksir ve Terbiye-i Hayvanat)
Muhtasar Coğrafya	Resm-i Hatt	Tarih-i Osmanî	Hayvanât (Tasnif ve Haşerât-ı Muzırra)
	Fransızca	Ziraat	Nebâtat (Fasîle[129])
	Hesap	Kimya-ı Ma'denî (Madeni Kimya)	İlm-i Servet-i Ziraîyye (Ziraî İktisat) ve Usul-ı Defteri
	Coğrafya-yı Umûmî ve Osmani	İlm-i Tabakât ve Ma'den	Bahçıvanlık
	Hikmet	Hendese-i Ziraiyye	Ziraat
		Nebâtât (Umûmî)	Bağcılık
		Hayvanât (Teşrih) (Hayvan Anatomisi)	Kimyâ-yi Uzvî ve Ziraî
		Hüsn-i Hatt	Resm-i Hattı ve Taklidi
		Resm-i Hattı ve Taklidi	

1907 senesine ait ders programı 1902, 1905 ve 1906 yıllarına ait ders programlarıyla karşılaştırıldığında programda birtakım farklıklar olduğu görülmektedir. Buna göre; ikinci sınıfa sütçülük, tereyağcılık, çeşitli peynirlerin üretimi, bağcılık, zeytinyağı ve sirke yapımı nişastacılık, arıcılık, pekmezcilik, ipekçilik ve meyve ve sebze muhafaza etme yöntemlerinin öğretildiği Hesab-ı Sanayi-i Ziraîyye ve İlm-i Alâim-i Ceviyye

[128] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1320 (1902) s. 386-387; 1322 (1905) s. 304-305; 1324 (1906) s. 241-242.
[129] Bir cinsten olan nebatların hepsi, familya, Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 288.

(Meteoroloji) dersleri eklenmiştir. İkinci sınıf dersi Tarih-i Osmanî ve üçüncü sınıf dersi Resm-i Hattı ve Taklidi ise ders programından kaldırılmıştır.[130]

Selanik Ziraat Mektebi öğrencileri yukarıda gösterilen ders programı ile çiftçilik, bahçıvanlık, ipekböcekçiliği, arıcılık, hayvan bakımı, yağ, peynir, sirke ve pekmez yapımı, nişastacılık, meyve ve sebzelerin muhafaza edilmesi; harman, orak vesair ziraat aletlerinin kullanımı ve tamiri gibi konularda bilgi ve donanımlarla mezun olmaktaydı.[131]

2.3. Ders Kitapları

Selanik, Bursa ve Halkalı Ziraat Mektepleri'nde kullanılan ders kitapları arasında Halkalı Mekteb-i Âlisi muallimi ve Ziraat Hey'et-i Fenniyesi reisi olan Aram Efendi'nin kaleme almış olduğu *Hendese-i Ziraîyye* ve Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezareti tarafından basılmış olan *Emrâz-ı Dâhiliye* ve *Fenn-i Mesaha-ı Arazi* isimli kitaplar yer alıyordu. Diğer taraftan öğrenciler ders kitaplarının pahalılığından yakınıyorlardı. Mesela 1899 yılında Baytar Mektebi son sınıf öğrencisi sözü edilen kitapların yüksek bir fiyata satılması konusunda Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezareti'ne şikâyette bulundu. Bunun üzerine, nezaret öğrencinin şikâyetini dikkate alarak bu kitapların harice satılmamak koşuluyla öğrenciye mahsus olarak 10 kuruşa satılmasına karar verdi.[132]

Selanik Ziraat Mektebi kütüphanesine 1892 ve 1893 yıllarında Fransız Hükümeti tarafından biri 73 diğeri 27 cilt olmak üzere iki kez kitap hediye edilmiştir. 1892 yılında Fransa'nın eski Selanik konsolosu De la Foret mektebi ziyaret etmiştir. Mektebin nizamı ve öğrencilerin almış oldukları iyi eğitim karşısında hayranlık duyan konsolos Fransa Ziraat Nazırı vasıtasıyla mektebe 73 cilt kitap hediye etmiştir. 1893 yılında bu kez Fransa Ziraat Nazırı Osmanlı'nın katılmış olduğu *1889 Umûmî Paris Sergisi*'nde[133] ticaret ve sanayi alanında büyük bir ilerleme gösterdiğini gözlemlediğini ifade ederek mektep kütüphanesine 27 cilt kitap hediye etmiştir. Fransa Ziraat Nazırı kitapların içeriklerine ilişkin raporu Sultan II. Abdülhamit'e takdim etmek üzere Ziraat İdaresi'ne göndermiştir.

---

[130] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1325 (1907) s. 471-472.
[131] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1311 (1893) s. 147-148; 1312 (1894) s. 127; 1313 (1895) s. 126; 1315 (1897) s. 261-262; 1318 (1900) s. 327; 1320 (1902) s. 386; 1322 (1905) s. 304; 1324 (1906) s. 241; 1325 (1907) s. 471.
[132] BOA. T.d. Nr: 2185, (24 Safer 1317, 4 Temmuz 1899), s. 48.
[133] Fransız Devrimi'nin 100. yılına rastlayan *1889 Paris Sergisi* Mayıs ve Ekim aylarında gerçekleştirilmiştir. Osmanlı sergide sergi komiseri ve sergi komitesi kurulmadan çok az sayıdaki bireysel başvurular ile temsil edilmiştir. Sergide, Güzel Sanatlar pavyonunda yapıtlarını sergileyen Osman Hamdi Bey ve Halil Paşa madalya ile ödüllendirilmiştir. Semra Germaner, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları", *Tarih ve Toplum*, Sayı 95, Kasım 1991, s. 39.

1889 Paris Umumi Sergisi için uluslararası teşkil edilen komisyonun başkanı olan Alfred Pikard'ın yönetiminde kaleme alınan rapora göre 27 cilt kitabın isimleri şunlardır: Mebâhis-i Ziraat-ı Umûmîyye (Genel Çiftçilik Bilgisi), İlm-i Servet-i İctimâîyye (Ziraî Ekonomi) (iki adet), Bağcılık, Bahçıvanlık (iki adet), Balıkçılık, Sanayi Mekaniği, İmalât-ı Sınaiyye, Hasılât-ı Gıdaîyye (iki adet), Mensûcât ve Melbûsât ve Teferruatı, Sanayi-i İhraciyye ve Ham hasılat (iki adet), Elektrik, Talim ve Terbiye, Eşya-yı Menkûle, Mebâhis-i Eşya-yı Menkûle, Mensûcât ve Melbûsât, Alât ve Sanayi Mekaniği, Elektrik, Serginin İstatistik ve Maliye Cetvelleri, Sanayi-i Nefise ve Alâtı, Terbiye, Talim, Ziraat-ı Umumîyye, Faideli Naimelerin[134] Usul-ı Teksiri, Zaman-ı Kadîmedeki Ulûm ve Sanayi-i Beşerîyye, Alât ve Usûl-ı Sanayi-i Nefise, Meşher-i Umûmî İmalâtı.[135]

2.4. Numûne Çiftliği ve Teçhizât

Selanik Ziraat Mektebi'nde öğrencilerin yeni ziraat usullerini tatbik edebilmeleri ve sınıfta öğrendikleri teorik dersleri pratikte uygulayabilmeleri için mektebe bağlı çiftlik ve numûne tarlası oluşturulmuştur. Ahırlar, hara, bağ, bahçe, dutluk, kümesler, kuluçkahane, güvercinlikhane, böcekhane ve süthane bu uygulama çiftliği içerisinde faaliyet gösteren birimlerdi.

Mektebin kuruluş amacına uygun olarak hububat cinslerini ıslah etmek için yabancı ülkelerden hububat tohumları ithal edilmiştir. Mesela 1899 senesinde mektebe bağlı numûne tarlasına ekilmek üzere Macaristan ve Hindistan'dan prolifik cinsi yulaf tohumları alınmıştır.[136] Ayrıca mektebin kurulduğu ilk yıllarda yabancı ülkelerden ithal edilen hububat tohumlarından gümrük vergisi alınmıyordu. Fakat bu durumun bazı suistimallerle yol açması nedeniyle sultanın 3 Aralık 1891 tarihli irâdesiyle yabancı ülkelerden getirilen hububat tohumlarından gümrük vergisi alınması kararlaştırıldı.[137] Öte yandan mektebe bağlı numûne çiftliğinde Selanik'te yaşanan kuraklık nedeniyle hububat hasılatının olumsuz etkilendiği de olmuştur. Mesela 1899 yılında vilâyette üç buçuk aydan beri yaşanan kuraklık nedeniyle numûne çiftliğindeki 58 dönüm buğday ve arpa tarlası hasar görmüştür. Hasar gören tarlaların 25 dönümü yerli cins arpa, 16 dönümü ördek ağzı cinsi arpa, 15 dönümü yumuşak cins buğday ve 2 dönümü de sert cins buğdaydan oluşmaktaydı. Çiftlikte yapılan ameliyat ve yağan yağmurun etkisiyle 50 dönüm arpa ve buğday tarlası

[134] Zoolojide yumuşakçalar.
[135] BOA. BEO. Nr: 167/12457, Lef 2- 3 (11 Şaban 1310, 28 Şubat 1893).
[136] BOA. T.d. Nr: 2185, (10 Zilkade 1316, 22 Mart 1899), s. 6.
[137] BOA. İ. ŞD. Nr: 113/6773, Lef 3 (4 Cemâziye'l-evvel 1309, 6 Aralık 1891).

kurtarılabilmiştir. Ameliyat yapılan buğday ve arpa tarlalarının 35 dönümü genellikle kısa kalmış olduğundan başakları küçüktür. 15 dönüm ise körpe kalmıştır.[138]

Numûne çiftliğinde deneme amaçlı ziraî ürünler de ekilmiştir. Bu ürünlerden en önemlisi çaydır. Osmanlı'da çay üretiminin devlet eliyle yapılması için Sultan II. Abdülhamit döneminde çalışmalar başlatılmıştı.[139] Sultanın, Ekim 1894 tarihli iradesinde: Japonya'dan sipariş edilen çay tohum ve fidanlarının numûne çiftlik ve tarlalarda birer dönümlük arazi üzerinde deneme amaçlı olarak ekilmesi ve yetiştirilmesi; Japonya haricinde Osmanlı'da Trabzon, Maraş, İzmit ve Bursa civarında kendiliğinden yetiştiği haber verilen çay bitkisinin var olduğunu, bu fidanlardan da örnekler alınıp numûne çiftlik ve tarlalarına dikileceği belirtilmektedir. Ayrıca iradede Halkalı Ziraat Mektebi'nde meyvesiz ağaç fidanlığı oluşturulacağı; bunun için Trabzon, Maraş, İzmit ve Bursa'da bulunan meyvesiz ağaç ve çay fidanlarını getirmek üzere bu konuda özel bilgilere sahip olan Kızıltoprak Amerika Asma Fidanlığı Müteahhidi Mösyö Ekerlin'in görevlendirildiği; sözü edilen projelerin hayata geçirilmesi için Ziraat Bankası'nın 1894 senesi bütçesinden 150.000 kuruş ödenek ayrıldığı ifade edilmektedir.[140] Bu iradeden yaklaşık altı ay sonra Selanik Ziraat Mektebi'ne bağlı numûne çiftliğinde deneme amaçlı ekilmek üzere Dersaadet'ten üç yüz adet çay fidesi sipariş edilmiştir. Ayrıca bu çay fidelerinin gümrük vergisinden muaf tutulması uygun görülmüştür.[141] Ancak, numûne çiftliğinde çay ekiminin başarıya ulaşıp ulaşmadığı konusunda bilgi sahibi değiliz.

---

[138] BOA. T.d. 2186, (6 Muharrem 1317, 17 Mayıs 1899) , s. 30-32.

[139] Doğu Karadeniz bölgesinin sözlü halk kültürüne göre yörede çay üretimi Osmanlı döneminde 19. yüzyılın sonunda başlamıştır. Nitekim 1878 yılına ait Trabzon vilayet salnamesi bu görüşü doğrulamaktadır. Salnamade 1878 yılında Lazistan sancağına bağlı Hopa kazasında 20.000 Arhavi nahiyesinde de 5.000 olmak üzere toplam 25.000 kıyye çay elde edildiği kayıtlıdır. Bireysel çabalarla gerçekleştirilen bu üretim çalışmak amacıyla Batum ile Rusya'nın çeşitli şehirlerine giden Rize ve Artvinli işçilerin memleketlerine döndüklerinde getirdikleri çay fidanlarını burada dikmelerinin bir sonucuydu. Hükümet çayın yörede belirli bir tüketim potansiyelinin olduğunu fark edince çaya gümrük vergisi koyma kararı aldı. Ayrıca, Miri arazide yetiştirilen çayları yüzde yirmi oranında orman vergisine tabi tuttu. Bunun üzerine çiftçiler Trabzon Valisi aracılığıyla vergilere itiraz etti. Çay üretiminin yöre halkının sarf ettiği para ve emekle sağlandığı göz önünde bulundurularak 24 Haziran 1879 tarihli iradeyle vergiler kaldırıldı. Bu hadiseden sonra hükümet çay tarımını devlet eliyle gerçekleştirmek üzere harekete geçti. 1888 yılında eski Ticaret Nazırı vasıtasıyla Çin'den satın alınan çay fidanları Bursa'da ekildi. Ancak yörenin ikliminin çay yetiştirmeye uygun olmaması nedeniyle bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Bundan dört yıl sonra, 1892 yılında tekrar Bursa'da çay ekimi denemesi yapılmışsa da sonuç değişmemiştir. Bursa'daki denemelerin başarısız olması üzerine hükümet vilayetlere genelgeler göndererek bölgelerinin arazi yapısı ve iklim özelliklerini incelenmeleri ve bu hususta rapor hazırlamaları için ziraat müfettişlerine talimat verdi. Kemalettin Kuzucu, "Türkiye'de Çaycılığın Tarihi Gelişimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 8, İstanbul 2003, s. 80-82.

[140] BOA. İ.OM. Nr: 2/19, Lef 2 (22 Rebî'ü'l-ahir 1312, 23 Ekim 1894); Kemalettin Kuzucu, *"Türkiye'de Çaycılığın Tarihi…"*, s. 82; Muhammet Safi, "Osmanlı'da İlk Çay Tarımı", *Tarih ve Düşünce*, Sayı 63, İstanbul 2006, s. 44.

[141] BOA. BEO. Nr: 623/46679, Lef 1 (18 Zilkade 1312, 13 Mayıs 1895).

Hublon (şerberçiotu) da numûne çiftliğinde deneme amaçlı ekilen bir başka ziraî üründür. 1899 senesinde Bursa ve Selanik Ziraat Mektebi ile Ankara Numûne Tarlası'nda bir ay tecrübe edilmek ve bir dönüm araziye ekilmek üzere Almanya'dan hublon (şerbetçiotu) fideleri ithal edilmiştir.[142] Bu fideler Ziraat Müfettişi Mösyö Hermann'ın[143] fidelerin ekimi ile ilgili tarifnamesinin tercüme edilmiş bir nüshası ile beraber adı geçen mahallere ulaştırılmıştır.[144]

Öğrencilerin yeni ziraî usulleri tatbik edebilmeleri için numûne çiftliğinin hayvanât, tohumlar ve modern ziraî aletler ile donatılmasına özen gösterilmiştir. 1890 yılında, mektebe altı beygir kuvvetinde Ruston Proctor marka lokomotifli harman makinesi, demirli kültivator, üstüvane, baraban pulluğu, yük arabası, kantar, boyunduruk, koşumlar, tarih tablosu, coğrafya haritası ve küre-i musanna'[145] ve mesaha (ölçüm) alâtı, hikmet (fizik) ve kimya alâtı, Paris cinsinden bir çift at satın alınmıştır. Bu ürünler ile yeniden inşa edilen samanlık ve harman makinesi koymak için satın alınan çadırın masrafı olan 91.000 kuruş Ziraat Bankası'nın 1886 ve 1887 seneleri üçte birlik hasılatından ödenmiştir.[146] Ayrıca numûne çiftliğine 1891 yılında Sultan II. Abdülhamit tarafından tohum ve hayvan hediye edilmiştir. Sultan tarafından hediye edilen kabak ve yirmi üç cins fasulye tohumu ile on dokuz cins seksen adet horoz, tavuk, kaz ve ördek İstanbul'dan Selanik Ziraat Mektebi'ne ulaştırılmak üzere müdür muavini Edhem Bey ile mektebin yanaşmaları görevlendirilmiştir.[147] Bunun yanı sıra Tablo 6'da gösterilen Selanik Ziraat Mektebi'nin 1903 senesinde ihtiyacı olan tohum ve alet-edevatın masrafı olan 15.500

---

[142] BOA. T.d. 2185 (27 Zilhicce 1316, 8 Mayıs 1899), s. 18-19.

[143] Frankfurt'ta eski bir bahçecilik müfettişi olan R. Hermann 1894-1898 yıllarında Anadolu Demiryolu şirketinde memur olarak görev aldı. Sultan II. Abdülhamit'in özel isteği üzerine 1898 yılında Osmanlı memuriyetine geçti. 1908 yılında vefat edinceye kadar ziraat okullarının, model çiftliklerin ve tarlaların gezici müfettişi olarak görev yaptı. Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu*.., s. 94.

[144] Mösyö Hermann'ın tarifnamesine göre; Kış bastırmadan ve hublon fideleri ekilmeden önce tarla güzelce çapalanmalı ve zararlı otlar temizlenmelidir. Fideler topraktan birkaç santim yukarıdan ekilmeli, her fidenin yanına küçük bir ağaç kazık dikilmelidir. Kış aylarının sonlarına doğru fidelerin yanına beş buçuk metre yüksekliğinde ve altı veya yedi santim uzaklığında sırıklar konmalıdır. Bu sırıklar yarımşar santim kadar toprağa gömülmeli ve 5 metresi de açıkta bırakılmalıdır. Eğer fidelerin uzunluğu fazla olursa daha ince uçlu sırıklar konmalı ve bu sırıklar tellerle birbirine bağlanmalıdır. İlkbaharda hublon fideleri filizlenmeden evvel çardak kurulmalı ve toprağa gerekli ameliyat yapılmalıdır. Küçük ağaç kazıkların her biri sırıklara tellerle bağlanmalıdır. Eğer tellerin uzun süre dayanması isteniyorsa zeytinyağına yatırılmalıdır. BOA. T.d. 2185, (10 Şaban 1317, 14 Aralık 1899) , s. 145.

[145] Tasni edilmiş, sanat ederi olarak meydana getirilmiş, usta elinden çıkmış. Devellioğlu, *a.g.e*., s. 801.

[146] BOA. İ.ŞD. Nr: 101/6040, Lef 3-4 (25 Muharrem 1308, 10 Eylül 1890) .

[147] "Dahiliye: İhsân-ı Celîl-i Âli", *Takvim-i Vekâyi*, Nr: 41, (29 Zil'lka'de 1309, 6 Temmuz 1891) s. 2; "Vilayât: Lütf-i Âli-i Hazret-i Padişahî", *Takvim-i Vekâyi*, Nr: 189, (22 Cemâziye'l-evvel 1309, 23 Ocak 1892) s. 2.

kuruşun mektebin Osmanlı Bankası'ndaki mevcut akçesinden ödenmesine karar verilmiştir.[148]

Tablo 6: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1903 Senesinde İhtiyacı Olan Tohum ve Alet-Edevat Listesi

Sebze, Meyve, Tahıllar	**Gr.**	**Kg.**	**Kuruş**
Arpa		650	1.120
Buğday		750	1.532
Yulaf		250	550
Mısır		200	645
Amerika'nın Beyaz Pamuğu		100	2.750
Pancar		200	1.150
Yonca		9	135
Patates		250	368
Karnabahar	60		35
Fasülye		9	96
Nohut		8	88
Biber	90		15
Havuç		1	35
Bakla		20	170
Lahana	320		138
Marul	150		19
Domates	90		45
Çilek	100		100
Alet-Edevat	**Kuruş**		
Fizik Dersi İçin Gerekli Olan Alât			121
Böcekhanenin İhtiyacı Olan Mikroskop ve Mikyâsü'l-harere			2.160
Süthane İçin Gerekli Alât			278
Arazi Ölçümü İçin Gerekli Alât			877
Kimyahane İçin Gerekli Alât			935
Ruston Cinsinden Pulluk			509
Nakliye Masrafı			1.629
Toplam			15.500

Selanik Ziraat Mektebi, diğer ziraat mekteplerinde olduğu gibi fen derslerinin tatbiki için yurtdışından getirdiği araç-gereçler gümrük vergisinden muaf tutulmuştu.[149] Mesela, 1897 yılında Halkalı, Selanik ve Bursa Ziraat Mektepleri ile Ankara Numûne Çiftliği için yurtdışından getirilen mikroskop, meyve kurutma makinesi, arıcılığa, böcekhaneye ve kimyaya ait alet-edevat ile arı kovanları, toplam 1.226 kuruşluk vergiden muaf

[148] BOA. İ.OM. Nr: 9/26, Lef 3-4 (30 Cemâziye'l-evvel 1321, 24 Ağustos 1903).
[149] BOA. İ. ŞD. Nr: 113/6773, Lef 3 (4 Cemâziye'l-evvel 1309, 6 Aralık 1891).

tutulmuştur.[150] 1901 yılında Selanik Ziraat Mektebi'ne bağlı Numûne Çiftliği'nde bir ay tecrübe edilmek üzere yurtdışından gönderilen beş çuval kimyevi gübreden Selanik gümrüğünde sehven vergi alınmıştır.[151] Mektebin yurtdışından getirilen araç ve gereçlerin gümrük vergisinden muaf olması nedeniyle sehven alınan 24 kuruş mektep idaresine iade edilmiştir.[152] Benzer şekilde ziraat mekteplerinde bulunan demirbaş hayvanlar, hayvanât-ı ehliyye rüsûmundan[153] muaf tutulmuşlardı. 1904 yılında Adana Numûne Tarlası'ndaki hayvanlardan 400 küsür kuruş hayvanât-ı ehliyye vergisi tahsil edilmesi üzerine tarla müdürü Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'ne müracaat ederek vergiye itiraz etmiştir. Bunun üzerine nezaret, ziraatın ilerlemesi amacıyla kurulan ziraat mektepleri ile numûne tarlaları için inşa edilen binaların, yetiştirilen hayvanların ve üretilen mahsulün tüm vergilerden muaf tutulması nedeniyle Adana Numûne Tarlası'ndaki hayvanlardan alınan 400 küsür kuruş hayvanât-ı ehliyye rüsûmunun tarla sandığına iade edilmesi gerektiğini bildirmiştir.[154] Nitekim ziraat mekteplerinde yetiştirilen mahsulün tüm vergilerin muaf tutulmasının bir sonucu olarak 1907 yılında Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi hesabına tütün öşrü toplayan Reji İdaresi'nin Selanik Ziraat Mektebi'nin tatbikat ve eğitim amaçlı 1901-1902 yıllarında yetiştirip sattığı tütünden 142,5 kuruş öşür tahsil etmesi üzerine bu meblağının mektep idaresine iade edilmesi Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi tarafından Reji İdaresi'ne tebliğ edilmiştir.[155]

Numune çiftliğine bağlı süthanede imal edilen tereyağ ve peynirler mektep bütçesine dâhil edilmek üzere satılmaktaydı. 1904 yılında tereyağın kilosu 22 kuruş, kamaçer ve beyri peynirlerinin kilosu 12 kuruş, kaşar ve gouda peynirlerinin kilosu 8 kuruştu. Mektebe

---

[150] BOA. ŞD. Nr: 523/51, (28 Ramazan 1314, 2 Mart 1897); BOA. İ.RSM. Nr: 7/17, Lef 2 (11 Zilkade 1314, 13 Nisan 1897); Volkan Çeşme, *a.g.t.,* s. 124; Keskin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern…", s. 101.

[151] BOA. ŞD. Nr: 593/14, (26 Rebî'ü'l-evvel 1319, 10 Temmuz 1901).

[152] BOA. İ.RSM. Nr: 14/43, Lef 3 (23 Şaban 1319, 5 Aralık 1901); BOA. BEO. Nr: 1761/132026, (26 Şaban 1319, 8 Aralık 1901).

[153] Osmanlı yönetiminin malî kaynak yaratmak için çıkarmış olduğu ve yürürlükte olan "Ağnam Vergisi" 4 Ağustos 1904'ten itibaren kaldırılmış, yerine aynı tarihten başlamak üzere tüm ehil hayvanları içerisine alan "*Hayvanât-ı Ehliyye Rüsûmu"* konulmuştur. Hayvanât-ı Ehliyye Rüsûmu'ndan elde edilen gelirlerin bir kısmı Kosova, Selanik ve Manastır vilayetlerin tanzim ve idaresini temin etmek için diğer vilayetlerden elde edilen gelirin ise askerî teçhizatın temini için merkeze gönderilmesi kararlaştırılmıştır. 1904'den itibaren bu verginin idaresi Techizât-ı Askeriye Nezareti'ne ihale edilmiştir. Ancak 1905 yılından itibaren çeşitli tarihlerde ve İmparatorluğun farklı yerlerinde bu verginin kaldırılması konusunun işlendiği dilekçeler verilmeye başlamıştır. Hayvanât-ı Ehliyye Rüsûmu, uygulamalar bakımından problemler doğurması ve ayaklanmaları da beraberinde getirmesi nedeniyle 25 Mart 1907'de kaldırılmıştır. Mehmet Serhat Yılmaz, II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu'da Bir Ayaklanma Girişimi (1906), *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 30, Yaz 2011, s. 124-125.

[154] BOA. BEO. Nr: 2360/176948, (9 Rebî'ü'l-evvel 1322, 24 Mayıs 1904).

[155] BOA. T.ZTİ. Nr: 3051/18, (26 Recep 1325, 4 Eylül 1907).

bağlı süthanede imal edilen tereyağı ve peynirlerden satın almak isteyenler ikinci rıhtım caddesindeki Broker Nuri Efendi'ye ve Tahtakale'deki Zahireci Mustafa Efendi'ye müracaat ederek sipariş veriyorlardı.[156] Ayrıca süthanedeki imalatın kalitesinin arttırılması amacıyla 1907 yılında Tablo 7'de gösterilen on üç parça araç-gereç sipariş edilmiştir. Süthaneye gerekli olan araç-gereçlerin toplam masrafı olan 1.880 kuruşun mektebin 1904 ve 1906 seneleri bütçesinden ödenmesi uygun görülmüştür.[157]

Tablo 7: Selanik Ziraat Mektebi Süthanesi İçin Gerekli Olan Araç-Gereç Listesi

Araç-Gereç Adı	**Adet**	**Ücret (Krş.)**
Yağın Ayranını Ayırmaya Mahsus Makine (Deletöz)	1	900
Viktorya Yayığı	1	400
Gravyer Peyniri İçin Kasnak	2	30
Makineli Yağ Kalıbı	1	300
15 Litrelik Süt Kovası	4	80
20 Litrelik Süt Kovası	2	60
Altı Saclı Süt Ölçeği	1	50
Musahhih Mikyas-ı Leben (Süt)	1	60
Toplam	13	1.880

Numune çiftliğinde hayvan hastalıkları ile de mücadele edilmiştir. Mesela, 1905 yılında çiftlikteki 215 baş koyunun cemre hastalığına yakalanması nedeniyle mektep müdürü Suad Bey harekete geçerek Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'ne gerekli ilaç ve aşıların gönderilmesi için telgraf göndermiştir.[158] Bunun üzerine nezaretten cevap gecikmemiş 250 doz serumun trenle mektebe ulaştırılacağı bildirilmiştir.[159] Ayrıca Sultan II. Abdülhamit'in iradesinde cemre hastalığının hayvanlardan insanlara bulaşabilen tehlikeli bir hastalık türü olduğu belirtilmekte ve bu hastalığı önlemek için yurt dışından getirilen ilaç ve aşıların gümrük vergisinden muaf tutulduğu ifade edilmekteydi.[160]

Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti Osmanlı'da ipekçiliğin canlandırılması amacıyla numune tarlaları ve ziraat mekteplerinde dut fidanlığı oluşturulması için teşebbüste bulunmuştur.. Bu doğrultuda 1899 yılında Selanik Ziraat Mektebi'nin yanı sıra Edirne, Trabzon, Sivas vilâyetlerine 4 kg, Ankara Çoban Mektebi ve Samsun vilâyetine 3

[156] *Selanik Gazetesi*, Otuz dördüncü sene, Nr: 1853, (16 Safer 1322, 2 Mayıs 1904), s. 4.
[157] BOA. T.ZTİ. Nr: 3049/93, Lef 4 (15 Cemâziye'l-evvel 1325, 26 Temmuz 1907).
[158] BOA. T.ZTİ. Nr: 3044/51, Lef 1 (20 Safer 1323, 26 Nisan 1905).
[159] BOA. T.ZTİ. Nr: 3044/51, Lef 2 (27 Safer 1323, 3 Mayıs 1905).
[160] BOA. ŞD. Nr: 591/51, (1 Safer 1318, 31 Mayıs 1900).

kilo dut tohumu göndermiştir.[161] Ancak, Selanik Ziraat Mektebi Müdürü Vitalis Efendi tesis edilecek olan dut fidanlığını sulamak için mektebin mevcut sularının yetersiz olduğunu, mektepteki su sıkıntısının çözülmesi için de 20 lira sarf edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[162] Bunun üzerine Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti, mektepte dut fidanlığının kurulmasından vazgeçerek gönderilen dut fidanlarının mektep arazisinde üç dört dönümlük bir alan üzerine ekilmesini, artan dut fidanlarının da vilâyetteki ahaliye dağıtılmasını istemiştir.[163]

Selanik Ziraat Mektebi'nde maddi imkansızlıklar nedeniyle kurulamayan dut fidanlığı için Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'nin girişimleri ile 1901 yılında ödenek ayrılmıştır. Mektebin yanı sıra iklim ve arazisi dut fidanı yetiştirmeye uygun olan Halep ve Adana Numûne Tarlaları'nda birer dut fidanlığı kurulmasına karar verilmiştir. Osmanlı'da ipek üretiminin yeniden canlanabilmesi için bu dutluklarda yetiştirilen fidanların ücretsiz olarak dağılması uygun görülmüştür. Halep ve Adana Numûne Tarlaları ile Selanik Ziraat Mektebi'nde kurulacak olan dut fidanlıklarının tesisi için yıllık 25.000 kuruş ödenek ayrılmıştır. 25.000 kuruşun ise Ziraat Bankası'nın 1897 senesi üçte birlik hasılâtından karşılanmasına karar verilmiştir.[164]

Çiftlikte dut fidanlığı oluşturulmasına müteakip mektebe bağlı olan böcekhanede ipekböceği tohumlarının verimini arttırmaya yönelik çalışmaların başlatıldığı görülmektedir. Mektebin sanayi-i ziraîyye ve böcekçilik muallimi İhsan Efendi'nin gözlemlerine göre; Rumeli'nin çoğu mahallinde Avrupa Sarisi ve Çayun? cinsi ipek böcekleri beslenmektedir. Fakat Bağdat cinsi ipekböceklerinin ürettikleri tohumlar sözü edilen ipek böceği cinslerinden büyüklük ve kalite bakımından daha üstün niteliktedir. İhsan Efendi bu gözlemlerine dayanarak mektebe bağlı böcekhanede 1902-1904 yıllarında ipekböcekleri üzerinde deney yapmış ve Bağdat cinsi ipekböceklerinden yılda üç kez tohum üreten bir cins meydana getirmeyi başarmıştır.[165]

Selanik Ziraat Mektebi'ne bağlı dutlukta yetiştirilen ve ücretsiz dağıtılan dut fidanlarından almak isteyenlerin mektep müdüriyetine Rumî Şubat ayının ilk haftasından itibaren müracaat etmeleri gerekiyordu. Bu tarihten sonra müracaat edenlerin başvuruları

[161] BOA. T.d. Nr: 2185, (16 Zi'lka'de 1316, 28 Mart 1899), s. 7.
[162] BOA. T.d. Nr: 2186, (3 Zi'lhicce 1316, 14 Nisan 1899), s. 19.
[163] BOA. T.d. Nr: 2186, (15 Zi'lhicce 1316, 26 Nisan 1899), s. 18.
[164] BOA. İ.OM. Nr: 7/16, Lef 3 (8 Muharrem 1319, 27 Nisan 1901).
[165] Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi Sanayi-i Ziraîyye ve İpekçilik Muallimi İhsan, "Aynı Sene Zarfında Üç Defa Mahsul Veren Bağdat Cinsine Mensup İpekböceği Tohumu", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 14, (11 Rebîü'l-ahir 1323, 15 Haziran 1905) s. 172.

dikkate alınmamaktaydı. Mesela Radovişte Kazası ahalisi, dut fidanlarının dağıtımı bittikten sonra müracaat ettiğinden, başvurusu geçersiz sayılmıştı.[166] Tablo 8'de mektebe bağlı dutlukta yetiştirilerek ücretsiz dağıtılan dut fidanlarının miktarları gösterilmektedir.[167]

Tablo 8: Selanik Ziraat Mektebi'ne Bağlı Dutlukta Yetiştirilip Ücretsiz Olarak Dağıtılan Dut Fidanlarının Miktarı

	Adet
Glaçe Karyesi Çiftçileri'nden Yorgi Manula	300
Bağçe Karyesi Çiftçileri'nden Yorgi Palaşuba	300
Emlâk-ı Hümâyûn Müdüriyet-i Âlisi'ne	1.000
Glaçe Karyesi Çiftçileri'nden Muhtelif Eşhâsa	1.000
Ruşan Çiftliği Mutassarıfı Rahmi Bey	400
Karaferya Mıntıkası Kumandanlığı'na	200
Kalanbak Çiftliği Mutasarrıfı Hıfzı Bey	500
Kosya ve ….. Çiftlikleri Mutassarıfı Hüseyin Hüsnü Efendi	600
Aya Tanaş Çiftçileri'nden Vasil Efendi	300
Buşanos Çiftliği Mutassarıfı Agâh Bey	300
Siroz Mutasarıfiyet-i Âlisi'ne	2.250
Drama Mutasarrıfiyet-i Âlisi'ne	1.500
Karaferyeli Refet Efendi (Harîr Dâruttalîmi mezûnlarındandır.)	300
Namazgâh Bağlarında Mutasarrıf Olduğu Arazide Gars Eylemek Üzere Süleyman Efendi'ye	150
Kireç Karyesi Çiftçileri'nden Hristo'ya	300
Bahçeli Çiftliği Mutasarrıfı Salih Efendi	300
Giritli Ali Çavuş	250
Kireç Karyesi Çiftçileri'nden Papaz Yovanna	250
Mikrades Çiftliği Mutasarrıfı Abdülkerim Efendi	500
Gavris Çiftliği Mutasarrıfı Osman Efendi'ye	500
Ashâb-ı Alakâdan Tıptıpzade Abdullah Efendi	300
Ashâb-ı Alakâdan Nikolaki Efendi	250
Lanbur Çiftliği Mutasarrıfı Hulusi Bey	300
Ziraat Mektebi Talebesinden Mehmet Ali Efendi	300
Hoca Karyesi Çiftçileri'nden Rafime	200
Glaçe Karyesi Çiftçileri'nden Miltiyades	600
Kazas Hacı Mus Mahallesi'nden Ali Rıza Efendi	200
Dirmil Karyesi Çiftçileri'nden Vasil Hristo	200
Üsküp Hastanesi Askerîyyesine	300
Müteferrikan verilen	650
Toplam	14.500

[166] BOA. TFR. I.SL. Nr: 148/14751, Lef 2 (24 Safer 1325, 8 Nisan 1907).
[167] BOA. TFR. I.SL. Nr: 148/14751, Lef 5.

Mektep müdürü Suad Bey 1907 yılında, dutluklarda çalıştırılan amelelerin ücretlerinin iki yıl öncesine kadar 5.000 kuruş iken 9.000 kuruşa yükselmesinin masrafları arttırdığı yönündeki şikâyetlerini Rumeli Vilâyetleri Teftiş-i Umûmiliği bildirmiştir. Bunun üzerine Rumeli Vilâyetleri Teftiş-i Umumiliği, Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'ne mektebe bağlı dut fidanlığı için ek ödenek verilmesini talep etmiştir.[168] Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi, mektebin dut fidanı üretimini yıllık 50.000'e çıkarması karşılığında mektebe yıllık 3.000 kuruş vermeyi kabul etmiştir.[169]

Numûne Çiftliği'ne bağlı ahır, bağ, bahçe, dutluk, kümes, kuluçkahane, güvercinlikhane, böcekhane ve süthane gibi birimlerden elde edilen hasılât mektep bütçesi için önemli bir gelir kaynağıydı. Tablo 9'da mektebin 1909 yılına ait hasılâtı gösterilmektedir.[170]

Tablo 9: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1909 Yılındaki Çiftlik Hasılâtı

Çiftlik Hasılâtı	**(Krş.)**
Buğday	9.600
Arpa	16.380
Yulaf	5.500
Çavdar	2.450
Saman	12.500
Bakla	2.500
Haşhaş	150
Afyon	150
Susam	3.000
Bostan	1.200
Mısır	2.500
Yumurta, Piliç, Tavuk	600
Burçak	400
Pamuk	1.500
Keten	80
Darı	80
Kuru ve Yeşil Ot	400
Kuşkonmaz	5.000
Muhtelif Sebze ve Soğan	3.500
Muhtelif Meyve	1.000
Yonca	300
Anason	600
Üzüm	300
Pancar	200

[168] BOA, T. ZTİ. Nr: 3051/14, Lef 1 (16 Cemâziye'l-evvel 1325, 27 Haziran 1907).
[169] BOA. TFR. I.SL. Nr: 148/14751, Lef 1 (2 Cemâziye'l-evvel 1325, 13 Haziran 1907); BOA, T. ZTİ. Nr: 3051/14, Lef 3 (1 Şaban 1325, 9 Eylül 1907).
[170] BOA. TFR. I.M. Nr: 24/2382, Lef 9.

Kuzu ve süt	6.350
Maripa?	3.000
Hayvanat-ı Bakarriye	3.000
Süt ve Mamulatı	12.000
Yapağı Yün ve Darı	3.000
Koza ve Dut Yaprağı	8.000
Böcek Tohumu	13.200
Toplam	118.440

2.5. Selanik Harir Dârüttalimi

Osmanlı Devleti'nde ipekçilik 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ipekböceklerinde görülmeye başlayan karataban (peprine) ve baygınlık (flacherie) hastağı nedeniyle durma noktasına gelmişti.[171] Osmanlı yönetimi hastalığı önlemek için bir takım önlemler almıştır. Bu çerçevede ilk olarak Fransa'dan Pasteur usulüyle yetiştirilen ipek tohumları ithal etmiştir. Ancak, ipekböceği yumurtalarının kontrol edilmeden alınması nedeniyle müspet bir sonuç alınamamıştır. 1869 yılında Bursa Ziraat Müdürü Amasyan Efendi, sağlıklı ipekböceklerinin yetiştirilmesi amacıyla ipekçilik konusundaki sıkıntılar ile hastalığa çözüm için alınması gereken tedbirleri içeren bir rapor kaleme almıştır. Bu rapor Terakkî ve Vâsıta-ı Servet gazetelerinde neşredilmiştir. Ancak, devletin malî sıkıntılar içinde bulunması ve bu alanda uzmanlaşmış kişilerin olmaması nedeniyle Amasyan Efendi'nin raporu göz ardı edilmiştir.[172] Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin, 1881 yılı sonrası ipek öşrünü toplama hakkını üzerine alması sonucunda, idare bu kalemin gelirlerini arttırmak için çalışmalara başlamıştır. Nitekim idarenin başlattığı çalışmalar olumlu sonuç vermiş; 1888 yılında Bursa'nın Şehreküstü mahallesinde ipekböceği tohumlarının Pasteur usulüyle yetiştirildiği Harir Dârüttalimi kurulmuştur.[173]

---

[171] İpekböceklerinde görülen bu hastalık ilk olarak 1845 yılında Fransa'da baş göstermiş ve 1860 yılında Osmanlı coğrafyasına yayılmıştır. 1867 yılında Fransız kimyager ve mikrobiyolog Louis Pasteur hastalığı önlemek amacıyla yeni bir yöntem geliştirmiştir. Pasteur, tohumu alınacak olan kelebeklerin kanını önce mikroskopla muayene etmiş, hastalıksız olanları tespit ettikten sonra tohumlarını saklamıştır. Tahir Ertuğrul Yetmen, "Bursa'da İpekçilik" , *Bursa*, (Haz: Vedat Nedim, Tör Şevket Rado), Kardeş Yayınları, İstanbul 1948, s. 64; Fahri Dalsar, *Türk Sanayii ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, s. 425; Cafer Çiftçi, "Hudâvendigâr Vilâyetinde İpekböcekçiliğinin…", s. 912.

[172] Fahri Dalsar, *Türk Sanayii ve Ticaret…*, s. 425; Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârüttalimi ve Dârülharirlerin Açılması", *Turkish Studies*, Volume 8/5, Spring 2013, s. 579.

[173] Düyûn-ı Umûmiyye'nin vekili olan Scholer 1886 yılı sonlarında Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'ne ipekböcekçiliğinin kötü gidişatı hakkında bir rapor hazırladı. Scholer raporda ithal edilen ipek tohumlarının, yumurtlayan kelebekler ile beraber ayrı ayrı ufak keselere konularak ithal edilmesini ve İstanbul'da gümrük dairesinde tesis edilecek mikroskop muayenehanesinde kelebekler ile tohumların mikroskop ile muayene edilmesini, ardından sağlam olanların gümrükten geçirilmesini ve hastalıklı olanların da imha edilmesi teklif

Bursa'da açılan Harir Dârüttalimi'nin Osmanlı'da ipekçiliğin gelişmesine katkı sağlaması nedeniyle Selanik, Antakya ve Amasya'da birer harir dârüttalim ile Adana, Konya, Halep numûne çiftlikleriyle Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nde dutlukların tesis edilmesi için Şûra-yı Devlet, Maliye Nezâreti, Orman Maʿadin ve Ziraat Nezâreti ile Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi tarafından girişimler başlatılmıştır. Yapılan yazışmalar sonucunda mektepler ve dutlukların masrafları ilk seferde 88.065 kuruş ve yıllık olarak da 62.250 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu masrafların Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi tarafından Deutsche Bank'ın alacağına karşılık olarak tahsil edilen ipek öşrü fazlasından ödenmesi planlamıştır.[174] Mektepler ve dutlukların masraflar içindeki payları şöyledir; Selanik ve Antakya Harir Dârüttalimi için ilk seferde 9. 355 kuruş, yıllık olarak 19. 300 kuruş, Amasya Harir Dârüttalimi için ilk seferde 49. 335 kuruş, yıllık 15.650 kuruş olarak hesap edilmiştir. Dutlukların masrafı için ilk seferde 8.000 kuruş, yıllık 20.000 kuruş ödenmesi planlanmıştır. Tablo 10'da Selanik'te açılacak olan Harir Dârüttalimi için ön görülen masrafların ilk kuruluşta ve takip eden dönemde yıllık harcama kalemleri görülmektedir.[175]

Tablo 10: Selanik'te Kurulacak Harir Dârüttaliminin Harcama Kalemleri

	Mâsarif-i Daime-i Senevviye (Krş.)	**Mâsarifât-ı İbtidâiyye (Krş.)**
Mefrûşât masrafı		3.000
6 Adet Mikroskop		3.300
Yaprak Ekmeğe Mahsus Alet		500
2 Adet Büyük Mîzânü'l-Harâre[176]		60

etmiştir. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi Başkanlığı bu teklifi uygun bulmuş ve ithal olunan tohumların gümrükte muayenesi için bir memur gönderilmesini Pasteur'a yazı ile bildirmiştir. Pasteur bu müracaatı Montpellier Harir Dârüttalimi müdürü Mailllot'a havale etmiştir. Mailllot mikroskop muayenesinin gümrüklerde yapılması için bir memur gönderilmesinin masraflı olacağını ileri sürerek, Montpellier Ziraat Okulu'nda Osmanlı hesabına tahsilde bulunan bir öğrencinin bu iş için gönderilmesini tavsiye etmiştir. Sonuç olarak bu okuldan tahsil almış olan Kevork Torkomyan ipekböceklerinde görülen hastalığı muayene etmek üzere görevlendirilmiştir. Ayrıca Torkomyan Efendi Düyûn-ı Umûmiye idaresine hazırladığı raporda, Bursa'da Pasteur usulü ile ipek tohumu üretimi yapacak bir mektebin açılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu rapor Düyûn-ı Umûmiyye İdare Meclisi tarafından Osmanlı'da ipekçiliğin yeniden canlandırılması için yegâne çare olarak görülmüştür. Böylece 8 Şubat 1888 tarihli irade ile mektebin tesisi onaylanmış ve mektebin idaresi Torkomyan Efendi'ye verilmiştir. Tahir Ertuğrul Yetmen, "Bursa'da…", s. 64; Fahri Dalsar, *a.g.e.*, s. 426, 429; Cafer Çiftçi, *a.g.m.*, s. 913-914; Yıldırım, "Osmanlı İpekböcekçiliği Eğitimi…", s. 580-581, 586.

[174] Maliye Nazırı'nın hazırlamış olduğu rapora göre; Osmanlı Devleti'nde Bursa Harir Dârüttalimi açılmadan evvel sağlıklı ipek tohumları yetiştirebilmek için yabancı ülkelerden 120 bin liraya yakın masrafla ipek tohumu ithal edilmekteydi. Dârüttalimin açılmasıyla beraber artık sağlıklı ipek tohumu üretimine başlanmış ve bu tohumların ihracatından 10.000 liraya yakın gelir elde edilmiştir. Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin toplamış olduğu ipek öşründe de artış yaşanmıştır; 1881 yılına ait harir öşrü hasılatı 1 milyon 941 bin 827 kuruş 63,5 cm'den ibaret iken, 1891 senesi hasılatı 5 milyon 757 bin 245 kuruş 99 cm'e yükselmiştir. BOA. ŞD. Nr: 354/46, Lef 1 (23 Zilkade 1311, 28 Mayıs 1894).

[175] BOA. ŞD. Nr: 354/46, Lef 2.

[176] Termometre. Devellioğlu *a.g.e.*, s. 762.

2 Adet Küçük Mîzânü'l-Harâre		20
1 Adet Mîzânü'l -Rutube[177]		150
10 Adet Cam Kâse		60
1 Adet Tohumu Uyandırmaya Mahsûs Dolap		150
Koza Derunûnda Bulunan Böcekleri Telef Etmeye Mahsûs Dolap		500
10 Adet Havan		150
200 Adet Büyük Mikroskop Camı		55
400 Adet İnce ve Küçük Mikroskop		60
15 Adet Üçer Metre Uzunluğunda ve Birer Metre Genişliğinde Raf		450
5 Adet Masa		200
Alet ve Edevatın Nakil Masrafı		700
Ziraat Müfettişi'nin Maaşı	4.000	
Ma'adin Maaşı	6.000	
Üç Ay Müddetle Çalıştırılan İki Amelenin Ücreti	900	
Üç Ay Müddetle Çalıştırılan İkinci Amelenin Ücreti	900	
Dutluk ve Binanın Kirası	5.000	
Mektep için Yıllık Ayrılan Tahsîsât	2.500	
Toplam	19.300	9.355

Selanik, Antakya ve Amasya'da birer harir dârüttalim ile Adana, Konya, Halep numûne çiftlikleriyle Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nde dutlukların tesis edilmesi için başlatılan süreç başlangıçta olumlu sonuç vermiş ve 15 Ağustos 1894 tarihli irâde ile onaylanmıştır.[178] Fakat Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, masrafların fazla olması ve Bursa'daki ipekçilik mektebinin yetiştirdiği elemanların bütün memlekete kifayet edeceğini belirterek, bu vilâyetlerde ön görülen harir dârüttalimi ve numûne dutluklarının kurulmamasını istemiştir. Şûrâ-yı Devlet, aynı gerekçelerle bu mektep ile dutlukların açılmaması yönünde görüş bildirmiştir.[179]

Osmanlı vilâyetlerinde ipekçilik eğitimini yaygınlaştırma teşebbüsü uzun süre hayata geçirilemedi. Nihayet 1904 yılında Selanik Ziraat Mektebi Müdürü Suad Bey ve Vilâyet Ziraat Müdürü Vitalis Efendi, Selanik Ziraat Mektebi'ne bağlı bir Harir Dârüttalimi'nin kurulması için harekete geçti ve bu konuda Rumeli Vilâyetleri Teftiş-i Umûmiliği'ne rapor

[177] Nem Ölçer. Devellioğlu *a.g.e*., s. 762.
[178] BOA. İ.ML. Nr: 11/40, Lef 2 (13 Safer 1312, 15 Ağustos 1894); Yıldırım, *a.g.m.*, s. 586.
[179] İsmail Kıvrım-Süleyman Elmacı, "Osmanlı Döneminde Amasya'da İpekçilik", *Turkish Studies*, Volume 6/4 Fall 2011, s. 725.

hazırladı. Raporda; Kosova, Selanik ve Manastır yakınlarında bazı liva ve kazalarda tütün, pamuk ve hububat yetiştirmeye müsait olmayan kazalarda ahalinin ipek yetiştirmeye teşebbüs ettiği, ancak ipek yetiştirme konusunda yeterli bilgi ve tecrübesi olmayan ahalinin başarısız olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca, ahalinin ipekböceği yetiştirilmesi konusunda eğitilmesi için Bursa Harir Dârüttalimi'ne gönderilmelerine teşebbüs edildiği; maddî imkânları olmayanların eğitim masrafları karşılanmak üzere belediyelerin Ziraat Bankaları şubelerinden ödenek dahi ayrıdığı; fakat Vodina Kazası'ndan bir Rum ve az sayıda birkaç kişi dışında katılımın düşük olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden Vilâyet-i Selâse'de ipekçiliğin gelişmesi için Selanik Ziraat Mektebi bünyesinde bir ipekçilik okulunun kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur.[180] Sonuçta mektep müdürü ve ziraat müdürünün mektebe bağlı harir dârüttalimi kurma planı Rumeli Vilâyetleri Teftiş-i Umûmiliği tarafından onaylanmıştır. Harir dârüttalimi binasının inşaatı da 1905 yılında tamamlanmıştır.[181]

2.5.1. Selanik Harir Dârüttalimi'nin Eğitime Başlaması

Selanik Harir Dârüttalimi'nin, inşaatı devam ederken Sultan II. Abdülhamit'in irâdesi üzerine bir senenin daha kaybedilmemesi için 1905 yılı Mart ayının ikinci haftası cumartesi günü eğitime başlanmıştır.[182] Harir Dârüttalimi'nin müdürlüğüne Halkalı Ziraat Mektebi'nden birinci dereceden şahâdetnâme ile mezun olan ve Selanik Ziraat Mektebi'nde Sanâyi-i Zirâiye ve Böcekçilik muallimliği yapan Onnik İhsan Efendi tayin edilmiştir.[183]

Selanik Harir Dârüttalimi ücretsiz ve yatılı olarak eğitim veriyordu. Mektebin öğrenci sayısı yirmi idi. Dârüttalime kabul edilecek olan öğrencilerde Osmanlı tebaasından olmak, 17'den küçük ve 23'ten büyük olmamak, Türkçe kıraat ve tercümeye vakıf olmakla beraber mutlaka Türkçe konuşabilmek, namus ehli ve ahlaklı olmak, vücudunda herhangi bir hastalık ya da sakatlık olmaması gibi özellikler aranıyordu. Öğrencilerden sekizi Selanik, altısı Kosova ve diğer altısı da Manastır gibi iklimi ipek yetiştirmeye uygun olan

[180] BOA. ŞD. Nr: 534/29, Lef 3 s. 1 (26 Rebî'ül-âhir 1322, 10 Temmuz 1904).
[181] Selanik Harir Dârüttalimi'nin inşaatı hakkında bkz. Birinci Bölüm s. 19-20.
[182] BOA. TFR. I. SL. 35/3407, (23 Muharrem 1323, 30 Mart 1905); BOA, T.ZTİ. Nr: 3044/60, Lef 1 (15 Safer 1323, 21 Nisan 1905).
[183] BOA. ŞD. Nr: 534/29, Lef 3 s. 3 (7 Haziran 1320, 20 Haziran 1904); BOA. ŞD. Nr: 535/32, Lef 3 (19 Şaban 1323, 19 Ekim 1905).

vilâyetlerden seçiliyordu. Ayrıca mektebe kabul edilen adayların yanlarına tabip raporu ile kimlikleri (Tezkire-i Osmaniye) ve lüzumu kadar çamaşır getirmeleri isteniyordu.[184]

Mektebin eğitim süresi Rumî Mart başından yumurtaların açıldığı Nisan ortasına kadar teorik, Ağustos sonuna kadar uygulamalı olmak üzere altı aydı. Uygulamalı derslerin dördüncü ayı yani Rumî Nisan ayında öğrencilerin devam zorunluluğu vardı. Çünkü Nisan ayında açılan yumurtanın Mayıs ortasında askıya çıkması ve Haziran ortasında askıdan sökülmesi, kozanın diziye geçirilmesi, Haziran ortasından Temmuzun on beşine kadar kelebeklerin çıkması ve keselere konması, Temmuz ayının on beşinden Ağustos ayının sonuna kadar da yumurtaların muayene işlerinin yapılması gerekmekteydi.[185] Ağustos ayında umûmî imtihânlar yapılmaktaydı. İmtihânlarda başarılı olan öğrencilere şahâdetnâme verilirdi. Selanik Harîr Dârüttalimi'nden şahâdetnâmeye haiz olanlar vilâyetlerde ipekçilik yapıyorlardı.[186]

Selanik Harir Dârüttalimi, eğitime başladığı 1905 yılının sonunda toplamda 700 kutu ipekböceği tohumu üretmiştir. Üretilen ipekböceği tohumlarından 420 kutusu satılmıştır. Satılamayan ipekböceği tohumlardan 150 kutu Yenice Kaymakamlığı'na gönderilmiştir. Burada ancak 27 kutu satılabilmiştir. Böylece ilk sene dârüttalimde 447 kutu ipekböceği tohumu satılmıştır.[187]

2.6. Selanik Ziraat Mektebi'nin Derecesinin Mekteb-i Âli'ye Yükseltilmesi

Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'nin 1909 yılında Bâb-ı Âli'ye sunmuş olduğu lâyiha Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi açısından bir dönüm noktası oldu. Çünkü mektebin derecesi ziraat ameliyat mektebinden âliye yükseltildi.[188] Böylece Osmanlı Devleti'nde

---

[184] BOA. TFR. I. A. Nr: 29/2857, Lef 9-10 (8 Mart 1321, 22 Mart 1905).
[185] BOA. ŞD. Nr: 534/29, Lef 3 s. 3 (7 Haziran 1320, 20 Haziran 1904); Yıldırım, *a.g.m.*, s. 587.
[186] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1325 (1907) s. 473.
[187] BOA. T.ZTİ. Nr: 3052/88, (19 Recep 1323, 19 Eylül 1905).
[188] Lâyiha yalnızca Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nin derecesinin âliye dönüştürülmesi hususunda kaleme alınmamıştı. Aynı zamanda vilâyetlerde numûne tarlalarının kurulması, bu tarlalardan bazılarının ziraat ameliyat mektebine dönüştürülmesi ve mevcut dut fidanlarının genişletilmesi gibi hususları ihtiva ediyordu. Bu çerçevede, Adana ve Ankara Numûne Tarlaları, ziraat amelîyat mektebine dönüştürüldü. Selanik ve Bursa'da birer Amerika Asma fidanlığının kurulması kararlaştırıldı. Siroz, Üsküp ve Manastır'da numune tarlaları ile Erzincan ve Kastamonu'da dut fidanlıkları tesis edildi. İzmir ve Adana'da bulunan dutlukların genişletilmesine karar verildi. "Makale-i Mahsûsa", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 3, (20 Rebî'ül-evvel 1327, 11 Nisan 1909) s. 33.

İstanbul'daki Halkalı Ziraat Mektebi'nden sonra âli düzeyde eğitim veren ikinci ziraat mektebi Selanik'te tesis edilmiş oldu. Aynı yıl mektebin âlî bölümünün birinci sınıfına öğrenci almak üzere imtihân tertip edildi. İmtihân sonucunda toplamda on dokuz öğrenci Selanik Ziraat Mekteb-i Âlîsi'ne girmeye hak kazandı. Bu öğrenciler vilâyetlerin ziraat amelîyat ve idadî mekteplerinden mezunlardı. Bunlardan; Ali Rıza Efendi, Mehmet Tevfik, Nikola, Mehmet Selim, Ali, Fehmi, Nikolaki, Kostantin ve Tahsin Efendiler Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nden, Mösyö Nadir Bursa Ziraat Amelîyat Mektebi'nden, Mişön, Mustafa Said, Halil Edib Selanik İdadîsi'nden, Kevork Vidin İdadîsi, Ahmet Gani Yanya İdadîsi, Osman Üsküb İdadîsi, Ahmet Cevder İzmir İdadîsi, Suphi Arif Selanik İttihat ve Terakkî Mektebi'nden mezundu. Refet Efendi ise Darulfünun Mektebi'ni ikinci sınıfta bırakmış ve imtihânda başarılı olarak Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne girmiştir.[189] Ayrıca, mektep 1910 yılı Ekim ayından itibaren âlî düzeyde eğitime başlamıştır.[190]

Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne girecek olan öğrencilerin kabul koşulları yeniden düzenlenlenerek Temmuz ayı 1911 yılında Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi ile Rumeli Gazetesi'nde *1911-1912 Eğitim-Öğretim Döneminde Mektebe Alınacak Öğrencilerin Kabul Şartları* başlığı altında ilan edilmiştir.

Mektebe başvuracak adayların Osmanlı tebaasından olması, çiftlik, bağ ve bahçe sahibi veya çocuklarından olması, on altıdan küçük ve yirmi ikiden büyük olmamaları, idadî derecesinde olan resmî veya hususî mekteplerden mezûn olmaları şartı aranıyordu.

Mektebe giriş imtihânın yapılışı için şöyle bir sıra takip edilmesi gerekiyordu. İmtihâna katılmak isteyen adaylar başvurularını ya bizzat ya da posta yoluyla dilekçeleri ile beraber mektep idaresine ulaştıracaklardı. Adayların en geç 12 Ağustos 1911 tarihine kadar mektep idaresine başvuru taleplerini iletmeleri gerekiyordu. İmtihâna başvurusunu dilekçe ile yapan adaylar üç yıl evvel aşı olduklarına dair ilmühaberi, kimliklerini (tezkire-i osmaniyye), mezûn oldukları mektepten veya ikamet ettikleri mahallden sicillerinin temiz olduğuna dair iyi hal raporunu ve mezun olduklarına dair şahâdetnâmeyi yanlarında getirmeliydi. Sözü edilen belgelerin eksik olması durumunda adayların imtihâna başvuru talebi geçersiz sayılırdı. İmtihân Ağustos ayının birinci, ikinci ve üçüncü günleri sabahleyin 12'de yapılacaktı. Adayların imtihânda sorumlu olduğu konular; mesâil-i

---

[189] "Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne Bu Sene Müsabaka İle Dâhil Olan Efendiler", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 11, (3 Zilhicce 1327, 16 Aralık 1909) s. 177.
[190] Edhem Nejad, "Selanik Ziraat Mektebi'ni Ziyaret", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 20, (14 Safer 1328, 25 Şubat 1910), s. 320.

hesabiyye, hendese-i mesâha, birinci dereceden bir meçhûlî muâdelât haline kadar cebir-i âdi (birinci dereceden bir bilinmeyenli denklemler), hikmet-i tabîiyye (fizik), kimyâ-yi gayr-ı uzvî (inorganik kimya), coğrafya-ı umumî (genel coğrafya), Türkçe kitâbet ve lisân-ı Fransevî (Fransızca) idi. İdadî derecesinde bir mektepten mezun olmayan adaylar sözü edilen konulardan imtihân olmazdı. Bunun yerine idadî veya sultanî derecesindeki mekteplerin ders programlarında yer alan diğer derslerden imtihân olurlardı. Adaylar imtihâna girmeden evvel mektep idaresi tarafından tayin edilen tabip tarafından sağlık muayenesinden geçirilir ve muayene sonucunda herhangi bir hastalık ya da fiziksel sorunu bulunmayan öğrenci imtihâna girmeye hak kazanırdı. İmtihân, mektep muallimlerinden oluşan bir heyet huzurunda Osmanlıca yazılı olarak yapılır ve imtihânda başarılı olup, mektebe kayıt yaptırmaya hak kazanan öğrenciler dersler başlayana kadar mektepte kalabilirdi. Ancak öğrencilerin yanlarına altışar adet iç çamaşırı, gömlek, yüz ve el havlusu, on iki adet mendil ve çorap getirmeleri gerekiyordu. Ücretli olarak kayıt yaptıracak olan öğrenciler de sözü edilen eşyaları yanlarında getirmekle mükelleftiler. Ayrıca ücretli öğrenciler on altı lira olan öğrenim bedelini iki taksit veya peşin olarak mektep idaresine ödüyorlardı. Ücretli öğrenciler bu meblâğı ödemedikleri takdirde ise kayıtları silinirdi.

İlanda öğrenci sayısı da belirlenmiştir. Buna göre Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'nin öğrencileri; ücretsiz yatılı, gündüzlü ve ücretli yatılı olmak üzere üç şubeye ayrılacaktı. Ücretsiz yatılı öğrencilerin mevcudu 26, ücretli yatılı öğrenciler 10 kişidir. Gündüzlü şubesine kayıt olacak öğrenci sayısı ise mektep idaresi tarafından belirlenecekti.[191]

Mektebin derecesinin ameliyat ziraat mektebinden, âliye yükseltilmesiyle öğrenim süresi üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır. Ayrıca Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi öğrencileri üçüncü ve dördüncü sınıfta askerlikten muaf tutuluyordu.[192]

2.6.1. Tedrisât-ı Ziraîye Nizâmnâmesi

10 Şubat 1912 tarihinde Sultan Mehmet Reşat, Sadrazam Said Paşa ve Ticaret ve Ziraat Nazırı Aristidi imzasıyla çıkarılan Tedrisât-ı Ziraîye Nizâmnâmesi ile ziraat mektepleri, Amele Mektepleri, Çiftlik Mektepleri, Ameliyat Mektepleri ve Mıntıka Ziraat

[191] "İlanât: 1911-1912 Sene-i Tedrîsiyesi İçin Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne Dâhil Olunacak Talebenin Şeraît-i Kabuliyesidir", *Rumeli*, Nr: 490, (19 Recep 1329, 16 Temmuz 1911) s. 4; "1911-1912 Sene-i Tedrisiyesi İçin Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne Dâhil Olunacak Talebenin Şeraît-i Kabuliyesidir", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Dördüncü Sene, Nr: 156, (3 Şaban 1329, 30 Temmuz 1911), s. 448.
[192] BOA. MF. MKT. Nr: 1161/77, (19 Ramazan 1328, 24 Eylül 1910).

Mekteb-i Âlileri olmak üzere dört başlık altında sınıflandırılmıştır.[193] Nizâmnâme ziraat eğitim sistemini dört kademeye ayırmıştır. Birinci kademede Amele mektepleri bulunmaktaydı ve bu mekteplerin amacı çiftliklere amele başı yetiştirilmesiydi. İkinci kademede yer alan Çiftçi Mektepleri, çiftçi çocuklarına uygulamalı olarak modern ziraat tekniklerini öğretmek ve kendi tarlasını idare etmeye muktedir çiftçi veya yarıcı veya subaşı yetiştirmek amacını taşıyordu. Üçüncü kademede yer alan Ziraat Ameliyat Mektepleri çiftlik kâhyası yetiştirmeyi hedefliyordu. En üst kademede ise Ziraat Mıntıka Mektepleri yer alıyordu. Bu başlık altında nizamnâmenin 66-113. maddeleri âli düzeyde (yüksek ziraat mektebi) eğitim yapan Halkalı Ziraat Mektebi ve Selânik Ziraat Mekteb-i Âlisi için ayrılmıştı. Bu mekteplerin amacı büyük çiftlikleri yönetecek fen erbabı, fen memurları ve ziraat mekteplerine hoca yetiştirmekti.[194]

Birinci Balkan Savası sırasında mektebin tatil edilmesi ve ardından 9 Kasım 1912'de Selânik'in Yunanlılar tarafından ele geçirilmesiyle beraber, Selanik Ziraat Mektebi Tedrisat-ı Ziraîye Nizâmnâmesi'nin, hükümleri uygulanamadan kapatılmıştır.

3. Öğrencilerin Cezalandırılmaları

Öğrencilere uygulanacak cezalar üç dereceye ayrılmıştır. Derslerine layıkıyla çalışmayan öğrencilere birinci derece ceza verilmekteydi. Bu öğrencilerin teneffüse çıkmaları yasaklanır ve öğrenci öğrenemediği dersler için mektebin dersliklerinde eğitim görürdü. Birinci derece cezalar mektebin mubassırı[195] tarafından uygulanırdı. Teneffüs sırasında mektep düzenine ve ahlaka aykırı davranışlarda bulunan öğrencilere ikinci derece ceza verilirdi. Bu öğrencilerin tatil zamanlarında dışarı çıkmaları yasaklanırdı. İkinci derece cezalar mektep muallimleri tarafından uygulanırdı. Üçüncü derece cezaların uygulanması, öğrencinin ikinci derece cezayı tekrar etmesine bağlıydı. Bu öğrenciler yemek saatlerinde kuru ekmek yemekle cezalandırılır ve bu ceza mektebin müdürü tarafından uygulardı. Ayrıca bir kez sınıf tekrarı yapıp aynı yıl içerisinde derslerini geçemeyen, üçüncü derece cezayı tekrar eden, sınıf tekrarı yapıp mektep düzenine aykırı

[193] "Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi", 21 Safer 1330, 28 Kanun-ı Sani 1327, *Orman Maden Ziraat ve Baytar Mecmuası*, Sayı 16-21, (29 Şubat 1327, 13 Mart 1912), s. 1401-1423.
[194] Sevtap Kadıoğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de…", s. 243.
[195] Mubassır: Mekteplerde talebenin durumu ile yakından ilgilenen, düzenliği sağlayan kimse. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 769.

davranışlarda bulunan ve arkadaşlarını bu tür davranışlara teşvik eden öğrenciler mektepten atılırlardı.[196]

Selanik Ziraat Mektebi'nde öğrencilerin mektepten atıldıkları örneklere rastlanmaktadır. Mesela, Birinci sınıf öğrencisi 170 numaralı Tikveşli Hasan mektebin disiplin kurallarına uymayan davranışlarda bulunduğundan disiplin cezası almıştı. Ancak, Hasan isimli öğrenci mektep kurallarına uymayan davranışlarını devam ettirmiş ve bu kötü davranışlarının şiddetini arttırmıştır. Bunun üzerine öğrencinin mektebin düzeninin bozulacağı ve diğer öğrencilere de kötü örnek olacağı gerekçesiyle mektepten atılması uygun görülmüştür.[197] Bir başka örnek de 1907 yılında yaşanmıştır. İbrahim Efendi'nin birinci sınıfı üst üste iki kez geçememesi üzerine mektepten kaydının silinmesine karar verilmiştir.[198]

4. Mezuniyet

4.1. Mektepte Yapılan İmtihânlar

Öğretim yılının altıncı ayında ve sonunda olmak üzere yılda iki kez imtihân yapılmaktadır. Öğretim yılının sonunda yapılan umumî imtihânlar Temmuz ayının ilk haftasında icra edilirdi. Umumî imtihânlara başlamadan en az on beş gün önce Ziraat Nezâreti'nin kararıyla nazarî ve amelî derslerin sınavlarına birer müfettiş atanırdı. Umumî imtihanlar sekiz güne taksim olunur ve muallimler öğrencileri müfettiş huzurunda imtihân yapardı. Aynı gün imtihânı olan muallim sınıfa o günü meşgul bulunmayan muallimlerden gözetmen tayin ederdi. Bu imtihânlara dinleyici sıfatıyla vilâyet esnafı ve bölgenin ileri gelenleri de katılabilirdi. Öğrencilere verilecek notların en yükseği 20 en düşüğü ise 1'dir. Eğer bir öğrenci üç kez üst üstte orta derece olan 10 notunu alamazsa cezalandırılırdı.[199]

4.2. Diploma Töreni

Öğrenim sürelerinin son yılında girdikleri umûmî sınavlardan da başarılı olan öğrenciler mektepten mezûn olmaya hak kazanırlardı. Mezûn olmaya hak kazanan öğrencilerin ödül ve diploma töreni için Rumî Temmuz ayının 15'ine kadar bir gün tayin edilirdi.[200] Öğrencilerin diplomaları Ziraat Nezareti tarafından düzenlenirdi. Diploma

---

[196] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 4.
[197] BOA. T.d. 2186, (22 Şaban 1315, 16 Ocak 1898), s. 20.
[198] BOA. T.ZTİ. Nr: 3053/28, (12 Zilkade 1325, 17 Aralık 1907).
[199] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 4.
[200] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 4.

töreninde mektebi birincilikle bitiren öğrencilere ziraat mekteplerine mahsûs olarak imâl edilen madalyalardan altın, ikincilik ve üçüncülük ile bitirilenlere de gümüş madalya verilirdi.[201]

5. Selanik Ziraat Mektebi Mezunlarının Osmanlı Ziraatine Katkıları

Selanik Ziraat Mektebi mezunlarının ziraat büroksisinin çeşitli birimlerinde, velilerin tasarruf ettikleri çiftliklerde ve taşra bürokrasisinin çeşitli birimlerinde görev aldıkları görülmektedir. Ancak ele alınan kaynaklarda mektebin mezun sayısına ilişkin herhangi bir bilgi elde edilememiştir.[202]

Mektebin 1893 senesi mezunlarından üçü Manastır Valisi Faik Paşa'nın Çiftliği, Selanik eşrafından Hamdi Bey ile Mösyö Alfred'in tarlalarında yüksek maaşlarla ziraat memuru olarak; mezunlardan ikisi de velilerinin mutassarıf oldukları tarlalarda işe başlamıştır.[203] Mektepten aynı yıl aliyyü'l-alâ derecede mezun olan Petro Dimitri Efendi ise Karaferye Kazası Kaymakam Muavinliği'ne tayin edilmiştir.[204]

Ziraat ameliyat mektebi mezunlarının ziraî bürokrasideki yükselişi kaleme alınan nizamnâmeler ile güvence altına alınmıştı. 1900 tarihinde yayınlanan *Taşradaki Ziraat Müfettiş ve Muallimleri Hakkındaki Nizamnâme'*ye göre ziraat ameliyat mekteplerinden ve Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nden mezun olanlar ziraat muallim ve müfettişliklerinde istihdam olunacaklardı. Ziraat ameliyat mektepleri mezunları önce 3. sınıf ziraat muallimliklerine tayin edilip tedricen 1. sınıfa kadar terfi edebileceklerdi.[205] Ayrıca 1903 yılında yayınlanan *Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mekteb-i Âlisi Nizamnâmesi*'ne göre: Ameliyat-ı ziraat mekteplerinden iyi derece ile mezun olanlar imtihansız olarak Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ne kabul ediliyordu.[206] Böylece Selanik Ziraat Mektebi'nden iyi

---

[201] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093 Lef 3; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 922.

[202] Ahmet Orhun Akarlı, 2001 yılında kaleme aldığı *Growth And Retardation In The Ottoman Economy The Case Of Ottoman Selanik 1876-1912* adlı çalışmada Selanik Ziraat Mektebi'nin 1889-1904 yıllarında ortalama 10-15 öğrenci mezun ettiğini ve bu yıllar arasında mektebin mezun sayısının 200'e ulaştığını ifade etmektedir. Akarlı'nın atıfta bulunduğu Hicri 1324 tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'nin ulaşabildiğimiz nüshalarında (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İSAM ve Hakkı Tarık Us Kütüphaneleri) böyle bir bilgiye rastlayamadık. Bkz.; Ahmet Orhun Akarlı, *Growth And Retardation In The Ottoman Economy The Case Of Ottoman Selanik 1876-1912*, London School Of Economics and Political Science The Degree of Ph.d., August 2001, s. 143.

[203] BOA. Y.A.HUS. Nr: 282/67, (29 Rebî'ü'l-evvel 1311, 10 Ekim 1893).

[204] BOA. İ.DH. Nr: 1351/32, Lef 3 (9 Cemâziye'l-evvel 1315, 6 Ekim 1897); Lef 6 (22 Cemâziye'l-ahir, 18 Kasım 1897).

[205] BOA. İ.OM. Nr: 6/49, (3 Zilhicce 1317, 4 Nisan 1900).

[206] Çeşme *a.g.t.*, s. 63; Toruk *a.g.t.*, s. 28

derecede mezun olan öğrenciler Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nde eğitimlerini tamamlarsa Halkalı'daki mezunlarla aynı statüde meslek gruplarında istihdam olunabiliyordu. Ayrıca Selanik Ziraat Mektebi mezunlarının işsizlikten şikayet etmeleri üzerine Ziraat Müdürü Vitalis Efendi ile Selanik Maarif Müdürü'nün teşebbüsleri sonucunda mezunların Daru'l-mualimin'de bir imtihan vererek alacakları icazetmname ile köy mekteblerinde muallim olarak istihdam edilmelerinin önü açılmıştır. Köy mekteplerinde muallimlik yapacak olan mezunlar modern zirai metotların köy halkına öğretilmesinde etkin rol oynayacaklarından, askerlikten muaf tutulacaklardı.[207]

Ziraat ameliyat mektebi mezunlarının ziraat bürokrasisindeki yükselişinin güvence altına alınmasına paralel olarak, Selanik Ziraat Mektebi mezunlarının ağırlıklı olarak ziraat bürokrasisinde görev aldıkları görülmektedir. Mezunlardan bazıları vilayetlerin çeşitli birimlerinde ziraat memuru olarak görev almaktaydı: Örneğin mektebin mezunlarından Mustafa Efendi 1908 yılında Manastır merkez kazasının tahmis-i aşar istatistik memurluğuna; İştipli Yorasasi Efendi 1909'da Kosova Ziraat Deposu Memurluğu'na; Hüseyin Hasan Efendi 1912'de Vodina Ziraat Deposu Memurluğu'na tayin edilmiştir.[208] Mezunlar arasında taşrada ziraat muallimliği, numune tarlalarında ve köy mekteplerinde idarecilik yapanlar da mevcuttu: 1911'de Drama sancağının Yörükler karyesinde ahalinin emekleri ile vücuda getirilen Mekteb-i İbtidaîyye'ye Selanik Ziraat Mektebi'nden mezun bir öğrenci müdür olarak atanmıştır.[209] 1912'de Müslim Efendi Maraş Ziraat Muallimliği'ne, Abdülhamid Efendi Vodina Ziraat Muallimliği'ne, Kemal Efendi Haleb Numune Tarlası Müdür Muavinliği'ne tayin edilmiştir.[210] Mezunlar arasında ziraat müfettişliği ve müdürlüğüne yükselen örneklere rastlanmadıktatır. Mesela Emin Zihni Bey, 1911 yılında Adana Ziraat Müfettişliği yapmış ve 1912 yılında bu görevi Halep Ziraat

---

[207] "Ziraat Mektebi", *Asır*, Üçüncü Sene, Nr:1016, (1 Şaban 1323, 1 Ekim 1905), s. 2.

[208] BOA. TFR.I.MN. Nr: 175/17404, (1 Receb 1326, 17 Temmuz 1908); BOA. TFR. I.KV Nr: 226/22549, (2 Şaban 1327, 19 Ağustos 1909); BOA. T.ZTİ. Nr: 3056/50, (11 Şubat 1327, 24 Şubat 1912) .

[209] *Orman ve Maden ve Ziraat ve Baytar Mecmuası*, Sayı 18, (30 Nisan 1327, 13 Mayıs 1911), s. 262; Bu mektep Drama Mutassırıfı Tahsin Bey'in girişimleri sonrasında kısmen resmî ödeneklerle kısmen köylünün sattığı çoraplardandan toplanan para ile Mağara denilen nehir kenarındaki sayfiye yerinde açılmıştır. İleride ziraat mektebi olması planlanan mektep için Ziraat Nezareti zirai alet ve edevat göndereceğini vadetmiş olmasına karşın sonraki süreçte nezaret tahsisatın yetersizliğini öne sürerek mektebe gerekli araç ve gereci göndermemiştir. Drama sancağının okullaşmasında önemli bir yeri olan Tahsin Bey'in mutasarrıflıktan alınması ve devam etmekte olan Balkan Savaşı mektebin ziraat mektebine dönüşmesine mani olmuştur. İsmail Arslan, *Selanik'in Gölgesinde Bir Sancak: Drama (1864-1913)*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 159-160.

[210] BOA. T.ZTİ. Nr: 3056/48, (21 Kanun-ı Sani 1327, 3 Şubat 1912); BOA. T.ZTİ. Nr: 3056/50, (11 Şubat 1327, 24 Şubat 1912) .

Müdürlüğü'ne tahvil edilmiştir.[211] Ayrıca Selanik Ziraat Mektebi öğrencilerinin bazıları mezun oldukları mektepte memur olarak da görev almışlardır: Mektebin 1910 yılı mezunlarından Hamid Bey muhaseci muavini, Mustafa Efendi anbar ve kiler memuru, Süleyman Bey mubassır; 1902 yılı mezunlarından Ali Bey ise mubassır olarak görev yapmıştır.[212]

Selanik ve Halkalı Ziraat Mektebi'nden mezun olan on üç kişi yeni ziraat tekniklerini uygulamak ve bu teknikleri diğer çiftçilere göstermek amacıyla 1913 yılında teşebbüste bulunmuştur. Maliye Nezareti'ne başvuran mezunlar her birine yirmi sene süreyle kullanılmak üzere arazi, âlet-edevat, ziraî bitki tohumu ve çiftlik hayvanı verilmesini istemişlerdir. Bunun bedelinin Ziraat Bankası tarafından karşılanabileceğini belirten mezunlar, yine Ziraat Bankası memur ve müfettişlerinin kendilerini teftiş ederek arazi ve alet edevatın kullanımını kontrol edebileceklerini belirtmişlerdir. Kendilerine arazi ve gerekli donanım için para verildiği halde iki sene boyunca ziraate başlamayanlar olursa, onların tahsisâtlarının iptal edilebileceğini söylemişlerdir.[213] Mezun on üç kişinin bu müracaatı Meclisi-i Vükelâ'da mütalaa edilmiştir. Buna göre; Selanik ve Halkalı Ziraat Mektepleri mezûnlarına Rumeli muhacirlerinin bir kısmının iskân edileceği Çifteler Çiftliği ile Konya Ovası'nda belirttikleri şartlar doğrultusunda arazi verilmesi ve bu arazi üzerinde yeni ziraat tekniklerini hem ahaliye hem de iskân edilecek olan muhacirlere öğretmelerine karar verilmiştir.[214]

Selanik Ziraat Mektebi mezunları arasında Osmanlı ziraati kadar Cumhuriyet Dönemi ziraatine de katkı sağlayan isimler yer almaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de çay tarımı ve endüstirinin tesisini sağlayan Mehmet Zihni (Derin) ve T.B.M.M.'de V. VI., VII., ve VIII. dönemlerde Aydın Milletvekilliği yapan Nuri (Göktepe) bu isimler arasındadır.

Mehmet Zihni (Derin), 1900 yılında Selânik Ziraat Ameliyat Mektebi'ni, 1904'te Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi'ni bitirdi. Mezun olduktan sonra 1905'te Aydın Vilâyeti Orman ve Maden Muamelât Kâtipliği'ne tayin edildi. 1909-1912 yıllarında Selanik Ziraat Mektebi'nde kimya, ziraat sanatları ve jeoloji muallimliği; 1914-1920 yıllarında ise Bursa'da Sultanî Mektebi'nde ve Darülmualimat'da tabii ilimler muallimliği yaptı. 1920

[211] BOA. T.ZTİ. Nr: 3056/48, (21 Kanun-ı Sani 1327, 3 Şubat 1912).
[212] BOA. T.ZTİ. Nr: 3056/53, (8 Kanun-ı Sani 1327, 21 Ocak 1912).
[213] BOA. BEO. Nr: 4187/313959, (22 Cemâziye'l-evvel 1331, 29 Mayıs 1913).
[214] BOA. MV. Nr: 178/27, (19 Recep 1331, 24 Haziran 1913); Çeşme, *a.g.t.*, s. 100.

yılında Yunan işgalinden hemen önce Bursa'dan ayrılıp Ankara'ya geldi. 1924 yılına kadar Milli Mücadele Hükümeti'nin kurduğu İktisat Bakanlığı'nda ilk Tarım Genel Müdürü olarak görev aldı.[215] 1923-24 yıllarında Rize'de çay ve narenciye ekimi için gerekli araştırmaları yaparak bu bölgede çay tarım ve endüstrisinin tesisini sağladı. Bunun için bir kanun teklifi hazırlayarak Meclis'e sundu. Bu kanun teklifi, dönemin Rize Mebusları Ekrem ve Esad Beyler'in desteğiyle 6 Şubat 1924 tarih ve 407 sayıyla kanunlaştı ve *Rize Vilayeti ile Borçka Kazasında; Fındık, Portakal, Limon, Mandalina, Çay Yetiştirilmesi Hakkındaki Kanun* adıyla yürürlüğe girdi.[216] Zihni (Derin) sonraki on yıl boyunca öğretmenlik mesleğine geri döndü. 1936'da Trakya Bölgesinde İkinci Umumi Müfettişlik Ziraat Müşavirliği'ne, 1937'de Tarım Bakanlığı Baş Müşavirliği'ne tayin edildi. 1938 yılında Rize ve çevresinde kurulacak ziraî teşkilatın koordinatörlüğü görevine getirildi. 1946 yılında yaş haddi dolayısıyla emekliye ayrıldı. Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'nde kimya muallimliği yaptığı sırada *Kanarya Meraklılarına Rehber* ve *Tahlîl-i Kimyevî Anahtarı* isimli kitapları kaleme almıştır. *Kanarya Meraklılarına Rehber* adlı kitabı kanaryanın genel tanımı, yetiştirilmesi, 37 tür hastalığı ve bu hastalıkların tedavi yöntemlerini ihtiva etmektedir. *Tahlîl-i Kimyevî Anahtarı* adlı kitabı da Analitik kimya konularını kapsamaktadır.[217]

Nuri (Göktepe), 1908 yılında Selanik Ziraat Mektebi'ni bitirdi. Söke'de tarımla uğraşırken 1915 yılında Söke Mahkemesi'ne üye seçildi ve 1918 yılına dek bu görevde kaldı. 1920-1922 yıllarında Söke Numûne Mektebi'nde Eşya ve Ziraat muallimliği yaptı. Söke'nin 21 Nisan 1922 tarihinde Yunanlılar tarafından işgale uğraması üzerine bu görevinden ayrıldı. 1923-1926 yıllarında Kaza İdare Meclisi üyeliğine, 1929 yılında Umumî Meclis Üyeliğine seçildi. Bu görevdeyken T.B.M.M.'nin V. dönem seçimlerine katılarak 12 Şubat 1935'te C.H.P'den Aydın milletvekili seçildi. VI., VII., VIII. dönemlerde de Aydın Milletvekilliği yapan Nuri (Göktepe), 29 Nisan 1967 tarihinde vefat etti.[218]

---

[215] Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin Ġhsanoğlu), Cilt: 2, İstanbul 2006, s. 989-990.
[216] Asım Zihnioğlu, *Bir Yeşilin Peşinde*, TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları, Ankara 2010, s. 16; Kuzucu, "Türkiye'de Çaycılığın Tarihi…" , s. 92.
[217] Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki…*, s. 990.
[218] İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM - V. Dönem (193 -1939)*, Cilt: 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 70-71.

6. Mektebin Kapatılması Nedeniyle Tahsilleri Yarım Kalan Öğrenciler

9 Kasım 1912'de Selanik'in Yunanlar tarafından işgali sonrasında kapatılan Selanik Ziraat Mektebi öğrencilerinin Bursa ve Halkalı Ziraat Mektepleri'ne nakledilmelerine karar verilmişti. Selanik Ziraat Mektebi öğrencilerinin büyük bir bölümü tahsillerini tamamlamak amacıyla Halkalı Ziraat Mektebi'ne müracaat etmişlerdir. Mektebin ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin Halkalı Ziraat Mektebi'nin aynı seneler sınıflarına devam etmeleri uygun görülürken birinci sınıftan devam etmek isteyen öğrencilerin sene sonuna kadar Halkalı Ziraat Mektebi'nde yalnız tatbikat ve ameliyat-ı ziraîyye ile meşgul olmalarına; 1913-1914 eğitim-öğretim yılının başında Halkalı Ziraat Mektebi'nin birinci sınıfına kayıt yaptırmalarına karar verilmiştir.[219]

Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilen Selanik Ziraat Mektebi öğrencileri ilk mezûnlarını 1913 yılında vermiştir. Bu öğrenciler; Vasfi Efendi-Demirhisar, Milan-Selanik, Osman-Prizren, Mehmet Ali-Selanik, Selim-Gümülcine, Cevdet-İzmir, Nadir - Manisa, Ali Rıza-Selanik, Edip-Selanik, Subhi-Beyrut ve Said-Selanik.[220] 1914 yılında mezun olan öğrenciler: Ali Kazım, Enver, Halil Müeyyet, Celal Şevket (İyriboz), Fehmi (Kotan), Şükrü (Aker), İsmail, Rüştü, Zühtü, Nihat Şevket (İyriboz), Ziya (Ortaç), Hasan Basri, Cafer idi.[221]

Selanik Ziraat Mektebi'nin kapatılması nedeniyle tahsilleri yarıda kalan ve Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilen öğrenciler arasında Türkiye'nin Tarım Bakanları'ndan Nihat Şevket (İyriboz)[222], Cumhuriyet Dönemi'nde Bursa'daki ipekli dokuma fabrikasını

---

[219] BOA, İ. DUİT. Nr: 83 /21, Lef 4 (4 Safer 1331, 13 Ocak 1913).

[220] "Selanik Ziraat Mekteb-i Âlisi'nden Naklen Halkalı'dan Diploma Ahz Eden Efendiler" *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Yedinci Sene, Nr: 8, (18 Ramazan 1331, 21 Ağustos 1913) s. 134.

[221] Toruk, *a.g.t.*, s. 282-284.

[222] Selanik'in Yunanlılar tarafından işgali nedeniyle Selanik Ziraat Mektebi'ndeki eğitimi yarım kalan İyriboz 1912-1913 ders yılı ortasında Halkalı Ziraat Mektebi'nin üçüncü sınıfına nakledilmiştir. Bu mektepten 1914 yılında mezun olmuştur. Öğrencilik yıllarında "asi öğrenci" olarak tanındığından Ziraat Nezareti kendisine iş vermediği için Maarif Nezareti'nin Edirne'de açtığı Merkez Numune Mektebi'nde muallim ve müdür muavini olarak görev aldı. 1. Dünya Savaşı'nda orduya alınarak "çekirge zabiti" ünvanlıyla çekirgelere karşı mücadele işini üstlendi. Çekirgelere karşı hendek ve teneke yöntemini uygulamış özellikle kendi buluşu olan "çarşaf metodunu" kullanarak memleketi açlık tehlikesinden kurtarmıştır. Bu başarısından dolayı "Gümüş Liyakat Madalyası" verilerek ödüllendirilmiştir. 1926-1930 yıllarında Almanya Köln Tarımsal Araştırma Enstitüsü'nde Bitki Koruma alanında ihtisas yaptı. 1931'de İzmir-Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü'nü kurdu. 1950'de D.P'den Çanakkale Milletvekili seçildi ve Adnan Menderes kabinesinde 10 ay kadar Tarım Bakanı olarak görev aldı. X. ve XI. dönemlerde Aydın'dan milletvekili seçilmiştir. İyriboz, Türkiye'de tarımsal mücadelede ilk ilaç fabrikasını kuran ve ilk defa uçak ve helikopterlerle tarımsal mücadeleyi başlatan kişidir. Niyazi Lodos, "Nihat İyriboz'u Kaybettik", *Türkiye Etimoloji Dergisi*, Cilt:12, Sayı 2, Haziran 1988, s. 67-69; Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, TBMM - IX. Dönem (1950 – 1954), Cilt:7, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 229-230;

yeniden faaliyete geçiren iş adamı ve milletvekili (Mehmet) Rüştü Bey (Egel)[223], Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de pamukçuluğun gelişmesinde hizmetleri olan, Adana ve Nazilli Pamuk Islah İstasyonları'nın kurucusu Celal Şevket (İyriboz)[224] ve T.B.M.M. Bursa milletvekili ve tarım komisyonu başkanı Mehmet Selim (Herkmen)[225] gibi önemli isimler yer almaktaydı.

Melih Aktaş, "Yassıada ve Kayseri Cezaevinden Portreler- Nihat Şevket İyriboz", *Zindanlar ve Mahkûmlar*, (Ed: Emine Gürsoy-Naskali, Hilal Oytun Altun), Babil yayınları, İstanbul 2006, s. 344.

[223] Ziraat tahsilini Bursa İpekböcekçiliği Okulu'nda tamamladı.1915'ten itibaren Bursa ve Mudanya'da ilkokullarda dokuz yıl öğretmenlik yaptı. Bursa'da ipekböceği tohumu ve koza üretilmesi ticareti ile uğraştı. Kardeşleri ile birlikte kurdukları firma ile 1928 yılında Fransa ve Almanya'dan makineler getirterek ipekli dokuma fabrikasını faaliyete geçirdi. T.B.M.M.'nin IV. üncü Dönem seçimlerinde, Bursa'dan bağımsız aday olarak milletvekili seçildi. Daha sonra mecliste C.H.P. Grubuna katıldı. T.B.M.M.'de, göçmenlerin haklarının korunması ve ipekçiliğin sorunlarına ilişkin çalışmalar yaptı. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM - IV. Dönem (1931-1935)*, Cilt: 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 131-132.

[224] Mağden, *a.g.e.*, s. 29.

[225] 1906-1912 yıllarında orta ve yükseköğrenimini Selanik Ziraat Ameliyat ve Yüksek Ziraat Mektebi'nde yaptığı sırada, Selanik'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledildi ve bu mektepten 1913 yılında mezun oldu. 1927-1930 yılarında bilgi ve görgüsünü artırmak üzere Almanya'da gitti. IX. Dönem seçimlerinde D.P.'den Bursa Milletvekili seçildi. Mecliste Tarım Komisyonu'nda başkanlık yaptı. 1950 yılında meclisten ayrılarak emekliye ayrıldı. Bursa'daki bağında bağcılık, zeytincilik ve meyvacılık üzerinde çalışmalar yaptı. Hatta Bursa'da Mehmet Selim (Herkmen)'in geliştirdiği üzüme kendisi ile bağlantılı olarak, "Beydayı Üzümü" adı verildi. Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM - IX. Dönem (1950 – 1954)*, Cilt: 7, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 205-206.

BÖLÜM III

SELANİK ZİRAAT MEKTEBİ'NİN PERSONELİ VE FAALİYETLERİ

1. Mektebin İdarî ve Eğitim Kadrosu

Selanik Ziraat Mektebi'nin idârî ve eğitim personelinin kimlerden oluştuğu ve görevleri *Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizâmnâmesi* ile düzenlenmişti:

Mektebin idârî kadrosu ziraat mekteplerinden diplomaya sahip birer müdür, müdür muavini ve muallimlerden oluşmaktaydı. Ayrıca müdür, müdür muavini ve muallimler Ziraat Nezâreti tarafından atanırdı. İdârî personelin mektebin müstâhdemlerini seçmek ve tayin etmek, ayda bir defa olağan ve gerekli gördükleri zaman olağanüstü toplanmak gibi görevleri vardı. Bu toplantılarda mektebin idâre ve eğitimine dair konular görülüşülür ve çoğunluğun ortak görüşü çerçevesinde karar alınırdı. Bunun dışında idârî kadro mektep ve çiftliğin tahsisâtını idare etmek, bu tahsisât çerçevesinde levazımâtın alınıp satılması ve yapılan anlaşmaları kontrol etmek ve onaylamak ile görevlendirilmişti. Müdür; muallimlerin ve müstâhdemin görevlerini ifa etmelerine nezâret etmek, mektep idâresinin almış olduğu kararları icra etmek ve yıl sonunda mektep ve çiftliğin hasılâtı ve genel durumu hakkında Ziraat Nezâreti'ne rapor göndermekle yükümlüydü. Müdür muavini, müdür olmadığı zaman onların görevlerini vekâleten yerine getirirdi. Türkçe muallimleri (Lisan-ı Türkî) mektebin bütün yazışmalarını yapmakla mükellefti.[226]

Mektebin eğitim kadrosu müdür, müdür muavini, nazarî ve amelî derslerin muallimleri ile Lisan-ı Türkî muallimlerinden oluşmaktaydı. Nazarî derslerin muallimleri mektebin müdürleri de dâhil olmak üzere beş kişiden ibaretti. Müdür, müdür muavinleri ve fen muallimleri nazarî dersleri ve Türkçe muallimleri Türkçe kıraat ve kitabet derslerini vermekle görevliydi. Fen muallimleri kimyahane ve numûnehanede bulunan fizik, kimya aletlerinin ve hayvanât numûnelerinin ve kütüphanelerin korunması ve bu aletlerin kullanımının öğretilmesi ve deneylerin yapılmasından sorumluydu. Mektepte uygulama

[226] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2-3; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 920-921.

yaptırmak üzere bir ameliyat muallimi bulunmaktaydı. Ameliyat muallimi ziraat alet ve edevâtın kullanım şeklini, peynir ve yağ yapmak ve ziraat aletlerini tamir ve imâl etme yollarını öğrenciye uygulamalı olarak öğretmekle görevliydi. Ayrıca ameliyat muallimi çiftlik içerisindeki tarlaların fennî metotlarla işlenmesi, ziraatın vaktiyle yapılması, ziraî alet ve edevâtın tamiri ve korunması ve idarî kadronun çiftlikle ilgili aldığı kararların uygulanmasıyla mükellefti. Bunun dışında ameliyat muallimleri çiftçi başı ve ahır memurlarının görevlerini ifa etmelerine nezâret ederdi.[227]

Selanik Ziraat Mektebi'nin idârî ve eğitim personeli 1889-1912 yılları arasında şöyleydi:

Müdür: Selanik Ziraat Mektebi'nin ilk müdürü 1889-1899 yılları arasında görev yapan Vitalis Efendi'dir.[228] 1899-1909 yıllarında mektebin müdürlüğünü Suad Bey yürütmüştür.[229] Bu görevi 1909-1911 yıllarında Kanbiyan Efendi[230], Selanik'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği 1912 yılında ise Pol Kalavas Efendi yapmıştır.[231]

Müdür Muavini: 1891-1892 yıllarında Selanik Ziraat Mektebi'nin müdür muavinliğini Edhem Bey yürütmekte idi.[232] Mektebin müdür muavinliğine Haziran 1892'de Şahin Naki Bey tayin edildi. Ancak Naki Bey'in Selanik Ziraat Mektebi'ndeki görevi kısa sürdü ve Ocak 1893'te istifa etti.[233] Naki Bey'in görevinden istifa etmesi üzerine yerine Kalfayan Efendi atanmıştır. Kalfayan Efendi, müdür muavinliğini 1893-1895 yılları arasında yürütmüştür.[234] Mektebin 1897 yılında müdür muavinliği kadrosunun boş olduğu görülmektedir.[235] 1898 yılında müdür muavinliğine Canik Efendi getirilmiş ve kendisi 1900 yılında vefat edene kadar bu görevi yürütmüştür.[236] Canik Efendi'nin

---

[227] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2-3; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 920-921.
[228] BOA. DH. SAİD.d. 96/107.
[229] BOA. DH. SAİD.d. 170/ 447
[230] BOA. T.ZTİ. Nr: 3056/53, (8 Kanun-ı Sani 1327, 21 Ocak 1912); "Selanik Ziraat Mekteb-i Alisi", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr:6, (27 Şevval 1327, 11 Kasım 1909) s. 97.
[231] BOA. BEO. Nr: 4312/323329, (3 Zilkade 1332, 23 Eylül 1914).
[232] BOA. Y.PRK. TNF. Nr: 3/18, (2 Zilhicce 1308, 9 Temmuz 1891); BOA. ŞD. Nr: 1196/3, Lef 2 (5 Zilhicce 1309, 1 Temmuz 1892).
[233] BOA. MF. MKT. Nr: 234/59, Lef 1 (16 Rebî'ül- âhir 1312, 17 Ekim 1894); BOA. DH. SAİD.d. 78/53.
[234] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1311 (1893) s. 149; 1312 (1894) s. 123; 1313 (1895) s. 127.
[235] *Salnâme-i Vilâyet-i Selânik*, 1315 (1897) s. 263.
[236] *Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umumiye*, 1316 (1898), s. 1060; 1318 (1900) s. 1349; Salnâme-i Vilâyet-i Selânik, 1318 (1900) s. 328. Canik Efendi'nin vefatı üzerine eşi Takuhi ve kızı Ağavni Memuriyet-i Mülkiye Komisyonu'na müracaat ederek kendilerine maaş bağlanmasını talep etmişlerdir. Komisyon müracaatı değerlendirmiş ve Canik Efendi'nin geçmiş yıllardaki memuriyet maaşları hesaplayarak eşi Takuhi'ye 112 kuruş ve kızı Ağavni'ye 113 kuruş aylık bağlanmasına karar vermiştir. BOA. ŞD. Nr: 986/46, (25 Şaban 1318, 18 Aralık 1900).

vefatından sonra 1902-1907 yılları arasında mektebin müdür muavinliğini Avadisyan Efendi yapmıştır.[237] 1909 yılında mektebin müdür muavinliğine Onnik İhsan Efendi tayin edilmiş ve bu görevi Mart 1910'da Aydın Vilâyeti Ziraat Müfettişliği'ne tayin edilinceye kadar yürütmüş ve yerine Hikmet Efendi atanmıştır.[238] 1911 yılında müdür muavinliğini Cevdet Bey'in yürüttüğü görülmektedir.[239]

Muallimler: Mektebin 1893-1895 yılları arasında muallim kadrosu şöyleydi:

Tablo 11: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1893-1895 Senesi Muallim Kadrosu[240]

Amelliyat Muallimi	Kalfayan Efendi
Kitâbet ve Coğrafya Muallimi	Fazlı Necib
Riyaziyât, Hikmet (fizik) ve Kimya Muallimi	Abdi Faik Efendi
Ser-Mubassır ve İbtidâi Muallimi	Mehmet Efendi
İmâm ve Ulûm-ı Dîniyye Muallimi	Arif Efendi

1897 yılının muallim kadrosu 1893-1895 yıllarındaki eğitim kadrosu ile aynı olmakla beraber, tek fark dürûs-ı ziraîyye (ziraat dersleri) muallimliğine Avadisyan Efendi'nin tayin edilmesi ve ameliyat mualliminin olmamasıdır.[241]

Tablo 12: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1900 Senesi Muallim Kadrosu[242]

İlm-i Hayvânât (zooloji), Fenn-i Mevâşi ve Fenn-i Baytarî Muallimi	Suad Bey
Fenn-i Ziraat, Bağcılık, Bahçıvanlık ve Amelliyât Muallimi	Canik Efendi
İlm-i Nebâtât Muallimi	Vitalis Efendi
Kimya-yı Madenî, Hesab, Cebir ve Fransızca Mualimi	Ali Osman Efendi
Fenn-i eşcârî (ormancılık), Hikmet-i Tabîiyye (fizik) ve Hendese Muallimi	Mehmet Tevfik Efendi
İlm-i Servet, Fenn-i Mesâha, Kimya-yı Uzvî ve Ziraî Muallimi	Avadisyan Efendi

[237] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik,* 1320 (1902), s. 388; 1322 (1904), s. 305; 1324 (1906) s. 242; 1325(1907), s. 473.
[238] "Selanik Ziraat Mekteb-i Alisi" *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 6, (27 Şevval 1327, 11 Kasım 1909) s. 97; BOA. T.ZTİ. Nr: 3055/68, (18 Şubat 1325, 3 Mart 1910).
[239] BOA. T.ZTİ. Nr: 3056/53, (8 Kanun-ı Sani 1327, 21 Ocak 1912).
[240] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1311 (1893) s. 149; 1312 (1894) s. 123; 1313 (1895) s. 127.
[241] *Salname-i Vilâyet-i Selânik*, 1315 (1897), s. 263.
[242] *Salname-i Vilâyet-i Selânik*, 1318 (1900), s. 328.

Tablo 13: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1902, 1904 ve 1906 Senesi Muallim Kadrosu[243]

Fenn-i ziraat, Fransızca Muallimi	Suad Bey
İlm-i servet (iktisat), İlm-i Tabakatü'l-Arz (jeoloji), Fenn-i Mesâha, Hendese-i Ziraîyye Muallimi	Avadisyan Efendi
İlm-i Kimya, İlm-i Hesab, Bağcılık ve Bağçıvanlık Muallimi	Ali Osman Efendi
Sanayi-i Ziraîyye, İpekçilik, Hayvanât, Hikmet-i Tabîiyye (fizik) ve Resim muallimi	Onnik İhsan Efendi
Sarf Nahiv-i Osmanî, Fenn-i Mevâşi ve Baytarî, Hüsn-i Hatt Muallimi	Ali Haydar Efendi
Ser-Mubassır ve Şube muallimi	Salih Efendi
Amelliyat Muallim Muavini	Hasan Efendi
Muallim Muavini	İbrahim Efendi
İmam ve Ulûm-ı Dîniyye Muallimi	Mehmet Arif Efendi
Kitâbet, Coğrafya ve Tarih Muallimi	Fazlı Necib Efendi
İlm-i Nebâtât (Botanik)	Vitalis Efendi

1907 yılında mektebin muallim kadrosu 1902, 1905 ve 1906 yılındaki muallim kadrosuyla aynı nitelikte olmakla beraber kadroda birtakım değişiklikler yapıldığı görülmektedir. İlm-i nebâtât dersi Vitalis Efendi'den alınarak mektebin müdür muavini ve ilm-i servet (iktisat), ilm-i tabakatü'l-arz (jeoloji), fenn-i mesâha, muallimliğini yapan Avadisyan Efendi'ye verilmiştir. Hendese-i Ziraîyye muallimliğine Nesip Bey tayin edilmiştir. Onnik İhsan Efendi'nin sanayi-i ziraîyye, ipekçilik, hayvanât, hikmet-i tabîiyye (fizik), resim muallimiğine ek olarak arıcılık ve alâim-i ceviyye (meteoroloji) muallimliği yaptığı görülmektedir.[244]

1909 yılında Selanik Ziraat Mektebi'nin derecesinin ameliyat ziraat mektebinden âliye yükseltilmesi ile beraber mektebe yeni muallimler tayin edilmiştir. Ameliyat muallimliğine Halkalı Ziraat Mektebi amelliyat muallim muavini Hasan, hikmet-i tabîiyye ve alâim-i ceviyye muallimliğine Hikmet, fenn-i mevâşi ve baytarî muallimliğine Selânik Hara Müdürü Hasan Efendi, alât-ı ziraiye muallimliğine Nesip Bey, diğer muallimliklere Feyziye Mektebi Müdürü Ali Osman, Cezayir-i Bahri Sefid Orman Müfettişi Mehmed Zihni ve orman müfettişi muavinlerinden Haik tayin edilmiştir.[245]

---

[243] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1320 (1902), s. 388; 1322 (1904), s. 305; 1324 (1906), s. 242.
[244] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1325 (1907), s. 263.
[245] "Selanik Ziraat Mekteb-i Alisi", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Üçüncü Sene, Nr: 6, (27 Şevval 1327, 11 Kasım 1909) s. 97.

Tablo 14: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1910-1911 Senesi İdari ve Eğitim Kadrosu[246]

	Mezun Olduğu Okul ve yıl	Ders Saati	Aylık (Krş.)
Müdür Kanbiyan Efendi	1297 Fransa Grignon Ziraat Mektebi	-	3.000
Müdür-i Sani, Mesâha ve Mekanik Muallimi Cevdet Bey	1318 Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi	2	2.000
Hendese, İlm-i Cebir ve Hesab Muallimi Ali Osman Efendi	1304 Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi	4	1.200
Alâim-i Ceviyye Muallimi Haik Bey	1313 Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi	5	1.200
Kimya, Tabiat, ve Madeniyât Muallimi Zihni Efendi	1321 Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi	6	1.700
Servet, Muhasebe, Tavukçuluk, Arıcılık, İnşaat Muallimi Fazıl Bey	1324 Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi	7	1.500
Ameliyat-ı Ziraiyye Mualimi Lola Efendi	1310 Fransa Grignon Ziraat Mektebi	7	1.200
Bahçıvanlık, Eşcar-ı Müsmire, Balıkçılık, Böcekçilik ve Sanayi-i Ziraiye Muallimi Hikmet Bey	1323 Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi	3	1.200
İmâm ve Akaid-i Diniyye Mualimi Arif Bey	1307 Kurşunlu Medresesi	1	600
Fenn-i Mevâşi, Hayvanât ve Baytarî Muallimi Esad Bey	1322 Baytar-ı Âli Mektebi	5	600
Fransızca Mualimi İsmail Efendi	1317 Terakkî Ticaret Mektebi	2	300
Hıfzü's-sıhha Muallimi ve Mektep Baytarı Edhem Bey	1314'te Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun olmuş ve üç sene de Paris ve Londra'da Tıp eğitimi almıştır	2	750
Resm Mualimi Peraklis Efendi	1294 Bükreş Sanayi-i Nefise Mektebi	2	600
Mubassır Ali Efendi	1309 Selanik Ziraat Mektebi	-	400
Mubassır Süleyman Efendi	1315 Selanik Ziraat Mektebi	-	400

Balkan Savaşları'nda Selanik'in işgali nedeniyle mektebin kapatılmasından sonra müdür ve muallimlerin meslekleriyle ilgili diğer memuriyetlere tayin edilmeleri uygun görülmüştü. Bu doğrultuda Ziraat Nezâreti, Rumeli vilâyetlerinde açıkta kalan ziraat memurlarını birleştirmek üzere bu memurları Anadolu ve Arabistan vilâyetlerine ziraat müdürü olarak görevlendirdi. Bu memurlar arasında Selânik Ziraat Mektebi muallimleri de mevcuttu Mektebin müdürü Kalavas Efendi, İstanbul Vilâyeti Ziraat Müdürlüğü'ne,

[246] BOA. T.ZTİ. Nr: 3056/53, (8 Kanun-ı Sani 1327, 21 Ocak 1912).

mektebin muallimlerinden Zihni Bey Mamüratülaziz Ziraat Müdürlüğü'ne, mektebin alât-ı ziraîyye ve saky ve irvâ' mualimi Daniş Bey Alât-ı Ziraîyye ve Saky ve İrvâ' Seyyar Memurluğu'na, Artin Hallaçyan Erzurum Çiftlik Mektebi Müdürlüğü'ne, mektebin ameliyat mualimi Aristidi Maraş Sancağı Ziraat Müdürlüğü'ne, mektebin muallim muavini Ali, Uşak Kazası Ziraat Muallimliği'ne tayin edilmiştir.[247]

2. Mektebin Müstahdem Kadrosu

Selanik Ziraat Mektebi'nde eğitim ve idarî personelin yanı sıra mektebin bir takım hizmetlerini yürütmek üzere müstahdemler istihdam olunmaktaydı. Mektebin müstahdemleri idarî personel tarafından tayin edilirdi.[248] Bunlardan çiftçi başı, ahır memuru ve bahçıvan kendilerine ait vazifelerini yerine getirmekten başka mektebin öğrencilerine ameliyat-ı ziraîyyeyi uygulamalı bir şekilde öğretmekle mükellefti.[249]

2.1. Çiftçi Başı

Tarlalardaki zahirenin ekilip, biçilmesi ve temizlenmesi, ambarlara konacak olan hububatın, alet ve edevatın muhafazası ile görevlendirilmişti. Ayrıca hayvanların yemlerini ameliyat mualliminin tespit ettiği miktarda ahır memuruna teslim eder ve yanaşmaların vazifelerini yerine getirmesine nezâret ederdi.[250]7

2.2.Ahırlar Memuru

Ahırları temizlemek, hayvanların yemlerini vermek, hayvanlardan hastalanan olursa durumu ameliyat muallimine veya müdüre bildirmekle mükellefti. Hayvanların tedavisi için gerekli olan ilacı ahırlar memuru verirdi. Ayrıca sığırtmaç ve çobanın görevlerini yerine getirmesine nezâret ederdi.[251]

---

[247] "Tashih", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Yedinci Sene, Nr: 8, (18 Ramazan 1331, 21 Ağustos 1913) s. 136; "Ziraat Teşkilatı", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Yedinci Sene, Nr: 9, (16 Şevval 1331, 18 Eylül 1913), s. 150.

[248] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093, Lef 2; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur*, 1. Tertip, Cilt: 6, s. 920.

[249] BOA. İ.MMS. Nr: 118/5093 Lef 3; "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi", 12 Recep 1308 ve 9 Şubat 1306, *Düstur,* 1. Tertip, Cilt:6, s. 921-922.

[250] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 5.

[251] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 5.

2.3. Korucular

Mektep ve çiftliğin güvenliğini sağlamakla yükümlü olup geceleri binanın etrafında dolaşırdı. Ekinler olgunlaştığı zamanlarda tarlaları gezer ve tarlaya dışarıdan hayvan girdiği zaman hemen yakalayıp durumu mektebin müdürüne bildirirdi.[252]

2.3. Bahçıvanlar

Ağaç ekmek ve budamak, sebze ve meyve bahçelerinde mevsime göre sebze ve meyve yetiştirmekle mükelleftir. Ayrıca kendisine teslim edilen alet ve edevatı muhafaza etmekle görevlendirilmiştir.[253]

2.4. Aşçı

Öğrencilerin mevcuduna göre tertip edilmiş olan günlük yiyecekleri yemek saatinde hazırlamak ve mutfak takımlarını muhafaza etmekle mükellefti.[254]

2.5. Kapıcılar

Mektebe giriş ve çıkışları kontrol etmek, öğrencileri ziyarete gelen kişileri mektep idaresine haber vermek, ameliyat vakitleri dışında geceleri elinde izin belgesi olmayan talebe ve hizmetlileri içeri almamak, mektebe giren kişilerin isim ve şehirlerini deftere kaydetmek ile görevlendirilmişti.[255]

2.6. Yanaşma

Çiftçi başının maiyetinde bulunurlardı. Koşu hayvanlarının yemlerini zamanında vermek, bu hayvanların bakımını yapmak ve tarlalarda kendilerine verilen hizmeti yerine getirmekle görevlendirilmişlerdi.[256]

2.7. Sığırtmaç ve Çoban

Kendilerine emanet edilen hayvanatın korumak, dışarıda otlatılan hayvanlara nezâret etmek ve bu hayvanların bakımını yapmakla mükellefti. Sığırtmaç ve çoban müstahdemler

[252] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 5.
[253] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 5.
[254] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 5.
[255] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 5.
[256] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 4.

için belirlenmiş olan saatte kalkarak iş başı yapardı. Ayrıca kendilerine verilen işlerde belirlenen saatlerde gelmeye mecburdu.[257]

2.9. Mevsimlik Amele

Selanik Ziraat Mektebi öğrencilerinin orak ve harman mevsimlerinde imtihân ile meşgul olmaları ve Temmuz ayı sonunda memleketlerine dönmeleri nedeniyle numune çiftliği tarlalarının öğrenciye ektirilmesi ve toplatılması mümkün olmayacağından mektepte üç ay müddetle mevsimlik amele istihdam olunmaktaydı.[258] 1899 yılında harman ve orak mevsiminde çalıştırılan amele ve diğer masraflar için Tablo 15'te gösterilen ücret ödenmekteydi.[259]

Tablo 15: Selanik Ziraat Mektebi'nde Harman ve Orak Zamanı İstihdamı Lazım Gelen Amele ile Diğer Masraflar

	Para (Kuruş)
Üç Ay İstihdam Olunacak 10 Adet Amele	4.500
Orak ve Harman Masrafları İçin Ayrılan	1.000
Maden kömürü (7 Tonilato)	1.057
Toplam	6.557

Mektebe eklenen binaların ve bahçelerin artması dolayısıyla sözü edilen müstahdemler dışında mektepte daha fazla müstahdem çalıştırılmaya başlamıştır. Tablo 16'da 1909 yılında istihdam edilen müstahdemler ve maaşları gösterilmektedir.[260]

Tablo 16: Selanik Ziraat Mektebi'nin 1909 Senesi Müstahdem Kadrosu

	Aylık (Kuruş)
Ambar ve Kiler Memuru Mustafa Efendi	300
Aşçı Başı Eyüb Ağa	250
Aşçı Yamağı Hamdi	120
Korucu Hurşid	114
Bahçıvan Yorgi	200
Bahçıvan Yamağı İlya	100
Bahçıvan Yamağı Adnaş	100
Bahçıvan Yamağı Vasil	100

[257] BOA. ŞD. 1190/24, Lef 4.
[258] BOA. T.d. 2186, (9 Muharrem 1317, 20 Mayıs 1899) s. 43.
[259] BOA. T.d. 2186, s. 42.
[260] BOA.TFR. I.M. 24/2382, Lef 10.

Çoban Peradlis	140
Çoban Yamağı İbrahim	130
Çoban Yamağı Mustafa	70
Sığırtmaç Mehmet	114
Sığırtmaç Yamağı Mustafa	76
Hademe Hasan	102
Hademe Yamağı Foçu	76
Süthane Hademesi Panayod	114
Yanaşma Foçu	125
Yanaşma Kamil	133
Seyis Dafçe	150
Korucu Dimitri	30
Üç Ay İstihdam Olunan Sebze Bahçıvanı Adnaş	114
Üç Ay İstihdam Olunan Muvakkit Yanaşma Karayani	114
Üç Ay İstihdam Olunan Orak ve Harman Zamanı Çalıştırılacak Amele	115

3. Selanik Ziraat Mektebi Muallimleri'nin Osmanlı Ziraatine Katkıları

3.1. Vitalis Efendi

İbtidaî tahsilini Selanik Alyans Mektebi'nde tamamladıktan sonra, 1885'te Mekteb-i Sultanî ve 1887'de Fransa Montpellier Ziraat Mektebi'ni bitirmiştir. Osmanlıca, İbranice, Fransızca dillerine hakim olmasının yanı sıra Rumca'ya da aşinadır. Musevi milletine mensuptur.

Vitalis Efendi 5 Kasım 1889 tarihinde 1.500 kuruş maaşla Selanik Vilayeti Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numûne Çiftliği'ne müdür tayin edildi. Daha sonra aynı mektepte 400 kuruş maaşla ilm-i nebâtât (botanik) muallimi olarak görevlendirildi. Selanik Ziraat Mektebi'nde müdürlük yaptığı sırada 1896 yılında Selanik ve Kosova Vilâyetleri Ziraat Müfettişliği'ne, 1897'de Bursa Ziraat Mektebi'ni ıslah etmek üzere 60 günlüğüne memur olarak ve 1899 yılında Selanik Vilâyeti'ndeki hayvanları muayene etmek üzere atandı. 1902 yılında Selanik ve Kosova Vilâyeti Ziraat Müfettişliği, ziraat müdürlüğüne tahvil olundu. Üstün hizmetleri dolayısıyla 1891'da salise, 1899'da saniye rütbesiyle taltif edildi.

Bitki ve hayvan hastalıklarının tedavisinde etkin rol oynamıştır. Bu alanda ilk olarak İzmir üzüm bağlarında zuhur eden filoksera hastalığını önlemek amacıyla teşkil edilmiş olan heyette 1888 yılında görev almıştır. İzmir filoksera heyetindeki görevi 460 gün sürmüş ve kendisine günlük 60 kuruş maaş bağlanmıştır.[261] Selanik Vilâyeti'nde ziraat müdürü iken ipekböceklerinde görülen karataban hastalığını önlemek amacıyla girişimde bulunmuştur. Bu amaçla 1905 yılında Selanik'te ipekböceği tohumu üretiminin düşme

[261] BOA. DH. SAİD.d. 96/107.

sebebi ve vilâyette ipekçiliğin yeniden ihyası için neler yapılması gerektiği hakkında rapor hazırlamıştır. Raporda; Selanik'e gelen ipek tohumlarının üçte birlik kısmının Avrupa'dan ithal edildiği ve diğer bir kısmının da Bursa'dan 75 bin kutu civarında alındığını ifade etmektedir. Avrupa'dan ve Bursa'dan alınan ipekböceği tohumlarıyla vilâyette yıllık 1 milyon 200 bin kg ipekböceği tohumu üretilmektedir. Bu hesaba göre üretilen ipek tohumlarından bir kutuya 17 kg isabet etmektedir. Vitalis Efendi bu rakamın düşük olduğunu bir kutuda en az 35, en fazla da 40 kg ipekböceği tohumu gelecek kadar üretim yapılmasını, hatta yıllık üretimin 2 milyon 625 bin kg'a kadar çıkarılması gerektiğini söylemektedir. İpekböceği tohumu hasılatının bu kadar düşük olamasına gerekçe olarak Avrupa'dan ithal edilen tohumların büyük bir kısmının karataban veya baygınlık adı verilen hastalığı taşımasını göstermektedir. Bu hastalığın Selanik'e girişini önlemek için ipek tohumu ithalinin yoğun olarak yapıldığı üç ayda, tohumları muayene etmek üzere vilâyetin gümrük dairesine bir memur tayin edilmesini tavsiye etmektedir. Bu memur hastalıklı olan tohumların girişine izin vermemelidir. Tayin edilmesi planlanan memur ziraat mektebi mezunu olanlardan seçilmelidir. Bu memura 100 kuruştan 3 aylık 300 kuruş maaş bağlanmalıdır.[262] Vitalis Efendi'nin hazırlamış olduğu bu rapor sayesinde Selanik gümrük dairesinde hastalık taşıyan ipek böceği tohumlarının muayene edildiği bir komisyon oluşturulmuştur. Sultan II. Abdülhamit'in 1905 tarihli iradesine uygun olarak teşkil edilen bu komisyon vilâyet ziraat müdürü ile Düyûn-u Umûmiyye İdaresi'nden bir üye, Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'ne üye iki fen memurundan oluşmaktaydı. Komisyonun görevi, Selanik'e Avrupa'dan ithal edilen ipek böceği tohumlarının muayene edilmesi, muayene edilen tohumların sağlıklı olması durumunda girişine müsaade edilmesi, Karataban hastalığı taşıyan tohumların iade edilmesi ve eğer bu mümkün olmazsa sorumluluk kabul edilmeksizin imha edilmesiydi.[263] Selanik'te teşkil edilen bu komisyona memur olarak Selanik Ziraat Mektebi muallimi ve Harir Dârüttalimi müdürü Onnik İhsan Efendi tayin edilmiştir.[264]

---

[262] BOA. TFR. I.SL. Nr: 61/6097, (9 Zi'lka'de 1322, 15 Ocak 1905); BOA. T.ZTİ. Nr: 3044/109, Lef 1 (24 Rebiü'l-evvel 1323, 29 Mayıs 1905).

[263] BOA. DH.MKT. Nr: 1036/6, Lef 2 (10 Şevval 1323, 8 Aralık 1905); BOA. DH. MKT. Nr: 1036/6, Lef 1 (3 Kanun-ı evvel 1321, 16 Aralık 1905); BOA, BEO. Nr: 2850/213709, Lef 2 (29 Safer 1324, 24 Nisan 1906); BOA. BEO. Nr: 2817/211253, (4 Rebî'ül-evvel 1324, 28 Nisan 1906); Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu…*, s. 207.

[264] BOA. BEO. Nr: 3290/246750, Lef 2 (3 Rebî'ül-evvel 1326, 5 Nisan 1908).

3.2. İbrahim Edhem Soysal

Mülkiye'nin idadî ve âli bölümünde öğrenimini tamamladı. 1887'de Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kalemi katipliğine tayin edilerek devlet hizmetine girdi. 1888'de Maliye Nezareti katipliğine, 1890 yılında da aynı nezaretin Mektubi Kalemi ikinci katipliğine getirildi. Bu görevden sonra öğretmenlik mesleğine geçti. 1891 yılında Selanik Ziraat Mektebi müdür muavinliği ve ziraat nazariyatı dersi muallimliği, daha sonra da Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi riyaziye muallimliği yaptı. Bu göreve devam ederken Ziraat Nezareti Heyet-i Fenniye birinci şube katipliğine, daha sonra ek görev olarak Halkalı Baytar Mekteb-i Âlisi fizik dersi muallimliğine, 1900'de ise İstanbul Mekteb-i Sanayi-i Osmani müdürlüğüne getirildi. 1910 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti, Sanayi Umum Müdürlüğü'ne ve Ziraat Bankası İdare Meclisi azalığına tayin edildi. 1911 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti hesabına Avrıpa'da öğrenim gören öğrencileri teftiş etme vazifesi ile de görevlendirildi. 1914'te Ticaret ve Ziraat Nezareti müsteşarlığına yükseldi. Aynı yıl ziraat ve baytar mekteplerindeki görevlerinden ayrıldı. 1916'da Şûrâ-yı Devlet Maliye ve Nafia Dairesi azalığına, 1920 yılında da Şûrâ-yı Devlet reisliğine getirilerek dördüncü Ahmed Tevfik Paşa kabinesine girdi. Saltanatın ve İstanbul Hükümeti'nin TBMM'ce kaldırılması üzerine emekliye sevk edildi. İbrahim Edhem Bey üçüncü rütbeden Mecidi Nişanı, Gümüş İftihar, Hicaz Demiryolu ve Gümüş İmtiyaz madalyaları almıştı. Ayrıca iyi derecede Fransızca biliyordu. *Fenn-i Mesâha-i Arâzi, Harita Ahz ve Tersimi, Usûl-ı Tesviye* adlı bir eseri mevcuttur. Eser kadastro ve haritacılık konularını ihtiva etmektedir.[265]

3.3. Suad Bey

Dersaadet Mekteb-i İbtidaîyyesi ve Gülhane Rüştîye-i Askerîyyesi'nde eğitim almıştır. Eğitimine Mekteb-i Mülkiye'de devam etmiş ve bu mektebin idadî ve âli bölümlerinden mezun olmuştur.[266] 1891'de Ziraat Müdürü Nuri Efendi döneminde Avrupa'ya devlet bursu ile ziraat eğitimi almak üzere gönderilen öğrenci grubu arasındaydı.[267] Fransa'da Ziraat Ameliyat Mektebi ve Grand Jouan Ziraat Mektebi'ni bitirmiştir. İleri derecede Fransızca bilmektedir. 1896 yılında, 600 kuruş maaş ile Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nde fenn-i mevâşi, tabakatü'l-arziye (jeoloji), fenn-i eşcar

[265] Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu), Cilt:2, İstanbul 2000, s. 572-573.
[266] BOA, DH. SAİD.d. 170/ 447.
[267] Mustafa Gençoğlu "Sultan II. Abdülhamid'in Yurtdışı Eğitim Politikası" *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı 2, Temmuz 2014, s. 47.

(ormancılık), balıkçılık, bahçıvanlık ve Fransızca muallimliğine tayin edildi. 1899 yılında aynı mektepte müdür olarak görevlendirildi. Selânik Ziraat Mektebi'ndeki müdürlük ve muallimliği dolayısıyla maaşı 2.000 kuruşa yükseldi. 1909 yılında 1.000 kuruş maaşla Halkalı Ziraat Mektebi'ne müdür olarak atanmıştır.[268]

3.4. Nişan Kalfayan

Tahsilini Fransa'da Montpellier'de bulunan yüksek ziraat mektebinde yaptıktan sonra 1886'da Saumur şehrinde staj gördü.[269] 1893-1895 yılları arasında Selanik Ziraat Mektebi'nde müdür muavini ve ameliyat muallimliği yaptı.[270] 1904 yılında Kitapçı Karabet Efendi ile çıkarmaya başladıkları Resimli Ziraat Gazetesi'nde başyazarlık yaptı. 1910 yılında Ziraat Nezâreti'nde memur olan Süleyman Bey'in katılımıyla Osmanlı'daki ilk ziraat takvimini çıkardı. Uzun yıllar Ziraat Vekâlet'inin fen kısmında müdür muavini olarak görev aldı. Bu sırada Halkalı Ziraat Mektebi'nde ipekçilik ve ziraat-i hususiye mualimiydi. Berberyan Mektebi'nde de ziraat dersleri verdi. 1914 senesinde müşavir, köy ekonomisti, Ziraat ve Ticaret Nezareti köy ekonomi mütehassısı ve müdür muavini idi. Kalfayan Efendi'nin gazete ve dergilerde yayımladığı makaleleri ve eserleri şunlardır;

1. Bağcılık", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 32, 20 Şaban 1323; Sayı 33, 27 Şaban 1323, s. 395-397; Sayı 40, 1 Zi'lka'de 1323, s. 453-454; Sayı 43, 10 Zi'lka'de 1323, s. 479-480; Sayı 45, 5 Muharrem 1324, s. 493-494'de yayınlanmıştır.
2. "Bağçevanlık" *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 3, 23 Muharrem 1323, s. 31-34; Sayı 4, 30 Muharrem 1323, s. 46-47; Sayı 5, 7 Safer 1323, s. 58-60; Sayı 8, 28 Safer 1323, s. 93-95.
3. "Bazı Nebâtât Tohumlarının Çimlenme Müddeti", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 39, 17 Şevval 1323, s. 445-447.
4. "Eşcâr-ı Gayr-ı Müsmire" *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 35, 12 Ramazan 1323, s. 418-420.
5. "İpekçilik" *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 2, 16 Muharrem 1323, s. 17-19; Sayı 3, 23 Muharrem 1323, s. 34-36; Sayı 4, 30 Muharrem 1323, s. 41-46;

---

[268] BOA, DH. SAİD.d. 170/ 447.
[269] Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, Cilt: 1, (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu) İstanbul 2006, s. 532.
[270] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1311 (1893) s. 149; 1312 (1894) s. 123; 1313 (1895) s. 127.

Sayı 7, 21 Safer 1323, s. 79-82; Sayı 10, 13 Rebî'ül-evvel 1323, s. 116-118; Sayı 13, 4 Rebî'ül-ahir 1323, s. 158-160; Sayı 14, 11 Rebî'ül-ahir 1323, s. 170-171; Sayı 31, 16 Şaban 1323, s. 371-375; Sayı 31, 20 Şaban 1323; 377-380; Sayı 36, 19 Ramazan1323; s. 424-428; Sayı 39, 17 Şevval 1323, s. 447-449; Sayı 40, 1 Zilkade 1323, s. 458-460; Sayı 45, 5 Muharrem 1324, s. 496-498; Sayı 46, 17 Muharrem 1324, s. 501-504'te yayınlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ipekçiliğin genel durumu, ipekçilik merkezlerinde kurulan ipek fabrikaları, dut fidanlığı kurulması, ipek böceği tohumlarının kışlaması, böcekhanenin temizlenmesi gibi konuları içermektedir.

6. "Sazlık ve Bataklık Yerlere Mahsus Yeni Bir Patates Cinsi", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 35, 12 Ramazan 1323, s. 127-128'de yayınlanmış bir makaledir. Sazlık ve bataklık sahalarda yetişen yeni bir patates türünden bahsedilmektedir.
7. "Tarla Fareleri", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 9, 20 Rebî'ül-evvel 1323, 416-418'de yayınlanmış bir makaledir. Tarla farelerini yok etme usulünden bahsetmektedir.
8. "Ziraat", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 41, 15 Zi'lka'de 1323, s. 469-470'de yayınlanmış bir makaledir. Ekin tarlalarına zarar veren bitkilerden tarla hardalı ve ekin tohumlarının ilaçlanması hususlarından söz eder.
9. "Ziraat Alat ve Edevatı", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 33, 27 Şaban 1323, s. 392-395'te yayınlanmıştır. Makalede ziraatta kullanılan ilaçlardan söz edilir.
10. *Dut Fidanlığı*, İstanbul, İkramiyeli Matbaa, 1329; Eserde dut bahçesinin meydana getirilmesi, iyi dut tohumlarının seçilme usulü, bu tohumların nereden temin edildiği, dut tohumu ziraatının mevsimi ve usulü dut fidanlarının tımarı ve fidanlıkların kurulması gibi konuları ihtiva eder.
11. "İpekçilik" *Resimli Çiftçi Mecmuası*, Sayı 1, 1325, s.12-15; İpekböceği yetiştirilmesi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Ayrıca ipek imali ve sanayisinden bahsetmektedir.
12. "İpekçilik- Memâlik-i Mahrûse-i Şâhâne'de İpekböcekçiliği", *Ceride-i Baytariye ve Ziraiye*, Dördüncü Sene, Sayı 19, 15 Mayıs 1319, s. 293-294; Osmanlı'da

ipekböcekçiliğinin nasıl yapıldığını anlatarak geliştirme çareleri konusunda fikir vermektedir.[271]

3.5. Ahmet Nesib Bey

Tahsiline Çanakkale Kilidü'l-bahir Mekteb-i İbtidası'nda başlamış olup İstanbul'da Mekteb-i Sultaniye'de öğrenimine devam etmiştir. Avrupa'da ziraat alanında eğitim almak üzere tertip edilen imtihanda başarılı olarak eğitim masrafları Fransa hükümeti tarafından ödenmek üzere 100 frank tahsisatla Fransa'da Grignon Ziraat Mektebi'ne girmeye hak kazanmıştır. 1894 yılında Fransa'daki eğitimini tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür. Aynı yıl Sivas Numune Çiftliği Müdürlüğü'ne tayin edilmiş ve Trabzon vilâyetinde icra ettirilen patates ziraatını muayeneye memur edildiği 13 Temmuz 1894 tarihine kadar bu görevde kalmıştır. 1895 yılında Bursa Ziraat Mektebi'ne vekâleten atanmasının ardından 1896'da bu göreve asaleten tayin edilmiş, ancak 1897 yılında Bursa Ziraat Mektebi Müdürlüğü vazifesinden istifa etmiştir. 1903'te 1400 kuruş maaşla Halkalı Ziraat Mektebi alat-ı ziraiyye ve ameliyat muallimliğine tayin edilmiştir. 1906 yılında Selanik Ziraat Mektebi muallimliğine getirilmiştir. Selanik Ziraat Mektebi'nde muallimlik yaparken 1906'da Selanik Vilâyeti Ziraat Müdürlüğü'ne ve Muayene-i Hayvaniyye Muamelâtı Vazife-i Teftişesi'ne tayin edilmiştir.[272]

3.6. Ali Haydar

İlk ve orta öğrenimini Konya'da tamamladıktan sonra 1898 yılında Halkalı Ziraat Mektebi'nden mezun oldu. 1899 yılında devlet hizmetine girerek Beyrut Orman İdaresi'ne atandı. 17 Aralık 1900 tarihinde Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'ne muallim olarak tayin edildi. 29 Eylül 1909 tarihinde Hüdavendigâr Vilâyeti Ziraat Müdürlüğü'ne getirildi. Ek görev olarak Bursa Ziraat Ameliyat Mektebi'nde muallimlik yaptı. Bu görevde iken Osmanlı Mebu'san Meclisi'nde III. Dönemi (4 Mart 1914) seçimlerinde Konya'dan milletvekili seçildi. 21 Aralık 1918 tarihinde meclisin kapatılması üzerine yasama görevinden ayrıldı. 1920-1923 yıllarında Konya Vilâyeti Genel Meclisi Üyeliği ve İstiklâl Savaşı sırasında Tekâlifi Milliye Komisyonu Başkanvekilliği görevinde bulundu. 1924 yılında Konya Ziraat Müdürlüğüne atandı. 5 Ocak 1928-20 Şubat 1930 arası Ankara Şehremaneti Bahçeler Müdürlüğü yaptıktan sonra 24 Şubat 1930 tarihinde Konya Numune

[271] İhsanoğlu, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki…*, s. 532-537.
[272] BOA. DH. SAİD.d. 185/194.

Çiftliği ve Hayvan Islahat ve Teksiri Müessesesi Müdürlüğü'ne tayin edildi. T.B.M.M.'nin IV. Dönem seçimlerinde (1931-1934) Konya milletvekili seçildi.[273] Bursa Ziraat Mektebi fenn-i mevâşi muallimi iken kaleme aldığı eserler şunlardır;

1. *Fenn-i Mevâşi*, Bursa Matbaa-i Vilayet, 1327, 258 sayfa; Bu kitap iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda fenn-i mevaşinin (hayvanlar ve hayvan yetiştirme) genel prensiplerinden bahsedilir. İkinci kısım fenn-i mevaşi detayları ile anlatılmaktadır. Bu bölümde; Toynaklı hayvanlar, beygir ırkları, bunların çoğaltılması ve ıslahı, toynaklıların denge kabiliyeti, sığırlar, süt üretimi, sığırların etinden faydalanma, küçükbaş hayvanlar, genel besicilik hastalıkları, çiftçinin kullanabileceği ilaçlar anlatılmaktadır.
2. *Haşhaş Ziraati*, Bursa Matbaa-i Vilayet, 1326; Bu eserde haşhaşın ekimi ve yetiştirilmesi, afyon üretimi, haşhaş ziraatında karşılaşılan haşereler ve bunlarla mücadele yolları anlatılmaktadır.[274]

3.7. Tevfik (Ortaç)

1896'da Halkalı Ziraat Mektebi'nden mezun oldu. Selanik Ziraat Mektebi'nde fenn-i mevâşi ve eşcâr muallim muavinliğinin ardından bu derslerin muallimi oldu. 1898 yılında Selanik Orman Müfettişliği Kontrol Memurluğu'na, 1903'te Serez ve Drama Orman Müfettişliği'ne, 1906'da Selanik Merkez Sancağı Orman Müfettişliği'ne atandı. Selanik'in kaybedilmesi üzerine İstanbul'a nakledildi. 1912'de Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde Merkez Müdürlüğü'ne 1916'da Orman Umum Müdürlüğü'ne tayin edildi. Mütarekenin ilanıyla bu vazifesinden ayrıldı. Bundan sonra uzun bir müddet İstanbul Belediye Meclisi Azalığı yaptı. Ziraat ve ormancılık üzerine çeşitli makaleler yayınlamıştır.

1. "Hamız-ı Fosforun Ehemmiyeti ve Fosforlu Gübrelerin Lüzum-ı İstimâli", *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, Sayı 6, 19 Kanun-ı Sani 1325, s. 3-4; Sayı 7, s. 2-4'te yayınlanmıştır. Makalede fosforik asidin bitki ve hayvanlar üzerindeki etkisinden söz edilmektedir.
2. "Islahat-ı Umumiye Layihası", *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Sayı 12, s. 341'de yayınlanmıştır. Tevfik (Ortaç) bu makaleyi muamelât müfettişlerinden

[273] Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931 – 1935)*, Cilt: 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 378-379.
[274] Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki…*, s. 756-757.

Süleyman ile yazmıştır. Makalede ormanların öneminden, kullanımından, orman teşkilatından bahsedilmektedir.

3. "Ormanlarımızın Tezyid-i Varidâtı Nasıl Mümkündür?", *Orman Mekteb-i Alisi Mecmuası*, Sayı 1, s. 5-9 Eylül 1333; Sayı 2, s. 34-37'de yayınlanmıştır. Ormanlardan daha fazla ürün alınabilmesi ve faydalanılabilmesi için neler yapılması gerektiğinden bahsedilmektedir.
4. "Zer'iyyat, Tohumluk ve Tohum Nedir?", *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl 2, Sayı 6, s. 285-288; Sayı 7, s. 293-296'da yayınlanmıştır. Makalede tohumun tanımına, Osmanlı Devleti'ndeki tohumların nasıl ıslah edileceğine, tohumun gereksinim duydukları maddeler ve tohumların temizlenmesi konularını ihtiva etmektedir.
5. "Ziraat-i Umumiye, Tohumluk, Tohum Nedir?", *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl 2, Sayı 9, 20 Ramazan 1336, s. 328-330; Sayı 10, 20 Şevval 1336, s. 347-349'da yayınlanmıştır. Makalede tohumlardan, tohumların ne zaman ekileceğinden, tohum hastalıklarından ve bunların tedavilerinden bahsedilmektedir.
6. "Ziraatimiz Karşısında", *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, Sayı 1, 23 Kanun-ı Evvel 1325, s. 3-4'te yayınlanmıştır. Makalede Osmanlı topraklarından yeteri kadar istifade edilemediğinden, ziraatın yeterince geliÇtirilemediğinden ve geliştirilmesi için neler yapılması gerektiğinden bahsetmektedir.
7. "Ziraat'te Edvar-ı Tekâmül", *İkramiyeli Ziraat Gazetesi*, Sayı 4, 29 Kanun-ı evvel 1325, s. 2-4'te yayınlanmıştır. Makalede ziraatın başlangıcında ve yayılmasında kullanılan aletlerden, sabandan ve elektriğin ziraatta kullanıldığı döneme kadar ziraatın nasıl geliştiğinden bahseder.[275]

3.8. Ohannes Avadisyan

Mekteb-i Sultani'den mezun olmuştur.[276] 1891 yılında Ziraat Müdürü Nuri Efendi döneminde Avrupa'ya gönderilen öğrenci grubu arasında yer aldı ve Almanya'nın Bonn şehrinde Ziraat Mekteb-i Alisi'ni bitidi.[277] Selanik Hamidiye Ziraat Mektebi muallimi iken *Hendese-i Miyyahiye* adlı kitabı kaleme aldı. Kitapta, su mühendisliği işlenmektedir. Ayrıca ziraî alanların sulanması, sulama usulleri, bu konudaki tarihi deneyimler, sulamada

[275] İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 884-886.
[276] İhsanoğlu, a.g.e., Cilt: 1 s. 308.
[277] Gençoğlu "Sultan II. Abdülhamid'in Yurtdışı…", s. 47; Keskin, *a.g.m.*, s. 164.

kullanılan eski yöntemler, su kanalları, hendekler ve su yolları kitapta işlenen konular arasındadır.[278]

3.9. Onnik İhsan

Halkalı Ziraat Mektebi'nden birinci dereceden şahâdetnâme ile mezun olmuştur.[279] Selanik Ziraat Mektebi'nde sanayi-i ziraîyye, ipekçilik, hayvanât, hikmet-i tabîiyye, resim, arıcılık ve alâim-i ceviyye (meteoroloji) muallimliği yapmıştır.[280] 1905 yılında Selanik Ziraat Mektebi'ne bağlı Harîr Dârüttalimi'nde müdür olarak tayin edilmiştir.[281] 1909 yılında aynı mektepte müdür muavinliği görevine getirilmiştir.[282] Mart 1910'da Aydın Vilâyeti Ziraat Müfettişliği'ne atanmıştır.[283] 1917 yılında ise İzmir'de Seydiköy Bağcılık ve Bahçıvanlık Mektebi Müdürü idi. İhsan Efendi Selanik Ziraat Mektebi'nde muallim ve mektebe bağlı Harîr Dârüttalim'de müdür iken Resimli Ziraat Gazetesi'nde ipekçilik, arıcılık, mikroskop, peynir ve tereyağ imali konusunda makaleler kaleme almıştır.

1. "Arıcılık", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 15, 18 Rebî'ül-ahir 1323, s. 183-184; 1 Zi'lka'de 1323, s. 482-483; Arıcılık hakkında detaylı bilgi vermektedir.

2. "Aynı Sene Zarfında Üç Defa Mahsul Veren Bağdad Cinsine Mensup İpekböceği Tohumu", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 14, 11 Rebî'ül-ahir 1323 s. 172; Makalede Bağdad Cinsine Mensup İpekböceği hakkında bilgi vermektedir.

3. "İpekçilik", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 24, 2 Cemâziye'l-ahir 1323 s. 287-291; Sayı 38, 1 Şevval 1323 s. 441-442'de yayınlanmıştır. Osmanlı'da ipek üretimi esnasında yaşanan sorunlar, ipekböceği hastalıkları ve bu hastalıkların tedavi yöntemi, bu hastalıkların üreticiye verdiği zarar hakkında bilgi vermektedir.

4. "Mikroskop Yani Hurdebin", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 21, 1 Cemâziye'l-ahir 1323 s. 255-256; Sayı 23, 27 Şaban 1323, s. 399-400; Mikroskopun icadından, kullanımında ve bu aletin kısımlarından bahseder. Ayrıca mikroskopun ipekböcekçiliğinde nasıl kullanılacağını anlatır.

---

[278] İhsanoğlu, a.g.e., Cilt: 1 s. 308.
[279] BOA. ŞD. Nr: 534/29, Lef 3 s. 3, (7 Haziran 1320, 20 Haziran 1904).
[280] *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 1320 (1902), s. 388; 1322 (1904), s. 305; 1324 (1906), s. 242; 1325 (1907), s. 263.
[281] BOA. ŞD. Nr: 535/32, Lef 3 (19 Şaban 1323, 19 Ekim 1905).
[282] "Selanik Ziraat Mekteb-i Alisi", Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Üçüncü Sene, Nr: 6, (27 Şevval 1327, 11 Kasım 1909) s. 97
[283] BOA. T.ZTİ. Nr: 3055/68, (18 Şubat 1325, 3 Mart 1910).

5. "Sanayi-i Ziraiye: Tereyağı İmal Etmek İçin Rehber-i Ameli", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 8, 28 Safer 1323 s. 95-96; Sayı 9, 6 Rebî'ül-evvel 1323, s. 107-108; Sayı 13, 4 Rebî'ül-ahir 1323, s. 156-158; Sayı 15, 18 Rebî'ül-ahir 1323, s. 181-183; Sayı 16, 25 Rebî'ül-ahir 1323, s. 188-192; Sayı 17, 3 Cemâziye'l-evvel 1323, s. 207-208; Sayı 18, 10 Cemâziye'l-evvel 1323, s. 216-218; Sayı 19, 17 Cemâziye'l-evvel 1323, s. 227-229; Sayı 20, 24 Cemâziye'l-evvel 1323, s. 235-238; Sayı 21, 8 Cemâziye'l-ahir, 1323, s. 267-268; yayınlanmıştır. Sütün bozulup fenalaşmasının önlenmesi ve tereyağ yapımı gibi konuları içermektedir.

6. "Sanayi-i Ziraiyye: Yerli Kaşar Peynirinin Suret-i İmali", *Resimli Ziraat Gazetesi*, Birinci Sene, Sayı 10, 13 Rebî'ül-evvel 1323, s. 114-116; Sayı 11, 20 Rebî'ül-evvel 1323, s. 129-130; Sayı 12, 27 Rebî'ül-evvel 1323, s. 143-144; Makalede yerli kaşar peynirinin imalinden, imalindeki eksikliklerden ve bu eksikliklerin çarelerinden bahsetmektedir.[284]

3. 10. Pol Kalavas

Pol Kalavas, Ziraat Müdürü Amasyan Efendi'nin girişimiyle 1880'de Fransa'ya gönderilen sekiz öğrencinin arasındaydı. Ziraat tahsili görmek üzere Mehmed Nuri Bey ile Paris Ziraat Dârülfünûn'a gönderilmiştir.[285] Kalavas Efendi, Paris'ten döndükten sonra Suriye Vilâyeti'ne ikinci sınıf ziraat müfettişi olarak tayin edilmiştir.[286] İstanbul Vilayeti Ziraat Müdürü iken Selanik'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği sırada müdürlük yaptığı Selanik Ziraat Mektebi'nin eşyası ile sanayii beratı ve madalyasını muhafaza edemediği gerekçesiyle Divân-ı Harbî Örfî Mahkemesi'nce yargılanmıştır. Mahkeme tarafından bir ay hapis ve üç yıl memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırılmıştır.[287] Kalavas Efendi bir aylık hapis cezasını tamamladıktan sonra Sultan Mehmet Reşad'ın iradesi gereği memuriyetten mahrumiyet cezası afv olunmuştur.[288]

---

[284] BOA. T.ZTİ Nr: 3055/68, (18 Şubat 1325, 3 Mart 1910).
[285] Gençoğlu, *a.g.m*., s. 46.
[286] Keskin, *a.g.m.*, 162.
[287] BOA. İ.HB. Nr: 162/33, Lef 1 (20 Şevval 1332, 11 Eylül 1914); BOA. BEO. Nr: 4312/323329, (3 Zi'lkade 1332, 23 Eylül 1914).
[288] BOA. MV. Nr: 237/42, (28 Zilkade 1332, 18 Ekim 1914); BOA. İ.HB. Nr: 162/33, Lef 4 (29 Zilkade 1332, 19 Ekim 1914); BOA. BEO. Nr: 4317/323733, (30 Zi'lka'de 1332, 20 Ekim 1914).

3.11. Ali Rıza (Erten)

Halkalı Ziraat Mektebi'ndem 1909 yılında mezun oldu. Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Fransa'ya bitki hastalıkları ve tedavisi alanında eğitim almak üzere gönderildi. Paris'te Enstitü Nasyonal Agronomik'te ve Paris Bitki Hastalıkları İstasyonu'nda 3 yıl tahsil gördükten sonra yurda döndü. 1912'de Selanik Ziraat Mekteb-i Alisi'nde Botanik, Bitki Hastalıkları ve Haşerât Muallimliği ile Laboratuvar memurluğuna tayin edildi. Selanik'in düşman eline geçmesinden sonra Ocak 1912'de Seydiköy Bağcılık ve Bahçecilik Mektebi Müdür Muavinliği'ne getirildi. 1914'te Halkalı Ziraat Mektebi Bitki Hastalıkları ve Fizyoloji Muallimliği'ne ve Bitki Hastalıkları İstasyonu Memurluğu'na tayin edildi. 1917-1918 yıllarında Doğu Karadeniz civarında araştırmalar yaparak bölgede çay yetiştirilebileceğine dair ilk raporları hazırladı. Bulunduğu kurumda 1918'de müdür muavinliğine, 1922'de vekâleten müdürlüğe atandı. 1915'te Orman Mekteb-i Alisi'nde botanik muallimliğine, 1916'da Baytar Mekteb-i Âlisi'nde nebatât-ı tıbbiye muallimliğine, 1919'da da Darülfünun Fen Fakültesi botanik muallimliğine getirildi. 1923'te Ziraat Nezareti Genel Müdürlüğü'ne tayin edildi. Bu görevde iken, T.B.M.M.'nin II. Dönemi (1923-1927) ara seçimlerine katıldı ve Mardin'den milletvekili seçildi. Milletvekilliği 29 Temmuz 1923-5 Mayıs 1954 tarihleri arasında, 9 dönem sürdü. 1954'te siyasetten ayrıldı ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde botanik dersleri vermeye başladı. Botanik üzerine kaleme aldığı eserler şunlardır;

1. *Bağlara Arız Olan Mildiyö Hastalığı*, İstanbul, Ahmed İhsan Matbaası, 1332/1916; İlk kez Amerika'da ortaya çıkan bu hastalığın tanımı, hangi mevsimde nerelerde görüldüğü, türleri, zararları, teşhisi ve tedavisi anlatılmaktadır.

2. "Bağcılık: Asmalara Güneş Vurması", *Felahât Mecmuası*, Sayı 12, s. 184-187'de yayınlanmıştır. İzmir Seydiköy Bağcılık ve Bahçıvanlık Mektebi Müdür Muavini iken kaleme aldığı bir makaledir. Bağcılık hakkında genel bilgiler içermektedir.

3. "Bursa'nın Ağaç Çayı", *Halkalı Ziraat Mektebi Mecmuası*, Sayı 4, Kanun-ı Sani 1334, s. 260-274'te yayınlanmıştır. Makalede Bursa'da yetişen ağaç çayından bahsedilmektedir.

4. "Bursa'nın Çimen Çayı Yaban Mersini", *Halkalı Ziraat Mektebi Mecmuası*, Sayı 4, Kanun-ı Sani 1334, s. 245-249; Makalede yaban mersininin yapısı ve yapraklarından üretilen çay hakkında bilgi verilmektedir.

5. “Cenûbi-Garbî Kafkasya ve Lazistan Hakkında Malûmât-ı Ziraîyye”, *Yeni Ziraat Gazetesi*, sayı 9, 1 Kanun-ı Sani 1337, s. 2-4; sayı 10, 1 Şubat 1337, s. 2-4; sayı 11, 1 Mart 1337 s. 4-6’da yayınlanmıştır. Makalede Batum ve Doğu Karadeniz bölgesinin ziraî yapısı ve bitki örtüsü hakkında bilgi verilir.

6. “Dağlarımızda Faidesiz Kalan Nebatat”, *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl 2, Sayı 1, 15 Muharrem 1334, s. 194-198; Sayı 2, 15 Safer 1336, s. 213-218; Sayı 3, 17 Rebî’ül-evvel 1336, s. 238-239; Sayı 4, 245-250’de yayınlanmıştır. Makalede dağlarda kendi kendine yetişen katırtırnağı, Bursa Çayı, ısırgan otu gibi bitkilerden faydalanma yolları anlatılmaktadır.

7. *Fenn-i Hayat-ı Nebât, Nebâtın Ziraî, Sınai ve Tıbbî İstimâliyle Malûmât-ı Tarihiyesi ve Mebhâs-i Mübtehasat*, İstanbul Kanaat Matbaası, 1332, 1. Cilt 549+3 sayfa, 2. Cilt 464 sayfa; Canlıların özellikleri, hayvanlarla bitkiler arasındaki farklar gibi konular işlenmektedir.

8. *Karacabey Çiftlikâtı Hakkında Tedkikât*, İstanbul, Sanayi-i Nefise Matbaası, 1340. Karacabey’in yeri, iklimi ve mahsul miktarını gösteren rapordur.

9. *Marmara ve Adalar Denizi Ziraî Mıntıkasında Mahsult-ı Ziraiyeye Ziyan Yapan Böceklere Dair Risâle*, İstanbul, Teşebbüs Matbaası, 1339. Bu eseri Halkalı Ziraat Mektebi hocalarından Mehmed Süreyya (Özek) ile birlikte yazmıştır.

10. *Menteşe Sancağının Ahvâl-i Ziraiye ve Arziyesi*, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1331. Muğla ve çevresinin coğrafi özellikleri, nüfusu, ziraî hayatı, eğitimi, ulaşımı ve çiftlikleri anlatılır.

11. *Nebatât Hastalık ve Düşmanlarının Süratle ve Kolaylıkla Teşhis ve Tedavisi*, İstanbul Kader Matbaası, 1328. Eserde meyve ağaçlarına ve ziraî bitkilere musallat olan haşerat ve parazitlerden ve bunlara karşı kullanılacak araç ve yöntemlerden bahsedilmektedir.

12. *Nebatât Hastalıkları, Eşcâr-ı Müsmire ve Nebatat-ı Mezrua*, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1328/1912. Eserde meyve ağaçlarına ve bitkilere zarar veren haşereler tanıtılmakta ve haşerelere karşı alınması gereken önlemler anlatılmaktadır.

13. *Sanayi-i Ziraîyyeden Nebâti Yağcılık*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1341. Eser Ziraat mekteplerinde okutulmak için hazırlanmıştır. Bitkisel yağlar hakkında detaylı bilgi vermektedir.

14. *Şimâl-i Şarkî Anadolu ve Kafkasya'da Tedkikât-ı Ziraîyye*, İstanbul, Sanayi-i Nefise Matbaası, 1340. Batum, Artvin, Kars civarında yapılan araştırmanın raporudur. Bölgenin iklimi, toprak yapısı, bitkileri, Batum'daki çay tarlaları, çayın özellikleri, yetişme şartları, çay imali hakkında detaylı bilgi vermektedir.

15. "Nebâtât-ı Mezru'anın Tufeyli Hastalıkları Üzerine Bir Nazar", *Felâhât Mecmuası*, Sayı 4, 1 Mayıs 1329, s. 49-51'de yayınlanmıştır. Makalede bitkilere musallat olan parazitlerin türleri, ortaya çıkmaları ve zararları anlatılmaktadır.

16. "Meyan Kökü Nebâtı Üzerinde Yeni Bir Hastalık: Küllenme", *Halkalı Ziraat Mektebi Mecmuası*, Sayı 2, Temmuz 1333, s. 159-161'de yayınlanmıştır. Makalede Meyan Kökünde görülen küllenme hastalığı ile nasıl mücadele edileceği anlatılmaktadır.

17. "İstanbul Havalisi'nde Çekirgeler Nasıl Mahvoldular ve İzmir'deki Tecrübeler", *Halkalı Ziraat Mektebi Mecmuası*, Sayı 3, Teşrin-i Evvel 1333, s. 180-189; İstanbul ve İzmir havalisinde tarlalara musallat olan çekirgelerle yapılan mücadele anlatılır.

18. "Tavukçuluk", *Çiftçiler Derneği Mecmuası*, Yıl 2, Sayı 2, 15 Safer 1336, s. 211-212'de yayınlanmıştır. Tavukçuluğun kıymet ve öneminden bahsedilmektedir.[289]

[289] İhsanoğlu, a.g.e., Cilt: 2, s. 971-978.

SONUÇ

Osmanlı Devleti ziraat alanında modernleşme ve tarımda verimliliği arttırmaya yönelik reformları ilk kez sistemli olarak Tanzimat Dönemi'nde uygulamaya koymuştu. Tanzimat yöneticileri bu çerçevede ilk olarak ziraî kalkınma politikalarını oluşturacak ve uygulayacak ziraat bürokrasisini oluşturmakla işe başladı. Ziraat bürokrasisi oluşturulurken bununla eş zamanlı olarak kalifiye ziraatçı yetiştirilmek üzere ziraat okulları açıldı. 1847 yılında Ayamama Çiftliği'nde açılan ve Osmanlı'nın ilk ziraat mektebi olma özelliğini taşıyan Ziraat Talimhanesi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından uzun süre yeni bir ziraat mektebi kurulması için teşebbüste bulunulmadı. Siyasi, ekonomik istikrarsızlıklar ve yetişmiş insan gücü yokluğu yeni bir ziraat mektebinin kurulamamasında etkili oldu.

1878 yılında Ticaret ve Ziraat Nazırlığı bünyesinde teşkil edilen ziraat müdürlüğüne Amasyan Efendi'nin tayin edilmesi ile beraber ziraatta eğitimli kadroların yetiştirilmesi için ciddi adımlar atılmıştır. Bu dönemde Avrupa'ya ziraat alanında eğitim almak üzere öğrenci gönderilmesininin yanı sıra başta İstanbul olmak üzere birçok vilâyette ziraat mektepleri kurulmaya başlanmıştır. Vilayetlerin tarım potansiyeli ve özellikleri dikkate alınarak açılan mekteplerle, çiftçilerin yeni aletlerle ve metotlarla tanıştırılması, tarımda ürün çeşitliliğinin ve veriminin artırılması hedeflenmiştir. Bu mekteplerden biri olan Selanik Ziraat Mektebi 1889 yılından itibaren eğitime başlamıştır.

Selanik Ziraat Mektebi 1889-1909 yıllarında ameliyat ziraat mektebi derecesinde; 1909 yılında derecesinin yükseltilmesiyle 1910-1912 yıllarında âli derecede eğitim vermiştir. Mektep ameliyat ziraat mektebi derecesinde iken eğitim süresi üç yıl; âli derecede eğitim vermeye başlayınca da eğitim süresi dört yıla çıkartılmıştı. Diğer ziraat mekteplerinde olduğu gibi Selanik'te de ziraat eğitimi teorik ve pratik olmak üzere iki yönlüydü. 150 hektar arazi üzerine inşa edilmiş olan mektepte eğitimin teorik kısmı hocalar tarafından mektebin dersliklerinde, pratik kısmı mektebe bağlı olan numune çiftliğinde uygulamalı olarak öğrencilere öğretilmekteydi. Mektebin numûne çiftliği ve tarlası bir taraftan mektepte verilen eğitimin pratik ayağını oluştururken, diğer taraftan da mektebin yaşamını sürdürmesi için bir kaynak olarak kullanılmıştır. Buradan elde edilen gelir ile mektebin tâmirat, inşâ veya ders araç-gereci gibi masrafları karşılanmıştır.

Mektep bir eğitim kurumu olmasının yanı sıra Halkalı Ziraat Mektebi ve Avrupa'da tahsil görmüş hocalarının çalışmalarıyla aynı zamanda bir araştırma merkezi konumundaydı. Mektebin eğitim kadrosu mektepteki görevlerinin yanında meslekleri ile çeşitli memuriyetlerde görev almış; bitki ve hayvan hastalıklarının önlenmesi ile ziraî verimliliğin arttırılması konusunda çalışmalar yapmıştır. Örneğin mektebin müdür ve hocalarından Vitalis Efendi, aynı zamanda Selanik Ziraat Müfettişliği görevini icra etmiştir. Vitalis Efendi'nin memuriyeti müfettişlikten müdürlüğe tahvil edildiği dönemde ise ipekböceklerinde görülen karataban hastalığının önlemek amacıyla rapor kaleme almıştır. Bu raporla Selanik Ziraat Mektebi'ne bağlı ipekçilik mektebinin açılmasına ve vilâyet gümrüğünde ipekböceği tohumlarının muayene edildiği bir muayenehane kurulmasına öncülük etmiştir. Bu muayenehanede memur olarak mektebin muallimlerinden ve mektebe bağlı ipekçilik mektebinde müdürlük yapan Onnik İhsan Efendi görev almıştır. Ayrıca Onnik İhsan Efendi mektebe bağlı böcekhanede ipekböceği tohumları üzerinde deney yaparak Bağdat cinsi ipekböceklerinden yılda üç kez tohum üreten bir cins meydana getirmeyi başarmıştır.

Mektebin bünyesinde 1905 yılından itibaren altı ay süreyle yirmi öğrenciye yatılı ve ücretsiz olarak Pasteur usülü ile ipekböceği tohumlarının yetiştirilmesinin öğretildiği Harir Dârüttâlimi açılmıştır. Bu okuldan mezun olanlar vilayetlerde ipekçilik yapabiliyorlardı. Ayrıca Selanik Harir Dârüttâlimi, Bursa'da biri 1888 yılında Şehreküstü mahallesinde kurulan diğeri 1899 yılında Bursa Ziraat Mektebi'ne bağlı olarak kurulan ipekçilik okullarından sonra açılan üçüncü ipekçilik okulu olma özelliği taşımaktaydı.

Selanik Ziraat Mektebi öğrencileri çiftçilik, bahçıvanlık, ipekböcekçiliği, arıcılık, hayvan bakımı, yağ, peynir, sirke ve pekmez yapımı, nişastacılık, meyve ve sebzelerin muhafaza edilmesi, modern ziraat aletlerin kullanımı ve tamiri alanlarında eğitim alıyorlardı. Mektebin mezunları büyük çiftliklerde ve ailelerinin mutassarıf olduğu tarlalarda görev almalarının yanı sıra taşra ve ziraat büroksinin çeşitli birimlerinde de çalışmışlardır. Ayrıca mezunların işsiz kalmamaları ve ziraat bürokrasisinde terfi edebilmeleri hazırlanan nizamnamelerle güvence altına alınmıştır. Mezunların ziraat bürokrasisindeki yükselişinin güvence altına alınmasına paralel olarak mektebin mezunlarının ağırlıklı olarak ziraat bürokrasisinde görev aldıkları görülmektedir. Bunlar arasında; vilâyetlerin çeşitli birimlerinde ziraat memuru olarak atananlar, taşrada ziraat muallimliği, numune tarlalarında ve köy mekteplerinde idarecilik yapanlar, ziraat ameliyat

mekteplerinde memurluk , vilâyetlerde ziraat müfettişliği ve müdürlüğüne yükselenler dahi vardı. Mezunlar arasında tahsiline Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'nde devam ederek Osmanlı ziraatına katkı sağladığı kadar Cumhuriyet Dönemi ziraat politikalarına yön veren isimler de mevcuttu. Bunlardan Mehmet Zihni (Derin) Osmanlı tarım bürokrasinin çeşitli birimlerinde görev almış ve iki kitap yayınlamıştır. Cumhuriyer Dönemi'nde ise Doğu Karadeniz bölgesinde çay tarımı ve endüstrisinin tesisini sağlamıştır.

1909 yılında mektebin derecesinin âliye yükseltilmesi ile beraber İstanbul'daki Halkalı Ziraat Mektebi'nden sonra âli düzeyde (yüksek ziraat mektebi) eğitim veren ikinci bir ziraat mektebi teşkilatlandırılmış oldu. Ancak Balkan Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle mektep sadece bir yıl âli düzeyde eğitim verebilmiş ve Selanik'in Yunanlılar tarafından işgali ile beraber tamamen kapatılmıştır. Kapatılan Selanik Ziraat Mektebi'nin öğrencileri ise Bursa ve Halkalı Ziraat Mektebi'ne nakledilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi[290]

Bab-ı âli Evrak Odası
Dâhiliye Nezâreti Mektûbi Kalemi
Dosya Usûlü İrâdeler
İrâde Dâhiliye
İrâde Maliye
İrâde Meclis-i Mahsus
İrâde Orman ve Maadin
İrâde Rüsûmat
Maarif Nezâreti Mektûbi Kalemi
Meclis-i Vükelâ Mazbataları
Sadâret Resmi Maruzâtı
Şûra-yı Devlet
Rumeli Müfettişliği Sadâret ve Başkitâbet Evrakı
Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı
Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı
Rumeli Müfettişliği Selânik Evrakı
Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri
Ticaret Nezâreti Ziraat İdâresi
Yıldız Sadâret Hususi Marûzat
Yıldız Mütenevvi Marûzat
Yıldız Perakende Evrakı Tasnifi

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri Nr: 181/53, 96/107, 170/447, 185/194.
Ticaret Ziraat Orman ve Ma'âdin Nezaretleri Defterleri Nr: 2185, 2186.

[290] Kullanılan vesikaların numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

2. Süreli Yayınlar

Düstur, Birinci Tertib, Cilt: 6, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1939.

Meclis-i Mebʿûsân Zabıt Ceridesi, TBMM Kütüphanesi, Cilt: 2, Devre 1, İnikad 46 (13 Şubat 1325, 26 Şubat 1910).

Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umumiye, 1316, 1318, 1319.

Salnâme-i Vilâyet-i Selânik, 1311, 1312, 1313, 1315, 1318, 1320, 1322, 1324, 1325

Asır Gazetesi

Orman ve Maden ve Ziraat ve Baytar Mecmuası

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi

Resimli Ziraat Gazetesi

Rumeli Gazetesi

Selanik Gazetesi

Takvim-i Vekâyi Gazetesi

3. Araştırma ve Kaynak Eserler

Akarlı, Ahmet Orhun. *Growth And Retardation In The Ottoman Economy The Case Of Ottoman Selanik 1876-1912*, London School Of Economics and Political Science The Degree of Ph.d., August 2001.

Akpınar, Mahmut. "Bir Tanzimat Bürokratının Portresi: Krikor Ağaton Efendi (1823-1868)", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 28/2, 2013, s. 329-354.

Aktaş, Melih. "Yassıada ve Kayseri Cezaevinden Portreler-Nihat Şevket İyriboz", *Zindanlar ve Mahkûmlar*, (Ed: Emine Gürsoy-Naskali, Hilal Oytun Altun), Babil yayınları, İstanbul 2006, s. 343-344.

Akyıldız, Ali. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren, İstanbul 1993.

Alkan, Mehmet Ö. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Ankara 2000.

Anastassiadou, Meropi. *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik 1830-1912*, (Çev: Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Arslan, İsmail. *Selanik'in Gölgesinde Bir Sancak: Drama 1864-1913*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.

Çeşme, Volkan. *Halkalı Ziraat Mektebi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Çiftçi, Cafer. "Hudâvendigâr Vilâyetinde İpekböcekçiliğinin Canlandırılmasında Düyûn-u Umûmiyye İdâresi'nin Rolü", *Belleten*, Cilt: LXXVI, Sayı: 277, Yıl: 2012 Aralık, s. 905-949.

Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931 – 1935)*, Cilt: 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

Dalsar, Fahri. *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, Sermet Matbaası, İstanbul 1960.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayınları, Ankara 2010.

Ergin, Osman. *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısiyle Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, Cilt: I-II-III-IV, İstanbul 1977.

Gençoğlu, Mustafa. "Sultan II. Abdülhamid'in Yurtdışı Eğitim Politikası", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı 2, Temmuz 2014, s. 33-73.

Germaner, Semra. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 95, Kasım 1991, s. 33-40.

Georgeon, François. "Müslüman ve Dönme Selanik", *Selânik 1850-1918: Yahudilerin Kenti ve Balkanlar'ın Uyanışı,* (Der: Gılles Veınsteın), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 133-150.

Güneş, İhsan. *Türk Parlamento Tarihi*, *TBMM - V. Dönem (1935-1939)*, Cilt: 2, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

Güran, Tevfik. "Ziraî Politika ve Ziraatta Gelişmeler 1839-1876", *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 47-67.

Güran, Tevfik. "Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910", *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 69-153.

Güran, Tevfik. "Ziraî Kredi Politikasının Genişlemesi", 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 155-190.

Güran, Tevfik. "Tarım Politikası (1839-1913)", *Osmanlı*, Cilt: 3, Ankara 1999, s. 305-311.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu), Cilt: 2, İstanbul 2008.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu) , Cilt: 1-2, İstanbul 2006.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu) Cilt: 2, İstanbul 2000.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi,* Cilt: 1 (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999.

Kadıoğlu, Sevtap. "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnâmesi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, İstanbul Ekim 2005, s. 239-254.

Keskin, Özkan. "Osmanlı Ziraatının Modernleştirilmesi Bağlamında Avrupa'ya Gönderilen Öğrenciler ve Osmanlı Ziraatına Katkıları", *Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyo-Kültürel Siyasi Yansımalar*, (Ed: Gülden Sarıyıldız – Fatma Ürekli- Recep Karacakaya – Neriman E. Hacısalihoğlu), Derin Yayınları, İstanbul 2015, s. 157-166.

Keskin, Özkan. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi", *OTAM*, No:28, Ankara 2012, s. 87-102.

Keskin, Özkan. *Orman ve Ma'âdin Nezâretinin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı ABD Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Kıvrım, İsmail; Elmacı Süleyman. "Osmanlı Döneminde Amasya'da İpekçilik", *Turkish Studies*, Volume 6/4, Fall 2011, 715-726.

Kuzucu, Kemalettin. "Türkiye'de Çaycılığın Tarihi Gelişimi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 8, İstanbul 2003, s. 74-96.

Lodos, Niyazi. "Nihat İyriboz'u Kaybettik", *Türkiye Etimoloji Dergisi*, Cilt: 12, Sayı 2, Haziran 1988, s. 67-73.

Mağden, Ragıp Ziya. *Ziraî Öğretimde 110 Yıl*, Ankara 1959.

Oruç, Hatice. *1320 SENE-İ HİCRİYYESİNE MAHSUS SELÂNİK VİLÂYET SÂLNÂMESİ*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Önsöy, Rifat. "Tanzimatta Üretimi Çağdaşlaştırma Çabaları: Ziraat ve Orman Mektepleri", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi* (*12-15 Nisan 1999) Tebliğler*, (Der: Hidayet Yavuz Nuhoğlu), İstanbul 2001, s. 481-487.

Öztürk, Kazım. *Türk Parlamento Tarihi, TBMM - IX. Dönem (1950 – 1954)*, Cilt: 7, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

Pamukciyan, Kevork. *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-IV Biyografileriyle Ermeniler*, Aras, İstanbul 2003.

Quataert, Donald. *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, (Çev: Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Quataert, Donald. "19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri 1812-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, (Ed: Halil İnalcık – Donald Quataert), Cilt: 2, Eren Yayınları, İstanbul 2004.

Quataert, Donald. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* Cilt: 6, İstanbul 1984, s. 1556-1562.

Safi, Muhammet. "Osmanlı'da İlk Çay Tarımı", *Tarih ve Düşünce*, Sayı 63, İstanbul 2006, s. 41-46.

Tekdemir, Aziz. *Ticaret Nezareti (1839- 1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Tekdemir, Aziz. "Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2011, s. 109-132.

Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

Toruk, İbrahim. *Halkalı Ziraat Mektebi (1892-1928)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Ubıcını, M. A. *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, (Çev: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 1998.

Unat, Faik Reşit. *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964.

Yetmen, Tahir Ertuğrul. "Bursa'da İpekçilik", *Bursa*, (Haz: Vedat Nedim-Tör Şevket Rado), Kardeş Yayınları, İstanbul 1948, s. 63-66.

Yerolympos Alexandra - Colonas Vassilis, "Kozmopolit Bir Kentleşme", *Selânik 1850-1918: Yahudilerin Kenti ve Balkanlar'ın Uyanışı,* (Der: Gılles Veınsteın), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 199-222.

Yıldırım, Mehmet Ali. "Halkalı Ziraat Mektebi'nin Açılış Sürecine Dair Bazı Mülahazalar ve Amasyan Efendi'nin Layihası", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXXII, Sayı 53, Ankara, Mart 2013, s. 266-302

Yıldırım, Mehmet Ali. "Osmanlı İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârüttalimi ve Dârülharirlerin Açılması", *Turkish Studies*, Volume 8/5, Spring 2013, s. 577-590.

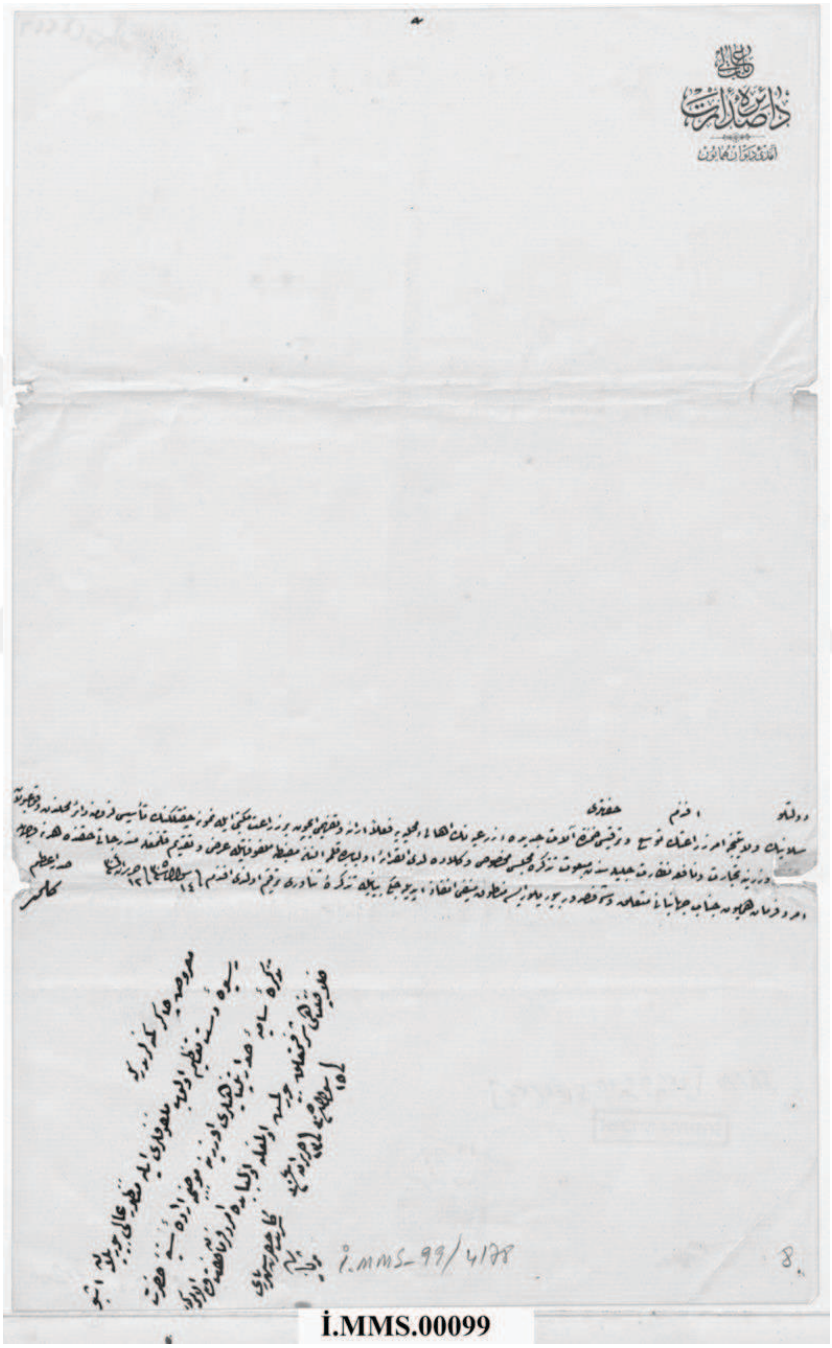
Yıldırım, Mehmet Ali. "Osmanlı'da İlk Çağdaş Ziraî Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)", *OTAM*, Sayı 24, Ankara 2010, s. 223-236.

Yılmaz, Mehmet Serhat. "II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu'da Bir Ayaklanma Girişim (1906)", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 30, Yaz 2011, s. 123-140.

Zihnioğlu, Asım. Bir Yeşilin Peşinde, TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları, Ankara 2010.

EK 1

Selanik Ziraat Mektebi'nin Kuruluş İradesi

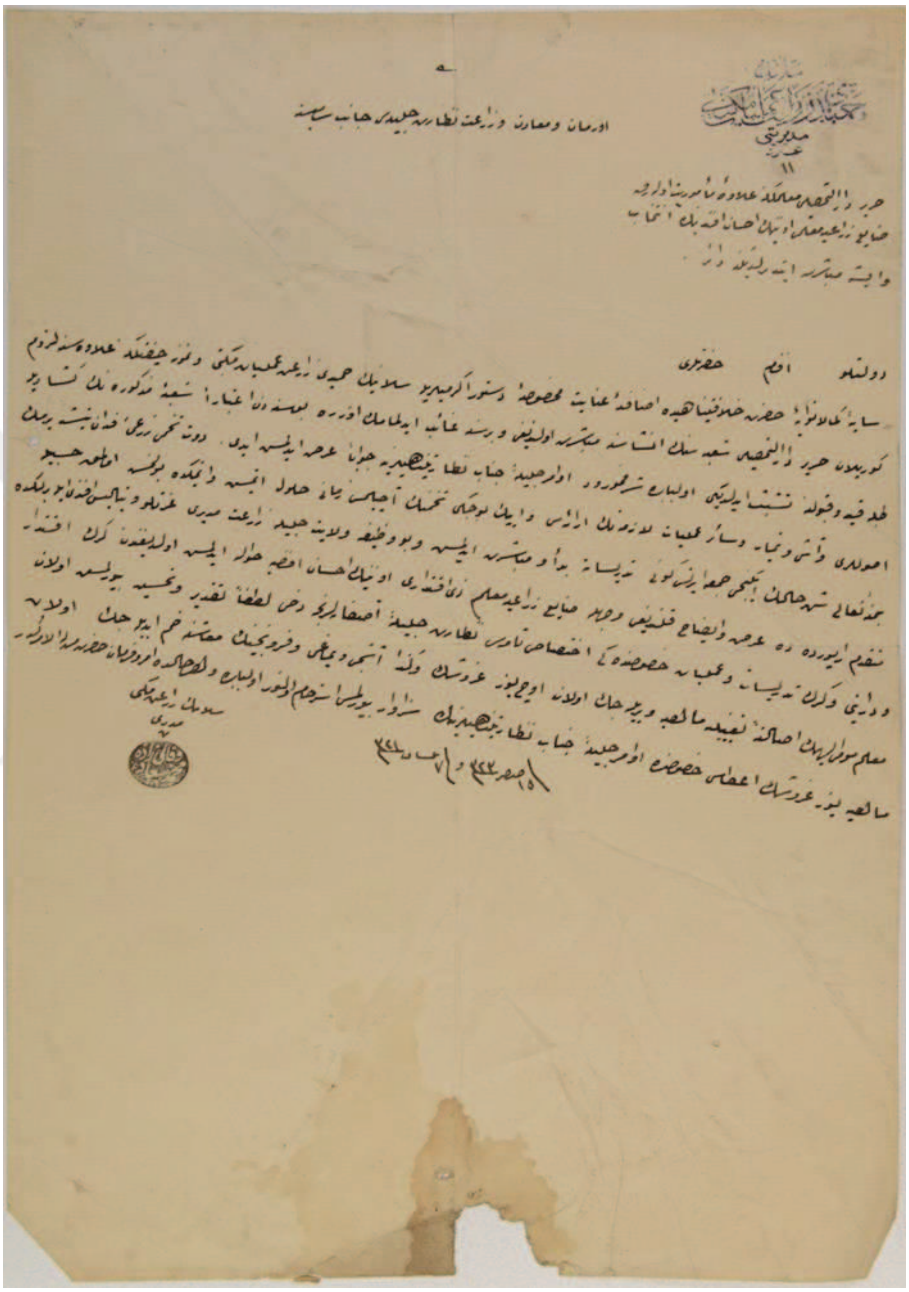

İ.MMS.00099

BOA. İ. MMS. Nr: 99/4178

EK 2

Selanik Harir Dârüttalimi'nin Eğitime Başladığına Dair

BOA. T.ZTİ. Nr: 3044/60

EK 3

Selanik Ziraat Mektebi'nin Ön Cephesi

İstabul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Nr: 90852

EK 4

Selanik Ziraat Mektebi'nin Arka Cephesi

İstabul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Nr: 90852

EK 5

Selanik Ziraat Mektebi Öğrencileri

STUDENTS AT THE TURKISH AGRICULTURAL SCHOOL, SALONICA

Lucy M. J. Garnett, *Home Life In Turkey*, New York The Macmillan Company 1909, s. 176.

EK 6

Selanik Ziraat Mektebi Öğrencileri Ameliyat-ı Ziraîyye'ye Hazırlanırken

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

EK 7

Selanik Ziraat Mektebi'nin Bir Sınıfında Ders İşlenirken

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

EK 8

Selanik Ziraat Mektebi Yatak Koğuşu

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

EK 9

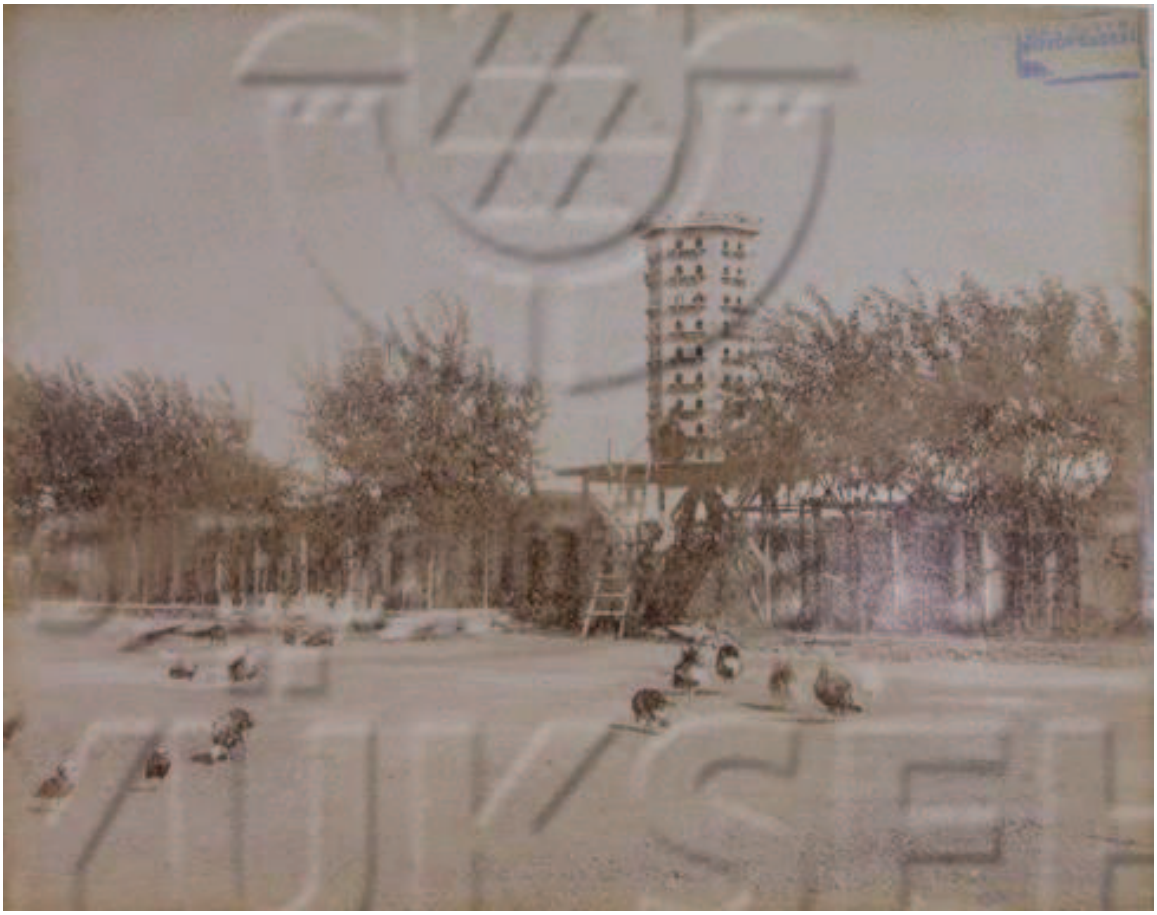
Selanik Ziraat Mektebi Öğrencileri Harman Makinesini İşlerken

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

EK 10

Selanik Ziraat Mektebi Kümes ve Güvercinlik

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

EK 11

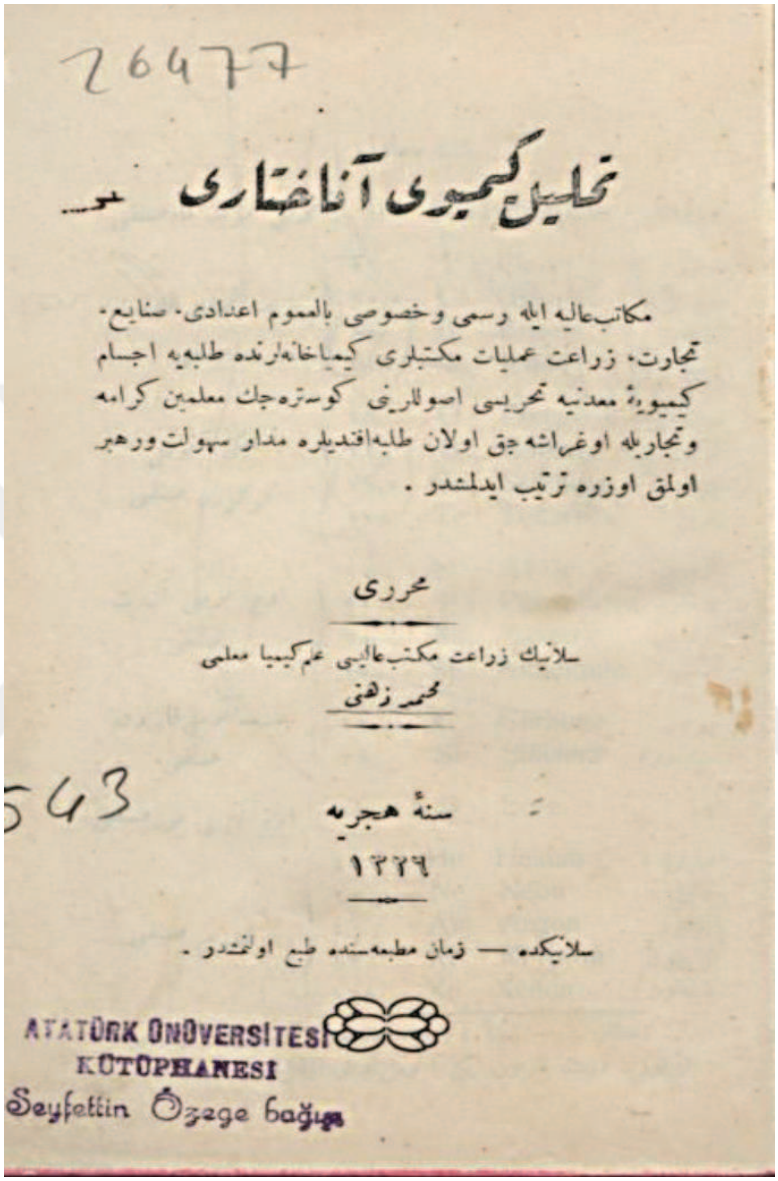
Selanik Ziraat Mektebi Öğrencileri, Çiftlikteki Fidanlıkta Uygulama Yaparken

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

EK 12

Selanik Ziraat Mektebi Muallimleri'nden Mehmet Zihni'nin Tahlîl-i Kimyevî Anahtarı Adlı Kitabının İç Kapağı

26477

تحلیل کیمیوی آناختاری

مکاتب عالیه ایله رسمی وخصوصی بالعموم اعدادی، صنایع، تجارت، زراعت عملیات مکتبلری کیمیاخانه‌لرنده طلبه‌یه اجسام کیمیویهٔ معدنیه تحریسی اصوللرینی کوسترمه‌جك معلمین کرامه وتجاربله اوغراشه‌جق اولان طلبه‌افندیلره مدار سهولت ورهبر اولمق اوزره ترتیب ایدلمشدر .

محرری

سلانیك زراعت مکتب عالیسی علم کیمیا معلمی

محمد زهنی

543

سنهٔ هجریه

۱۳۲۶

سلانیکده — زمان مطبعه‌سنده طبع اولنمشدر .

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ
Seyfettin Özege bağışı

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

EK 13

Selanik Ziraat Mektebi Muallimleri'nden Ohannes Avadisyan'ın Hendese-i Miyyahiye Adlı Kitabının İç Kapağı

و من الماء کل شیٔ حی : خیر الامور اوساطها

هندسه میاهیه

«داروا و اسقا و تنقیه عملیاتی یاخود دره‌ناز و تطهیر اراضی»

اثر : اوخانس عوادیسیان

مکتب سلطانی والمانیاده (بون) شهری زراعت مکتب عالیسی

مأذونلرندن و (کیسین) شهری دارالفنونی دوقتورعنوانی

حائز سلانیك حمیدی زراعت عملیات مکتبی معلمی

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتنامه‌سیله طبع اولنمشدر

سلانیکده : صبری پاشا جاده‌سنده عثمانی عصر مطبعه‌سی

۱۳۱۵

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı